

MUZEUL BRUKENTHAL

STUDII ȘI COMUNICĂRI

9

Paul Stahl

PLANURILE CASELOR ROMÎNEȘTI
ȚĂRĂNEȘTI

*

SIBIU 1958

Studii și Comunicări

9

Paul Stahl

PLANURILE CASELOR ROMÎNEȘTI
ȚĂRĂNEȘTI

*

SIBIU 1958

CUPRINSUL

INTRODUCERE	5
<i>Capitolul I.</i> CASE CU UN SINGUR CAT	
a) Familia de planuri care acoperă cea mai mare parte a țării noastre	9
b) Origina bordeielor	22
c) O familie de planuri înrudite cu bordeiul .	27
d) În Banat, Mehedinți, Hunedoara	35
e) Planurile românești cu creștere obișnuită prin ad-juncție	38
f) La descrierea diferitelor familii	40
<i>Capitolul II.</i> CASE CU DOUĂ CATURI	
a) Prima familie de case cu etaj este caracterizată prin caracterul de fortificație	46
b) Casa cu etaj și foisor .	50
c) În Țara Hațegului	54
<i>Capitolul III.</i> CASE CU PLANURI RARE .	55
<i>Capitolul IV.</i> GOSPODĂRIA CU OCOL ÎNTĂRIT .	60
INCHEIERE	66
BIBLIOGRAFIE	69
LEGENDELE ILUSTRĂȚIILOR .	72
REZUMAT ÎN LIMBA GERMANĂ	75

INTRODUCERE

Planul este elementul cel mai însemnat pentru cunoașterea locuinței: el arată funcțiunile casei și viața care se petrece în interior. Publicațiile despre construcțiile țărănești românești, deși puține, pun în lumină informații însemnate. Dar dacă parcurgem aceste studii, ajungem la concluzia că în fiecare parte a țării, pe o întindere anumită, există un plan, fix, cu anume număr de încăperi și funcțiune neschimbată, care se repetă aiudoma, și care apare rupt de planurile altor regiuni. Cunoașterea locuințelor în acest mod, caracteristică pentru studiile publicate cu ani în urmă, a avut desigur interes pentru momentul în care au fost publicate, dar ea lasă deoparte o serie de aspecte importante. Într-adevăr, fără excepție, în orice regiune românească, există laolaltă și deodată mai multe planuri diferite, care se schimbă de la o epocă la alta. Ce relații există între ele? cum au apărut? la ce vreme? Iată întrebări fără de a căror lămurire cercetarea rămîne incompletă.

★

Definirea planurilor se face ținînd seama de funcția încăperilor, numărul și așezarea lor, legăturile dintre ele, vatra. Cele mai multe definiții de planuri folosite în publicațiile românești fac abstracție de unul sau mai multe din elementele de mai sus. Spre exemplu, se spune „casă cu două încăperi“, fără a pomeni funcția. Ori locuința cu două încăperi poate fi compusă din tindă fără vatră cu odaie de locuit, din tindă cu vatră și odaie de locuit, din odaie de locuit și odaie frumoasă, din cămară și odaie de locuit, — fiecare din aceste planuri făcînd parte dintr-o anume familie și reprezentînd un anume moment de evoluție. Dacă nu ținem seama de alte elemente definitorii pentru planuri, iau de asemenea naștere confuzii ce duc la clasificări greșite.

Prin definirea corectă a planurilor, descrierea și orînduirea lor conform apariției în istorie, se stabilesc o serie de fapte noi. Mai întîi, aflăm caracteristicile evoluției caselor românești și împrejurările natu-

rale și sociale care le determină. Necesitățile obișnuite la care răspunde casa sînt satisfăcute în funcție de aceste împrejurări. Acestea toate la un loc determină apariția anumitor case, cu anumite planuri, și constituie un răspuns normal la împrejurări date. O dată apărute primele planuri, întreaga lor dezvoltare ulterioară ține seama de formele arhaice, și urmează reguli ce prezintă particularități pentru fiecare familie de planuri. Și dacă înrîuririle mediului natural ori social în domeniul arhitecturii au mai fost discutate și într-o anumită măsură sînt cunoscute, această logică proprie transformărilor casei nu este cunoscută; lucrarea de față se oprește în primul rînd asupra ei. Ea nici nu putea fi cunoscută înainte de a se stabili cele cîteva familii de planuri romînești, încă nestudiate de cercetătorii de specialitate.

Studiul nostru este prin urmare o primă încercare de stabilire a familiilor romînești mai însemnate de planuri, și în același timp o punere de probleme metodologice, arătînd cum iau naștere diferitele planuri și cum se leagă unele de altele.

★

Ilustrația cuprinde planșe cu familiile cele mai importante de planuri romînești, orînduite în ordinea apariției lor. În plan reprezentăm felul încăperilor, ca și așezarea și felul sistemului de încălzire și gătit. Reprezentarea încăperilor după felul lor (odaie frumoasă, celar, odaie de locuit etc.) este făcută în scopul de a putea citi cît mai ușor din punct de vedere grafic tabelele. Dar „odaia de locuit“

Odaie de locuit	1		8		Magazie (girlici)
Tindă	2		9		Pivniță
Cămară (celar)	3		10		Adăpost pt. animale
Odaie frumoasă	4		11		Cuptor
Bucătărie	5		12		Horn
Prispă joasă de pămînt	6		13		Sobă
Prispă bine formată	7		14		Plită

spre exemplu nu are aceleași funcții la toate familiile și nici măcar în cadrul aceleiași familii la diferitele planuri. Aceste variații erau mai greu de reprezentat grafic, și de aceea le-am menționat în text. Semnificația reprezentărilor grafice este aceeași la toate familiile de planuri și anume cea de pe pagina 6.

Fotografiile reprezintă construcțiile caracteristice descrise în text. Hărțile cu răspîndirea diferitelor familii, sînt primele întocmite în acest fel. Reprezentările obișnuite înfățișează tipuri izolate de case, nu familii, și nu pot lămuri problema. Dar inexistența unui material anterior, interpretat în același sens ca al nostru, ca și numărul mic de publicații despre arhitectura țărănească romînească, constituiesc dificultăți importante. Este probabil ca cercetări ulterioare să completeze informațiile cuprinse în aceste hărți. Totuși am socotit util să înfățișăm datele pe care le cunoaștem pînă astăzi.

★

Faptele expuse în lucrare reprezintă un rezumat al unui studiu mai amplu la care lucrăm. El va cuprinde aspecte ce nu puteau încapa în spațiul restrîns al lucrării de față. Este vorba de încadrarea planurilor romînești în planurile europene, de mobilier, de locuințele țărănești descoperite prin săpături arheologice în țara noastră. De asemenea principiile teoretice ale cercetării planurilor, care aci reies numai din felul cum au fost grupate și descrise casele, va avea o motivare mai largă. Ilustrația, care am fi dorit să cuprindă cel puțin o fotografie pentru fiecare plan descris, a trebuit să se rezume la una sau două fotografii de fiecare familie.

Întocmirea lucrării de față a fost înlesnită de schimbul de păreri pe care l-am avut cu diferiți cercetători preocupați de problemele arhitecturii țărănești. Citez în mod deosebit utilitatea discuțiilor purtate împreună cu Paul Petrescu. Cîteva din faptele descrise în lucrare, au fost descoperite în cursul unor cercetări comune: este vorba în special de problema locuințelor pentru mai multe familii.

CAPITOLUL I

CASE CU UN SINGUR CAT

a) Familia de planuri care acoperă cea mai mare parte a țării noastre, a trecut prin numeroase faze înainte de a ajunge la aspectul pe care îl are astăzi. Ea cuprinde locuințe construite din birne așezate orizontal, care au dat naștere unor pereți drepti. Perimetrul casei formează un dreptunghi. La început este probabil ca primele construcții să fi avut odăile fără tavan, și o vatră pentru foc așezată pe jos. Dar această formă nu am întâlnit-o în cercetările noastre, iar informațiile rezultate din săpăturile arheologice sînt încă prea puțin numeroase.

Cea mai veche formă de plan înregistrată de noi, se compune dintr-o încăpere (fig. 1 A). Casa are o ușă, așezată spre stînga, și două ferestre, una pe zidul din față, alta laterală, spre dreapta. Vatra cu cuptorul și hornul stau în colțul din dos, în dreptul ușii, pentru ca locatarii să poată comunica ușor între exterior și vatră. În al doilea colț din dos, locul cel mai apărut de intemperii al încăperii, se află patul. De-a lungul peretelui lateral și a celui din față, stau două lavițe masive, pe care oamenii dorm, pun lucruri, mîncîncă. Întrucît casa are o singură încăpere, aceasta cumulează toate funcțiile: pregătirea mîncării, dormitul, păstrarea alimentelor (o parte din ele pot sta și în construcții izolate, în curte, sau în gropi săpate în pămînt, în curte, ba chiar și în casă), a vaselor, a hainelor, a vaselor; aci oamenii mîncîncă, lucrează în timpul iernii, primesc oaspeții. Mobilierul cuprinde patul, masa, scaunele, lavițele, polițele, blidarele, colțarele, lăzile cu zestre și cele pentru alimente. Iarna pot fi adăpostite aci și animalele tinere: cele mari sînt ținute în construcții aparte, sau sînt lăsate libere. Vatra, înălțată de la podea, susține cuptorul (mare, masiv, de bolovani, pe a cărui spinare dreaptă oamenii dorm) și hornul, sub care se face focul, și prin care fumul urcă în pod. Gura cuptorului este îndreptată spre ușă. Intrarea în pod este printr-o

gaură aflată în tavanul încăperii, așezată aproape de ușă și de vatră. Pe acolo oamenii urcă sus cu ajutorul unei scări mobile. În pod se strînge fumul și apoi iese încet printre paie; tot în pod se păstrează alimente, unelte mici, și se afumă bucatele (carne, fructe).

Locuitorii casei descrise, aveau de suferit ori de cîte ori se deschidea ușa; lipsa unui spațiu intermediar, de trecere, care să-i apere de contactul direct cu ploaia, vîntul, frigul, sau căldura, era cu atît mai puternic resimțită cu cît dimensiunile caselor vechi erau mici (variind în jurul a cinci metri la fațadă și patru metri părțile laterale). Aceasta a dus la constituirea unui spațiu izolat aflat în fața intrării și despărțit printr-un perete de restul încăperii. Este probabil ca la origină să fi fost doar o țesătură, așa cum sînt așezate și astăzi în dreptul patului pe perete, la ferestre, sau uneori pe uși, pentru a împiedica să pătrundă în interior curenții reci de aer. Cu vremea țesătura a fost înlocuită printr-un perete ce despărțea de odaie un spațiu cuprins între colțul ușii și vatră (fig. 1 B). Casa are astfel două încăperi și două uși; prin prima ușă, intri în tindă, ce are dimensiuni reduse. De aci, printr-o a doua ușă așezată la dreapta, treci în a doua încăpere. În tinda lipsită de ferestre se află deschiderea din tavan prin care se poate ajunge în pod; astfel a fost eliminată încă o posibilitate de a pătrunde aerul rece în odaia de locuit. Cuptorul, așezat înainte vreme cu gura spre ușă, este obligat să se întoarcă cu fața spre interiorul odăii de locuit; hornul stă acum aproape de mijlocul odăii, iar vatra și cuptorul ocupă tot spațiul cuprins între peretele tindei și peretele din dosul casei; spațiul de deasupra cuptorului ca și vatra sînt acum și mai potrivite pentru ca oamenii să doarmă pe ele. Prin ocuparea unei părți din casă de către tindă, spațiul locuibil a fost redus. Aceasta determină mărirea perimetrului casei, fiind deci vorba de o creștere din interior. Mobilarea și funcțiile odăii de locuit, rămîn aceleași: de altfel ea poartă numele de „casă“ spre deosebire de „tindă“, care nu este locuită. Casele cu acest plan sînt astăzi extrem de rare; le-am întîlnit pe valea Bistriței și la nord-est de Roman, zonă în care s-au păstrat și alte elemente arhaice în arhitectură.

Vatra și construcțiile de deasupra ei ocupă acum un spațiu foarte mare; în același timp, poziția cuptorului, cu gura spre centrul camerei nu spre intrare, era incomodă pentru oamenii care circulau pe ușă des pentru a aduce lemne, alimente, vase. Apoi, însăși cuptorul, așezat excentric, încălzea mai greu interiorul. Sub imboldul acestor necesități, oamenii au tras cuptorul mai spre mijlocul casei, așezîndu-l în dreptul peretelui central, perpendicular pe fațadă; acest perete a fost apoi

prelungit pînă la peretele din dos, și astfel a luat naștere un spațiu care putea primi o nouă funcție în casă. El este folosit drept cămară de alimente și depozit de mici unelte. Locuința se compune acum din trei încăperi: casa, tinda și cămara (fig. 1 C). Din exterior pătrunzi întii în tinda așezată la stînga, iar de aci în fund la cămară și lateral în casă. Mobilarea casei rămîne aceeași; dintre funcțiile ei, pierde una; cea de adăpost pentru alimente, trecută în alt spațiu, cu o funcție specializată, cămara. Mai tîrziu cămara a fost folosită și ca odaie de locuit („căsuță“, „odăiță“). Lipită de peretele interior al odăiței, s-a construit o vatră cu cuptor și horn (fig. 1 D). Uneori, în odăiță era așezat numai hornul și gura cuptorului: cuptorul însă trecea alături, în odaia mare de locuit pe care o încălzea. Cînd în cămara devenită odăiță există vatră, funcția de încăpere pentru gătit trece aci pentru o mare parte din an. Apariția unei a treia încăperi, impune din nou mărirea perimetrului locuinței, fiind vorba din nou de o creștere internă. Acest plan s-a impus; în trecut era răspîndit și s-a menținut ca formă obișnuită pînă după mijlocul secolului al XIX-lea. Răspîndirea și menținerea lui, se datora desigur bunei lui împărțiri interioare.

Zidul ce despărțea tinda de cămară, cerea un efort constructiv suplimentar. În plus, avantajul de a avea o cămăruță izolată, era diminuat de dezavantajul de a avea două încăperi mici, cu puțin spațiu fiecare. Aceasta a dat naștere locuințelor cu două încăperi, tinda și odaia de locuit (fig. 1 E, 3 și 4). Tinda era acum încăpătoare și cumula funcția de încăpere de trecere și cămară; în ea apare uneori o mică fereastră așezată spre fațadă sau în peretele lateral. Intrarea la pod rămîne în tavanul tindei, cel mai des situată între cele două uși ale ei. Odaia de locuit rămîne cu aceleași funcții ca la planul anterior descris. În privința modului de formare al acestui plan este necesar să revenim, el fiind o excepție de la regula obișnuită caselor țărănești, care de obicei se dezvoltă spre un număr din ce în ce mai mare de încăperi. El este cel mai ades considerat ca rezultînd direct din planul cu o singură odaie, și dînd naștere la rîndul lui planului cu trei încăperi pe care noi l-am socotit mai vechi (odaie de locuit, tindă, cămară în fundul tindei). Ceea ce ne face să credem în ordinea apariției stabilită de noi, este mai întii vechimea celor două feluri de planuri; primul (cu trei încăperi) reprezintă totdeauna construcții vechi, mai vechi ca cele cu două încăperi, și aceasta peste tot unde l-am întilnit, fie că era vorba de Valea Bistriței, de Buzău ori de Vîlcea. Apoi, prin dispariția unei încăperi, în realitate, dimensiunile locuinței nu scad, ci rămîn aceleași, sau chiar cresc. Apoi, tipul

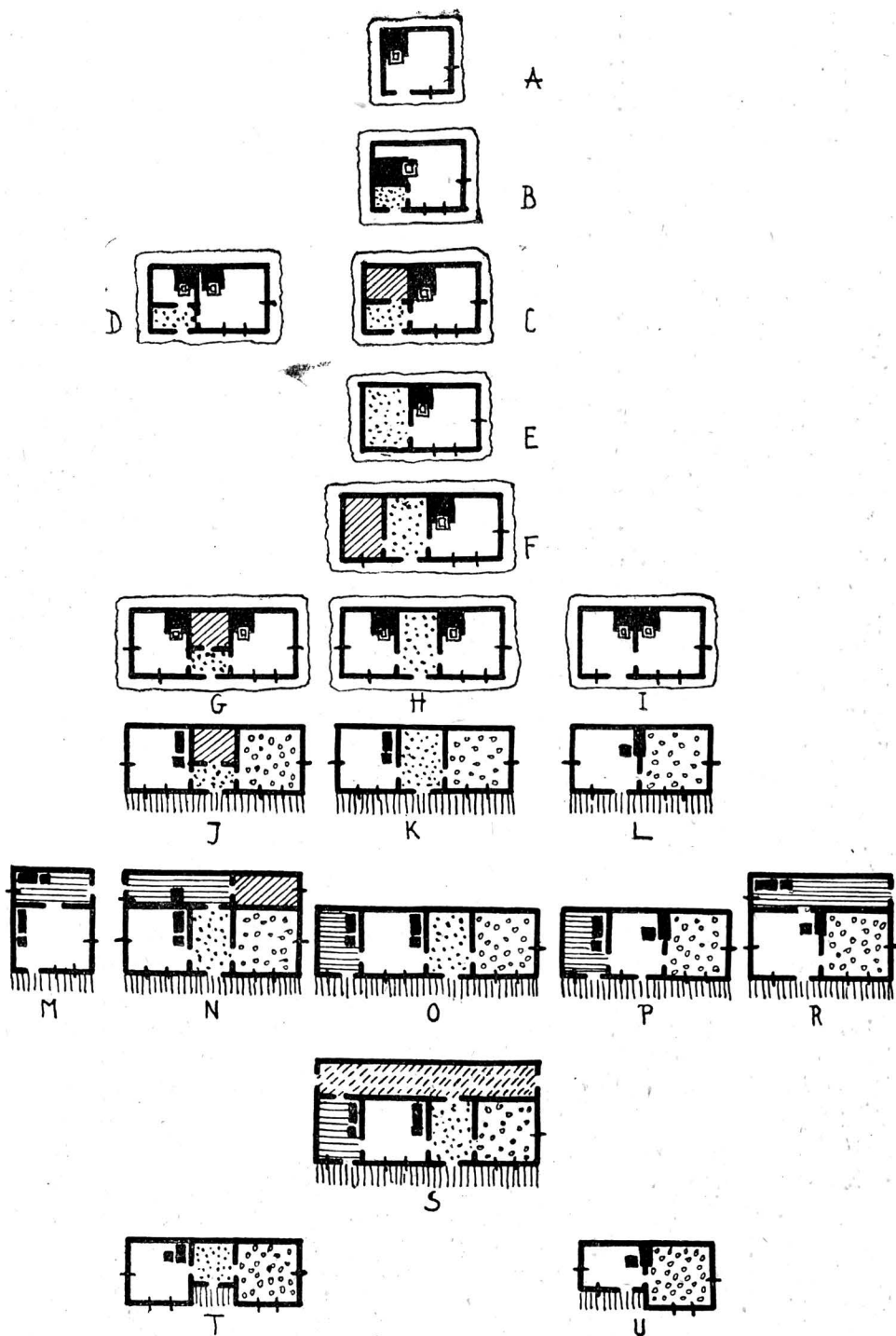

Fig. 1

Fig. 2

cu tindă mică și odaie de locuit, putea da în mod normal naștere la tipul cu trei încăperi, datorită motivelor arătate mai sus. În sfârșit, ultimul plan, cu tindă mare și odaie de locuit a servit drept bază de plecare pentru planuri mai noi, fiind astfel legat de viitor.

Trecerea la planul mai nou cu trei încăperi cu adâncime egală, așezate alături, a fost determinată de mai multe fapte. Partea din stînga tindei, după dispariția cămăruței din fund, servea în mod obișnuit ca depozit de butoaie, ori alte vase de lemn, și alimente. Prin despărțirea acestora de tindă printr-un perete, a luat naștere o cămară îngustă, de aceeași adâncime cu tinda. Menționăm și un al doilea mod de naștere al acestei cămări. Pe laturile casei se construiau magazii pentru unelte și uneori pentru alimente. Acestea de fapt nu erau incluse în perimetrul de bază al planului, ci numai alipite lui, și aveau pereți subțiri. Ele nu puteau sta oriunde; la fațadă ar fi împiedicat intrarea în casă și ar fi astupat ferestrele; în dreapta casei, astupau fereastra laterală a odăii de locuit; dacă ar fi fost așezate în spate, circulația între tindă și intrarea magaziei ar fi fost greu de făcut. Așezarea la stînga era cea mai favorabilă, întrucît nu împie-

dica nici accesul în casă, nici lumina, și era în același timp apropiată de intrarea în tindă. De aceea tipul de casă cu tindă și odaie de locuit, are de obicei la stînga o magazie de lemn subțire. Este posibil ca oamenii să fi inclus în plan acest spațiu, dînd naștere la cămara din stînga tindei. În acest caz ar fi vorba de o creștere prin adjuncție. Înclinăm totuși să credem că este vorba mai curînd de prima ipoteză, adică tot de o creștere internă. Creșterea prin încorporarea și legarea de planul de bază, al magaziilor lipite de casă, este un fenomen care se petrece mai tîrziu. Casa are acum trei încăperi, cu funcții clar distribuite; tinda este odaie de trecere, cămara depozit de alimente și unelte, iar odaia de bază rămîne cu celelalte funcții (fig. 1 F).

De aci s-a trecut ușor la faza următoare, în care apar trei planuri, probabil în aceeași vreme, cam pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Primul, este continuarea planului anterior. Cămara îngustă primește o vatră pentru gătit; aceasta atrage după sine patul, masa, scaunele, și în cele din urmă încăperea ajunge a fi mobilată ca vechea încăpere de locuit. Avem astfel acum două încăperi de locuit, una în stîngă (îngustă, întrucît rezultă din cămara îngustă), cu o fereastră la fațadă, și una laterală, și o a doua odaie în dreapta cu două ferestre la fațadă, mai lată ca cea din stînga (fig. 1 H). Ele sînt mobilate identic. În apariția acestui tip de încăpere este de notat intervenția a două elemente: mai întîi înmulțirea membrilor familiei, care au putut astfel locui două încăperi, avînd fiecare vatră proprie. Apoi trebuie menționat rolul învățătorilor, al preoților și al țăranilor înstăriți, care imitau planurile cu trei încăperi folosite de boieri sau de orășeni. La mijlocul casei se afla tinda cu funcția de odaie de trecere și cămară, așezată asimetric, spre stînga.

Al doilea plan apărut în aceeași vreme, este o continuare a ultimului descris, și în legătură cu planul mai vechi încă existent în numeroase exemplare, compus din trei încăperi (cu tindă mică și cămăruță în spatele tindei). Rezultă astfel un plan cu o tindă mică, o cămăruță în spatele ei, o odaie de locuit îngustă la stînga, și o altă odaie mai lată la dreapta (fig. 1 G).

Al treilea plan, rezultă tot dintr-un plan vechi, cel compus din tindă mare și odaie de locuit. Față de acesta diferența constă în așezarea unei vetre, a unui cuptor și a unui horn în partea din spatele tindei, uneori avînd o lățime egală cu tinda (fig. 1 I). Așezarea unei vetre în tindă a fost determinată în același timp de necesitatea de a avea focul cît mai aproape de intrare pentru a putea ușor circula

spre curte, și de necesitatea de a evita în timpul lunilor călduroase, fumul și căldura ce rezulta de la foc și supăra pe cei din odaie.

Planurile descrise pînă aci, pot fi considerate obișnuite vechi; ele nu s-au mai construit în acest secol. Tehnica lor de construcție este cea caracteristic veche, cu bîrne încheiate la capete, cu acoperișul învelit cu șită, înalt, cu pantă repede, cu marginile coborîte mai jos de tavanul încăperilor, și ieșind în afară față de perete. Prispa, la început simplu brîu de pămînt și lut, înconjura casa de toate părțile, pentru a o apăra de frig, de umezeală, de curenți. Acest strat apărător de lut, era necesar mai ales la casele vechi, care uneori nu aveau temelie, ci ședeau direct pe pămînt. Prispa în forma descrisă, s-a menținut tîrziu. Cu începutul, mai ales la casele care aveau temelie și erau deci mai înalte, prispa a trebuit și ea să se ridice. Fiind mai înaltă, se putea dărîma ușor; pentru a evita acest lucru a fost înconjurată cu bîrne încheiate la colțuri, ce înconjurau casa și mărgineau brîul de pămînt (fig. 3). Această formă, obișnuită pînă în secolul trecut, era caracteristică pentru planurile descrise, în afara celor apărute după jumătatea secolului. Totuși, în cazuri numeroase existau și prispele bine constituite, mărginite la fațadă de stîlpi ce susțineau acoperișul și de balustrade. În această privință, este de notat apariția timpurie și mai frecventă a prispei bine construite la casele din Maramureș, Oltenia și Muntenia. Moldova a folosit mai tîrziu și mai des prispa de tip vechi.

Fig. 3

Planurile care le descriem mai jos sînt caracteristice pentru secolul al XX-lea. Ele se leagă de cele dinainte, fiind o continuare a lor, în forme mai dezvoltate. Schimbarea de plan a coincis și cu schimbarea tehnicii de construcție. Apar procedee noi, materiale noi. Decorul de tip vechi se schimbă. Aspectul casei devine altul; casa are ferestre mari cu geamuri, uși mari, acoperișul mai scund, pereții mai

înalți, prispa bine constituită la fațadă, ba deseori și pe laturi. — Concomitent se schimbă și vechile construcții pentru încălzit și gătit. Vatra greoaie, mare, ocupînd bună parte din încăperea, cuptorul masiv, greu de construit și hornul ce ducea fumul în pod, sub care alimentele erau gătite cu greutate, în timp ce fumul se răspîndea în cameră, sînt scoase din casă. Cuptorul și vatra se mențin în construcții aparte, în curte. În casă se construiesc acum sobe, plite și mici cuptoare de tablă; fumul merge prin coș dincolo de acoperiș, sau este dus de coș pînă în pod și acolo iese afară prin fumare, mici spații libere asemănătoare unor ferestre în acoperiș. Toate aceste schimbări importante și în același timp rapide, duc la părăsirea în întregime a vechilor forme de arhitectură. Ele sînt determinate de schimbările economice puternice; vechea formă de economie casnică, închisă, se sparge și este înlocuită cu o economie modernă, folosind banul, în care drumurile și comerțul au mare importanță. Izolarea satelor dispăre; mijloacele moderne de călătorie fac să pătrundă elementele noi pînă în cele mai ascunse sate. Casele vechi fug spre munte, și se ascund în fundul văilor, retrăgîndu-se din ce în ce din fața formelor înnoitoare.

Din planul cu trei încăperi (tindă și două odăi de locuit) ia naștere unul din planurile cele mai răspîndite, mult folosit încă și astăzi. Familia romînească obișnuită era cu un singur menaj, și avea deci nevoie de o singură vatră; vatra unică era cerută de altfel și de faptul că iarna focul se făcea într-o singură încăperea. Camera din stînga a preluat această funcție; vatra odăii din dreapta rămîne nefolosită, iar odaia nelocuită. Cu încetul, la casele noi, nu se mai construiesc în odaia din dreapta nici cuptor, nici sobă. Aci se poate menține astfel mai bine curățenia; se așează cele mai frumoase obiecte ale casei, se pun hainele pentru a fi ferite de fum și de miros, și ia naștere odaia frumoasă, mobilată ca înainte cînd era odaie de locuit; dar în colțul din față exterior, în locul lavițelor apare un pat și bănci. Numai în lunile călduroase, și la anumite ocazii, cînd vin oaspeți, de sărbători, oamenii locuiesc și în odaia frumoasă. Toată viața familiei se mută în încăperea din stînga, devenită încăperea de bază, și care capătă dimensiuni mai mari. Planul are astfel o tindă centrală, și de fiecare parte a ei o încăperea de proporții egale, cu două geamuri la fațadă și cîte unul lateral, mobilate asemănător în multe privințe (fig. 1 K și 41); un al doilea pat apare și în colțul din față al odăii de locuit. Planul este perfect simetric. La fațadă există mai totdeauna prispa mărginită de stîlpi și balustradă; ea se întinde deseori și lateral.

Părțile laterale pot fi uneori închise cu scînduri, servind drept cămări. Intrarea în pod (deși se mai construiește încă în tindă) la casele cu prispă de tip nou poate fi și în tavanul prispei, în dreptul tindei.

Cam în aceeași vreme, la planul cu tindă centrală și cămăruță în spatele ei, se petrec schimbări asemănătoare, datorită aceluiași fapt; odaia mai îngustă, crește în dimensiuni și devine odaie de locuit, iar odaia de locuit din dreapta rămasă fără vatră devine odaie frumoasă (fig. 1 J).

În sfîrșit, la casa cu odaie de locuit și tindă, cu vatră în ambele odăi, se petrece un proces asemănător. O dată mutată vatra în tindă, se mută aci și patul, masa, scaunele, și cu încetul mai toate felurile de mobile. Tinda devine odaie de locuit, iar odaia din dreapta, fosta odaie de locuit, devine odaie frumoasă (fig. 1 L). De data aceasta,

Fig. 4

odaia cu vatra fiind lipită de odaia frumoasă, apar deseori sobe în perete ce încălzesc ambele odăi. Cu un singur foc se prepară mîncarea și se încălzește întreaga casă. Aceste construcții sînt caracteristice pentru Moldova.

Aproape în aceeași vreme, se răspîndește mai ales în nordul Moldovei și Năsăud, un tip cu cinci încăperi; tinda centrală, și de fiecare parte a ei, cîte două odăi; ele au rezultat din împărțirea celor două odăi vecine tindei. Folosirea camerelor nu este acum rigid aceeași; de obicei însă, încăperile din spre fațadă, au rosturi asemănătoare cu odaia frumoasă, iar cele din spate servesc pentru adăpostirea vetrei pe care se prepară mîncarea. Trebuie spus că acest plan se întîlnește și în construcții mai vechi, la preoți, țărani înstăriți, și este identic cu planuri de case boierești, pe care ar fi putut să le imite. Este vorba deci de o creștere internă, sau de o creștere din interior și prin imitație în același timp. Un alt mod de apariție al acestui plan este arătat în altă parte.

În ultimii treizeci de ani, s-au construit din ce în ce mai frecvent case cu un număr mai mare de încăperi. Creșterea s-a petrecut în această perioadă prin adjuncție. Magazia lipită de casă, pe latura din stînga sau în spate, a început să fie folosită și ca bucatărie, în timpul lunilor călduroase, pentru a evita fumul și murdăria în interior. Ca de obicei, vatra a atras după sine, patul, masa, scaunele. Bucătăria de vară a început a fi construită deodată cu restul casei, din același material, să aibă pereții tencuiți, și să stea sub același acoperiș.

Fig. 5

Față de casă (înălțată acum pe o temelie puternică) noua încăpere stă mai jos, neavînd temelie. Această așezare a atras numele de „dolie”, care înseamnă și vale, loc mai jos. Cînd încăperea este în dosul casei, se numește „dosar”. Ambele numiri reflectă o așezare, nu o funcție. Apar și nume legate de funcție, dar ele variază, așa cum vom vedea. După cum este vorba de o alipire a anexei din spate ori a celei laterale (așezată totdeauna lîngă odaia de locuit nu lîngă odaia frumoasă), au rezultat două categorii de planuri, cu asemănări și deosebiri între ele.

Construcția anexă laterală stă lîngă odaia de locuit, și este legată prin interior cu ea; încăperea apărută astfel este numită cel mai des „bucătărie”. Aci se află o plită și o sobă; tot aci se află și cîteva mobile (patul, masa, scaunele, dulăpioare pentru vase). Odaia de locuit vecină, fie este încălzită printr-o sobă în perete cu gura aflată în bucătărie, fie are o sobă cu plită proprie, care se folosește însă numai în zilele foarte friguroase, cînd locuitorii sînt obligați să se retragă din bucătăria lipsită de temelie și friguroasă. Odaia de locuit are mobilele pe care le avea obișnuit, aceleași ca ale odăii frumoase. Tinda, păstrîndu-și rostul de odaie de trecere, adăpostește și cîteva mobile, mese, scaune, mai rar chiar paturi; cel mai des se fixează de pereți cuiere, polițe, țesături. Prisca apare la fațadă, uneori pe întreaga fațadă, alteori numai pînă în dreptul bucătăriei, pe care nu o ocolește însă niciodată. Lateral, prispa se poate întinde numai în dreptul odăii frumoase. Privită din afară, casa are un aspect caracteristic; bucătăria recunoscîndu-se prin faptul că e mai joasă ca restul casei, și prin faptul că acoperișul ei formează o aripă care coboară mai mult ca la restul construcției (fig. 5). Cînd casa este perpendiculară pe stradă, planul descris are odaia frumoasă apropiată de stradă, și bucătăria spre curte. Prin alipirea bucătăriei la locuința cu trei încăperi, avem o locuință cu patru încăperi: bucătărie, odaie de locuit, tindă și odaie frumoasă (fig. 1 O). Este un plan frecvent întîlnit în Moldova. Prin alipirea la casa nouă cu două încăperi, avem planul compus din bucătărie, odaie de locuit și odaie frumoasă; acesta este mai rar folosit (fig. 1 P).

Construcția din dosul casei (dosarul) (fig. 6) este folosită mai variat, deoarece fiind de obicei întinsă de-a lungul întregului spate al casei, este lungă și spațiul pe care-l cuprinde poate fi împărțit. Cînd adăpostește o singură încăpere, aceasta este uneori depozit de unelte și de alimente; mai des însă are rost de bucătărie cu paturi, mese, scaune, dulăpioare. În părțile laterale are uși. Cînd există vatră

înăuntru, ea stă la una din extremități, în care caz ușa se află la extremitatea opusă. Când dosarul este lung, pot apare mai multe încăperi, cel mai des o bucatărie și o cămară; alteori însă este o bucatărie și un adăpost pentru animale. Mai rar este vorba de trei încăperi, una centrală cu rost asemănător cu al tindei, și două laterale, bucatărie și cămară. Partea folosită ca bucatărie a dosarului, stă de obicei în

dreptul odăii de locuit fiind ambele încălzite la un singur foc, cu gura în bucatărie și sobă în perete.

Prin alipirea la o casă cu o singură încăpere, ia naștere un plan cu două încăperi: cea mare este odaie de locuit, a doua este bucatărie (fig. 1 M). Ușile dosarului sînt așezate lateral spre curte și în peretele ce desparte cele două încăperi.

Prin alipirea la planul cu două încăperi, rezultă un plan cu trei încăperi; în odaia de locuit se află intrarea și de aci printr-o ușă se trece la dreapta în odaia frumoasă, și prin altă ușă în spate, la bucatărie; la acest plan dosarul are de obicei o singură încăpere (fig. 1 R). Când dosarul se alipește la casa cu trei încăperi, rezultă un plan compus din patru, cinci sau șase încăperi (fig. 1 N). Intrarea casei este în tinda centrală; de aci se trece la stînga în odaia de locuit, și la dreapta în odaia frumoasă. În spatele tindei este ușa ce duce la dosar. Acesta este de obicei împărțit; spre stînga se află bucatăria ce cuprinde plita și soba în perete care încălzește în același timp odaia de locuit; la dreapta se află cămara, ce se întinde în dreptul odăii frumoase. Se poate însă și bucatăria și odaia de locuit să aibă cîte o plită și o sobă. Din bucatărie, spre stînga, printr-o ușă se poate trece în curte. Uneori dosarul cuprinde o bucatărie și un adăpost pentru animale, în care caz tinda centrală are legătură cu bucatăria. Adăpostul de animale nu este legat cu bucatăria, ci are intrare în partea opusă, direct din curte. Prispa acestui plan se întinde pe fațadă, dar poate merge și de-a lungul părților

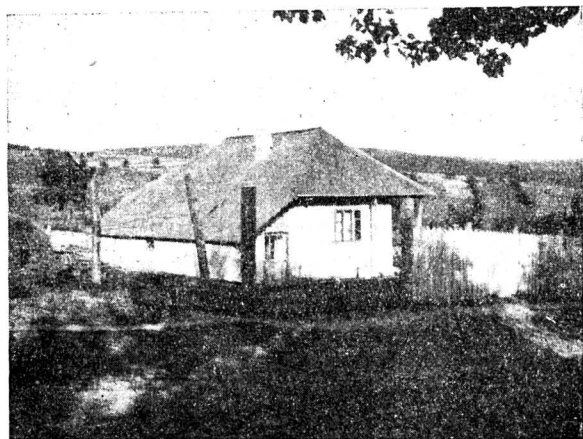

Fig. 6

Fig. 6 shows a traditional rural house with a thatched roof and a chimney, situated in a rural landscape. The house has a simple rectangular structure with a gabled roof. The surrounding area appears to be a field or a rural settlement.

laterale, nu însă în dreptul dosarului; acesta este apărat cel mult de o prispă de tip vechi, strat gros de bolovani și pământ.

Un alt plan, construit în ultimii douăzeci de ani, a înglobat în locuință și construcția lipită de casă lateral și cea din spate (fig. 1 S). În acest caz bucătăria stă lateral și are o ușă spre fațadă, una spre dreapta ce o leagă de odaia de locuit, și una spre dosar, folosit ca depozit de alimente și unelte. Tinda are și ea ușă la fațadă, și uși laterale spre cele două odăi (de locuit și frumoasă). Uneori are ușă în spate ce duce la dosar. Dosarul poate avea la rîndul lui uși laterale, ce dau în curte. Prisma nu se poate întinde la acest plan decît la fațadă și lateral în dreptul odăii frumoase, așezată pe cît posibil spre stradă.

În sfîrșit, cele mai noi forme apărute, legate de familia de planuri descrisă, au prispă redusă ca dimensiuni. Încăperile laterale ocupă spațiul de prispă din dreptul lor, prisma limitîndu-se la o încăpere. Fenomenul este general pentru întreaga țară și apare și la alte familii de planuri. Astfel rezultă cîteva planuri folosite în ultimii douăzeci de ani, cu interioare ce mențin în general modul de utilizare al planurilor din care provin, și nu mai insistăm asupra lor (fig. 1 T și U).

Caracteristicile creșterii caselor din această familie, sînt creșterea din interior, la casele dinaintea acestui secol, și creșterea prin adjunție la planurile noi. Schimbările și creșterea au fost realizate sub imboldul dorinței de a trăi mai bine. Astfel, pentru a se apăra de frig, pentru a avea mai multă lumină, pentru a avea încăperi speciale la fiecare funcție a casei, pentru a evita fumul și murdăria, oamenii au recurs mereu la alte soluții. Este interesant cum, scoțînd vatra din camera locuită pentru a evita fumul și murdăria, s-au mutat imediat după ea în noua cameră ocupată de vatră; apoi din nou au scos vatra și au mutat-o, pentru a o urma, cu paturi, mese și scaune laolaltă. Ba mai mult, dacă luăm în considerare construcțiile izolate de casă (bucătăriile de vară, focăriile), în care au scos în cele din urmă vatra tot pentru a evita căldura și murdăria și pentru a putea găti mai lesne, fenomenul se repetă a treia oară. Vatra a atras în cele din urmă mobile și în afara casei; uneori bucătăriile de vară au devenit o a doua casă cu o singură încăpere, locuită cîteodată permanent. Am văzut cum în urma marilor schimbări economice s-a schimbat aspectul casei, datorită tehnicii schimbate de construcție, a contactului cu orașul. Asupra acestui aspect însă nu am putut insista, lucrarea de față avînd a se ocupa de planuri.

Din faptele expuse, reiese că este vorba de o familie românească de planuri, dezvoltată sub înrîurirea factorilor locali, de la cele mai simple forme la cele actuale. Răspîndirea ei este mare (fig. 2): o întîlnim în întreaga țară. În unele părți apare rar, ca spre exemplu în Hunedoara, în Banat, în Gorj. În alte părți însă reprezintă formele dominante, ca spre exemplu în Moldova, în Maramureș, în Țara Oașului, în centrul și sudul Transilvaniei (la est de Hunedoara), în Vîlcea și în Buzău.

★

b) Origina bordeielor din țara noastră este greu de stabilit, întrucît ele au fost folosite de diferite popoare, și întrucît ele constituiau una din formele obișnuite de locuință în preistorie. Dănuirea bordeiului pînă în zilele noastre se explică în primul rînd prin condițiile grele de viață ale trecutului. Caracteristicile esențiale ale vieții din trecut, care ne interesează aci, sînt sărăcia și instabilitatea. Populația, relativ puțină, practica o agricultură primitivă, era obligată la dijmă și clacă față de boier, și plătea impozite și către stat: banul constituia o raritate. Pe de altă parte, năvălirile continui, războaiele, migrațiunile, cît și necesitățile tehnice de cultură ale pămîntului, obligau pe oameni să se mute dintr-un loc într-altul, sau să fugă pentru a se adăposti. Al doilea motiv care determină menținerea bordeielor, este avantajul pe care acesta îl oferă, pentru a se putea ascunde (satele de bordeie fiind greu de observat din cauza acoperișurilor joase de pămînt, înverzite ca și cîmpul din jur): bordeiul era bine apărat de vînturi și de intemperii. El avea și mari dezavantaje, cum ar fi umezeala și lipsa de aer. În menținerea bordeielor, un rol important l-a avut și tradiția. Cînd întreg satul era săpat în pămînt și obișnuit cu o anume tehnică de construcție, pentru care materialele erau ușor de procurat, era foarte greu să se facă trecerea spre locuința peste sol. Cercetările medicilor care au scris spre sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, despre locuințele țărănești și desigur și despre bordeie, au scos la iveală faptele pe care le semnalăm mai sus.

Săpate în pămînt¹ pînă la 1,5—2 metri, bordeiele în secolul trecut erau de fapt case de lemn construite în pămînt. Furci puternice susțineau lemnele pe care se sprijineau scîndurile mari, late, ale acoperișului, învelit cu stuf, paie și un strat gros de pămînt. Pereții erau și ei căptușiți cu scînduri. Lemnul pe care îl aveau la îndemîină

¹ Uneori se numesc bordeie și locuințe umile clădite peste sol, dar de acestea nu ne ocupăm aci.

oamenii era stejarul, rezistent și puternic. Că era vorba despre o locuință de lemn, și nu despre o simplă gaură în pământ, o dovedesc mutările de bordeie: materialul lemnos era scos și așezat într-altă parte în care oamenii săpaseră în prealabil locul. Formele umile sub care lumea și-l închipuie, (o încăpere cu podeaua sub nivelul solului, de abia acoperită, adăpost de mizerie pentru cei săraci,) constituiau numai o parte din bordeie și se legau de trecutul acestei familii de planuri. Se cunosc și biserici bordeie, atît în Oltenia cît și în sudul Moldovei. Bordeiu era folosit de toți oamenii din sate, săraci ori bogați. El apare în aceste părți încă înainte de formarea poporului român. Zona lui de întindere era mare; dacă ținem seama de toate locurile în care sînt menționate bordeie în trecut, ar trebui să socotim că cea mai mare parte a țării noastre era acoperită de bordeie. În realitate, din informațiile noastre, rezultă că bordeiele au reprezentat forma dominantă la romîni, numai în jumătatea de sud a Olteniei, Munteniei și în Dobrogea (fig. 8). În răsăritul Munteniei, zona bordeielor mergea spre nord de-a lungul Dunării, pînă la vărsarea acesteia în mare. În general este vorba de o arie de răspîndire care vom vedea că este aceeași cu a unei familii de planuri, legată de bordeie și prin alte elemente. Apoi, bordeiu nu se oprește pe linia Dunării, ci poate fi întîlnit și la sud, în Bulgaria.

Bordeiu primitiv are o singură încăpere, în care pătrunzi venind direct de afară (fig. 1 A). În interior, vatra este așezată într-unul din colțuri, direct pe sol; deasupra ei stă hornul prin care urcă fumul în sus pînă dincolo de acoperiș. Construirea unui horn ce trece de acoperiș a fost determinată de două elemente: 1. bordeiu nu avea tavan, el fiind acoperit direct de acoperișul în două ape al casei; fumul nu putea prin urmare rămîne în pod pentru că nu exista pod, și astfel el s-ar fi răspîndit în odaie; 2. acoperișul bordeiului fiind jos, și învelit cu pământ, pe de o parte nu lasă fumul să treacă și pe de alta poate lua foc. Constructorii au fost astfel obligați să ducă fumul dincolo de acoperiș. Mobilarea încăperii era cea obișnuită caselor românești; patul pus în colțul din spate opus vetrei, o masă scundă joasă, scaunele, lavițe, lăzi, mici dulăpioare apropiate de vatră. Pe vatră, sub horn, stau uneltele pentru gătit și vasele de lut, laolaltă cu țestul. Acesta s-a menținut în zona bordeielor foarte răspîndit din cauză că bordeiele nu au în interior cuptoare; oamenii coceau alimentele sub țest, alcătuit din lut amestecat cu paie.

Bordeiu cu o singură încăpere are două dezavantaje importante: primul, este contactul direct cu exteriorul, și al doilea, dificultatea

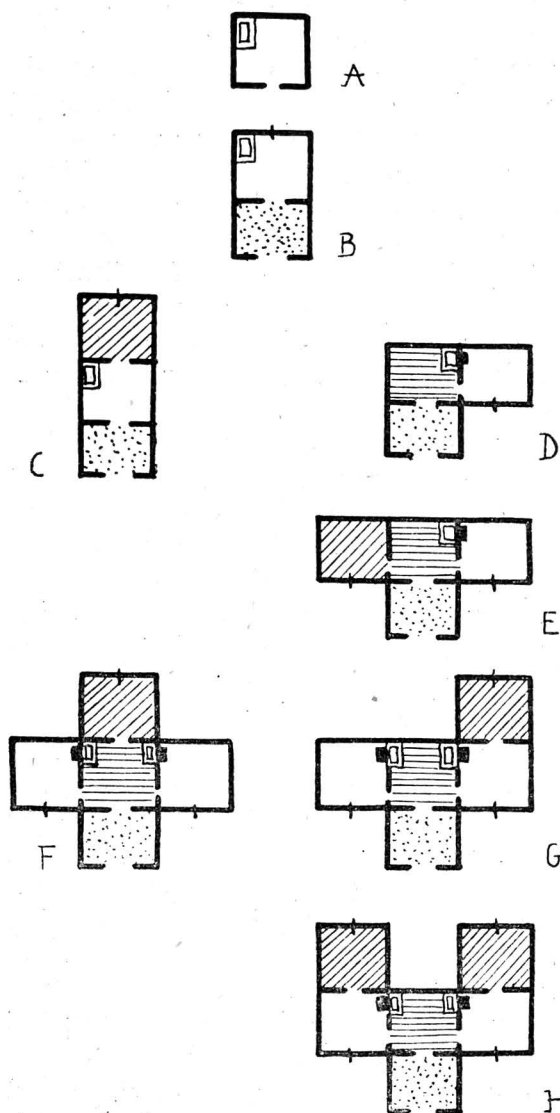

Fig. 7

plan. Odaia are o fereastră fixă în partea din spate: hornul suplinesește în parte nevoia de aer a celor din interior. Este de notat că la acest plan, intrarea se face prin latura îngustă a casei; coama acoperișului în două ape merge de-a lungul și pe la mijlocul casei.

de a pătrunde în interior, căci fiind săpat în pământ, trebuia să faci un salt înainte, sau să te cațeri când ieșai afară. Pentru a evita cea de a doua pricină oamenii au făcut trepte în fața intrării, sau un drum în pantă; dar la vreme de ploaie, pe aci intra apa de ploaie în casă, inundând încăperea și oamenii. Spre a evita aceste neajunsuri, oamenii au construit în fața bordeiului, o tindă în pantă, acoperită (fig. 7 B). Așadar, acum, înainte de a pătrunde în casă, intrai în tinda închisă de o ușă dublă, lată cât tinda, și care avea în partea de sus câteva gratii printre care pătrundea lumina și aerul. Și de data aceasta trebuie să faci un salt de la nivelul solului la podeaua tindei, dar mai mic decât în trecut. Tinda este nemobilată sau are scaunele, mici unelte, lăzi, și o sanie pe care vara oamenii aștern țoale și dorm. Din tinda se pătrunde în a doua încăpere, numită „la foc”, încăperea de bază a acestui

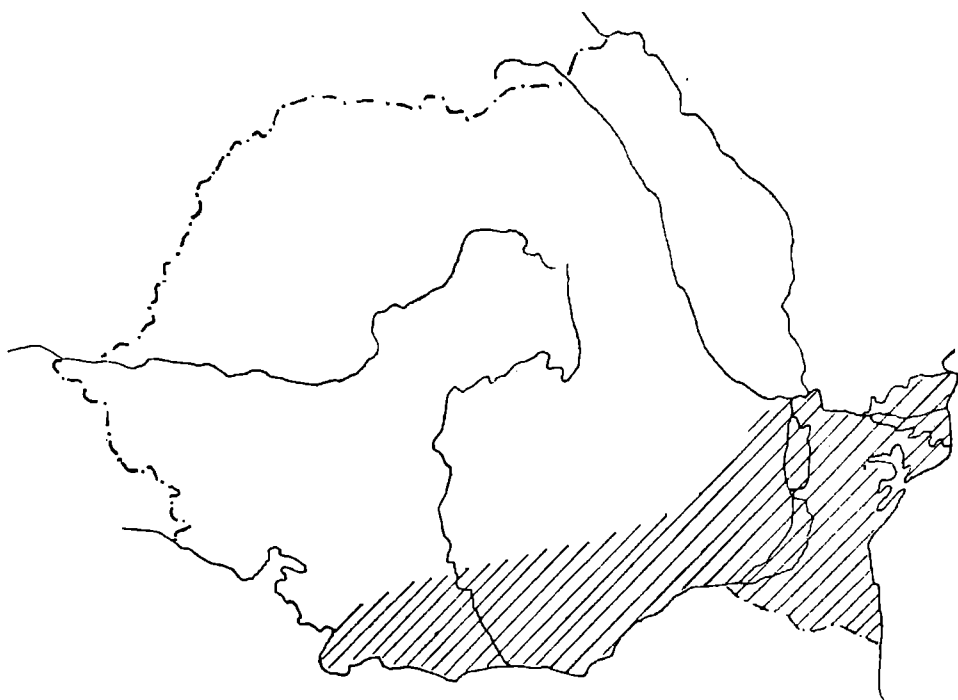

Fig. 8

De la acest plan s-a trecut la altele două. La primul s-a adăugat încă o încăpere în spatele odăii cu vatra (fig. 7 C). Acum, din tindă se pătrunde în camera centrală, și de aci în ultima încăpere. Tinda își păstrează funcția obișnuită. A doua încăpere pierde uneori o parte din funcții, când odaia din spate devine odaie de locuit, și are în interior paturile, lăzile cu haine și alimente. Ea este încălzită cu o sobă oarbă. Alteori odaia centrală își păstrează caracterul de încăpere de bază a casei, cea din fund fiind celar, încăpere nelocuită și neîncălzită, adăpost pentru unelte, haine, alimente. Intrarea se face și aci prin partea cea mai îngustă a planului; odaia din fund are geamul în peretele din dos.

La al doilea plan cu trei încăperi, din tindă se trece în odaia „la foc“, și lateral spre dreapta, într-o încăpere care preia funcția de încăpere de locuit, și este încălzită cu o sobă oarbă. Geamul, fix, stă spre fațadă (fig. 7 D și 9).

Prin săparea unei încăperi de cealaltă parte a odăii centrale, la stînga, apare un plan cu patru încăperi; primele trei sînt folosite ca

Fig. 9

la planul anterior. A patra este celar, și are o fereastră spre fațadă; celarul nu este încălzit (fig. 7 E).

La acest din urmă plan, încăperile se adaugă în două feluri; fie în spatele odăii centrale, luînd naștere astfel un plan în cruce, la care cele două din urmă încăperi apărute sînt una odaie de locuit, iar cealaltă celar (fig. 7 F), fie în spatele uneia din încăperile laterale (fig. 7 G). Și de data aceasta una din ultimele încăperi este celar, iar cealaltă odaie de locuit.

Planul cel mai dezvoltat, rar întâlnit, cuprinde șase încăperi; în spatele fiecărei încăperi laterale, există acum o încăpere (fig. 7 H). Casa are astfel o tindă, din care treci în odaia centrală cu funcție de bucătărie. Din ea se trece lateral în două odăi de locuit, care pot fi ambele încălzite cu câte o sobă oarbă, cu gura aflată sub hornurile odăii centrale; din aceste din urmă încăperi, se trece în două încăperi folosite ca celar. Ferestrele rămân cel mai des la fațadă, la cele două odăi de locuit, dar pot apare și lateral.

Sub presiunea legilor care interziceau construirea bordeielor, determinate de rapoartele și publicațiile unor medici luminați, bordeiul a dispărut repede. Uncori vechile case au fost înlocuite dintr-o dată cu case peste sol, construite spre centrul satului, bordeiul rămânând în folosința populației mai sărace. Alteori au existat faze intermediare, la care podeaua se apropia din ce în ce mai mult de nivelul solului. Forma intermediară este numită „cenușar“ în sudul Olteniei.

Caracteristicile planurilor de bordeie sînt acum clare: ele au o tindă în pantă, o încăpere centrală ce cuprinde vatra cu hornul ce trece de acoperiș, și odăi de locuit încălzite cu sobe oarbe. Principiul înaintării bordeiului sub pămînt, seamănă cu înaintarea unui șanț, a unei galerii; planul nu este niciodată cel paralelipipedic cu intrare pe latura cea mare, obișnuit caselor românești construite peste sol. Această caracteristică esențială, ca de altfel și alte particularități ale bordeiului, sînt determinate de tehnica construirii; un plan dezvoltat, de formă paralelipipedică, nu putea suporta acoperișul greu. Aceasta explică formele ciudate, înguste, pe care le au planurile cu patru, cinci sau șase încăperi.

★

c) O familie de planuri înrudite cu bordeiul, se întinde în jumătatea de sud a Olteniei, a Munteniei, apoi urcă spre Brăila, de-a lungul Dunării și acoperă Dobrogea (fig. 11). În unele locuri este concurat de alte familii: regiunea în care domină, este jumătatea de sud a Munteniei, mai ales în partea cuprinsă între Olt și Mostiștea. Dunărea nu constituie nici de data aceasta o graniță. La fel cum am constatat cînd a fost vorba de bordeie, sau la fel cum se constată în privința ceramicii sau costumului, există o mare înrudire între zona din nordul și cea din sudul Dunării. Ea se datorește în unele privințe elementelor preistorice tracice, cînd un același popor locuia ambele maluri; dar ea se datorește și puternicelor legături culturale ce au

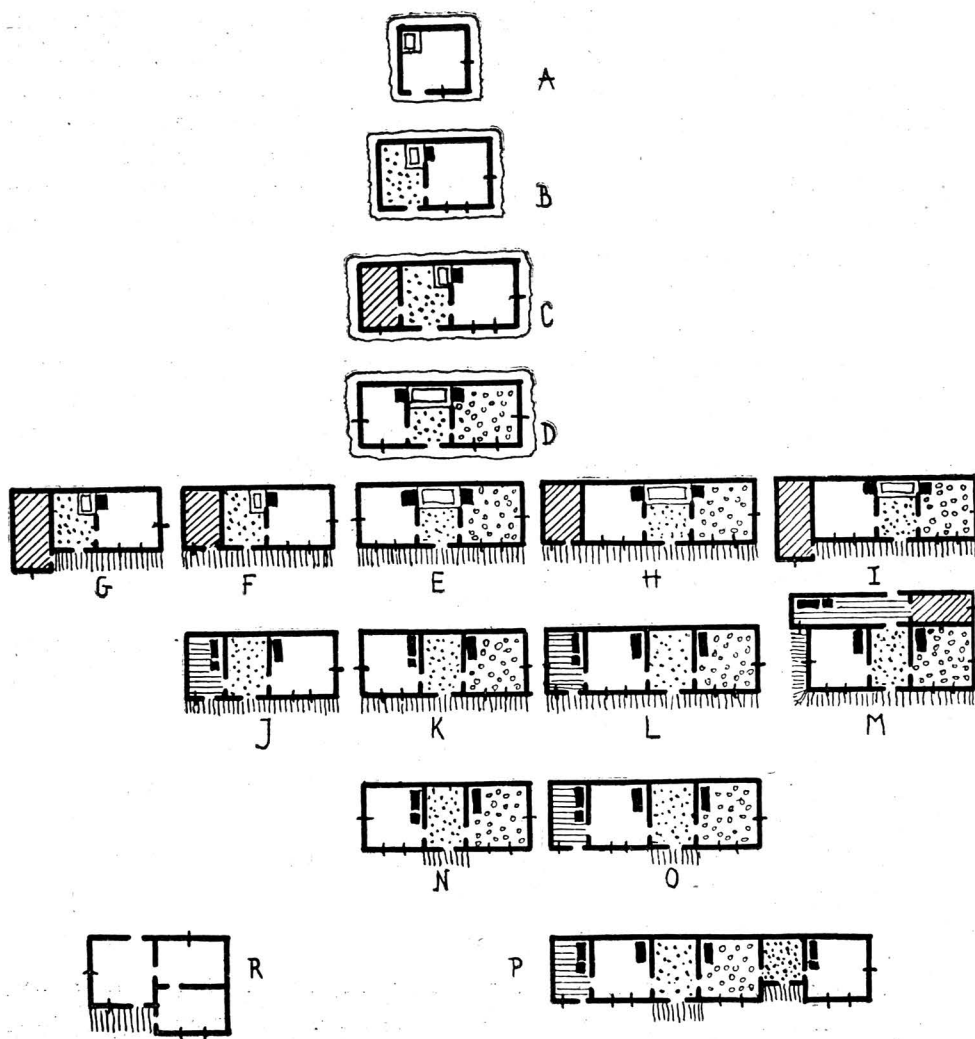

Fig. 10

avut loc între locuitorii din sud și cei din nord, cu atât mai mult cu cât migrații importante au avut loc într-un sens și într-altul.

Legătura acestei familii cu bordeiele este indicată de două constatări: 1. vatra stă în prima încăpere în care pătrunzi venind din afară, tinda; 2. forma vetrei și a hornului sînt cele caracteristice bordeielor, adică este vorba de un horn larg cu vatra așezată chiar pe podea, și înălțat pînă dincolo de acoperiș. Încăperile laterale sînt din această pricină încălzite prin sobe oarbe. Datorită aceleiași asemănări

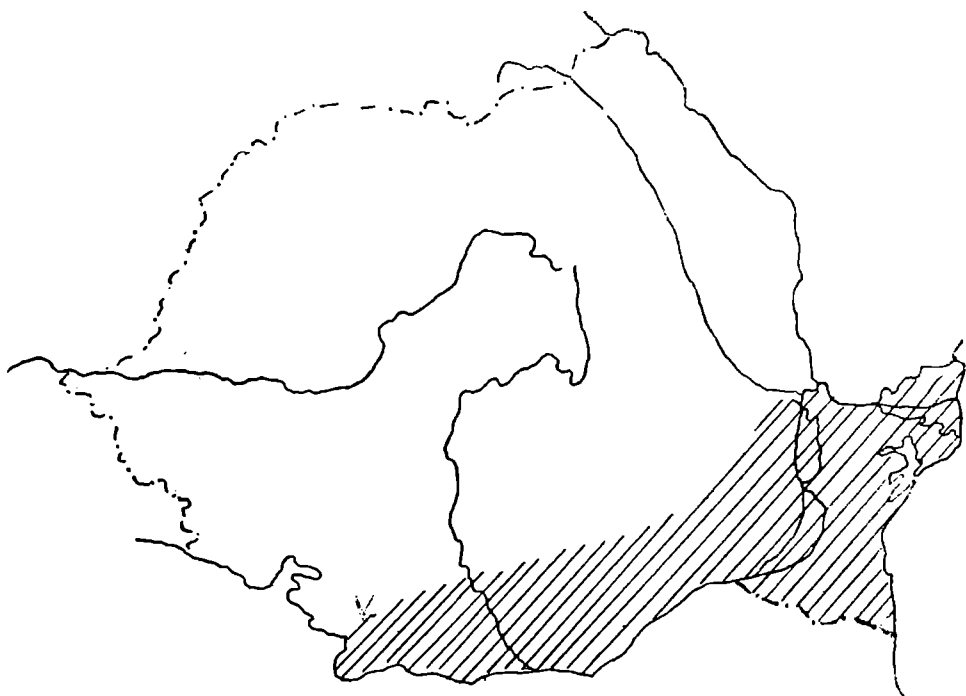

Fig. 11

cu bordeiul, din casă lipsește cuptorul, țeștul menținându-se astfel pînă în zilele noastre. Este probabil prin urmare, ca la un moment dat, bordeiul, locuința obișnuită a oamenilor de prin aceste părți, să se fi înălțat, trecînd prin formele intermediare pe care le-am amintit (cenușarul), și pe care le-am întilnit pînă și în București. Cu încetul bordeiul a ajuns să fie construit peste sol, datorită avantajilor pe care această așezare le prezenta (luminozitate, posibilitate bună de aerisire, acces ușor în casă, izolare de umezeală).

La planurile cu o singură încăpere (fig. 10 A), funcțiile casei sînt toate cumulate de această încăpere. Nu am înregistrat hornul în aceste case; el va fi existat totuși în trecut. Sobele și plitele actuale stau în dreptul ușii, spre stînga de obicei. În dreapta, spre peretele din dos, stă patul; în față stau băncile, meselê, scaunele, dulăpioarele, care se apropie uneori de sobă.

Tipul mai dezvoltat se compune din tindă și odaie de locuit (fig. 10 B). În tindă se află hornul, ce ocupă partea încăperii lipită de odaia de locuit, spre a putea încălzi de sub horn și soba oarbă. Pe

marginea hornului, în partea de sus, se află mici policioare săpate în însăși peretele hornului; în apropiere se așază ustensilele pentru gătit și dulape. Masa joasă, rotundă, cu trei picioare, se află în tindă, ridicată și sprijinită de perete pentru ca să nu ocupe mult loc. Oamenii iau masa aci. Odaia de locuit își păstrează toate funcțiile în afară de gătit. Tinda poate avea mici ferestre spre fațadă; între tindă și odaia de locuit există uneori deschideri în perete, ca niște ferestre, prin care se poate comunica. Tot în tindă se află gura podului.

Forma mai dezvoltată de plan are trei încăperi: celarul la stînga, tinda la mijloc, odaia de locuit la dreapta (fig. 10 C). Celarul poate să fi apărut în două feluri: a) prin împărțirea tindei, așa cum s-a întîmplat în planurile primei familii descrise, și b) celarul poate să fie simpla menținere a celarului din bordeie, la care această încăpere a apărut timpuriu. Această a doua formă de apariție ne pare mai probabilă, întrucît tinda adăpostește hornul mare și nu poate servi ca adăpost pentru alimente și unelte. Celarul fiind mai îngust ca odaia de locuit, tinda este așezată asimetric spre stînga.

Din acest plan a rezultat cel compus din odaie de locuit, tindă și o a doua odaie de locuit cu tendință de a deveni odaie frumoasă (fig. 10 D și 42). Hornul rămîne în tindă, de data aceasta ocupînd tot spatele tindei, pentru a încălzi ambele odăi laterale. În unele cazuri, avem două hornuri, așezate lateral în fundul tindei, fiecare în fața gurii unei sobe oarbe. Această formă poate semnifica și folosirea casei de către două familii, și se întîlnește des în locurile unde există sau a existat populație bulgărească. Totuși ele sînt folosite de romîni în mod obișnuit. Odaia de locuit din stînga rămîne mai îngustă, și are spre fațadă o singură fereastră, în timp ce odaia din dreapta are două ferestre la fațadă. Mobilarea odăii din stînga este similară cu a celei din dreapta, care totuși începe să adăpostească mobilierul și țesăturile frumoase ale casei, și în același timp este mai puțin locuită.

Planurile descrise mai sus au în jurul casei o prispă joasă de pămînt ce apără de umiditate, frig, vînt. Totuși, întrucît ele au fost construite pînă la începutul acestui secol, la unele case apar prispe bine formate, la care prispa, rămasă de pămînt și joasă, are pe margini, la fațadă, stîlpii ce susțin acoperișul.

Din planurile vechi rezultă o serie de planuri noi, mai dezvoltate. Mai întîi apare casa cu tindă centrală, vatră mare la mijloc, sobe oarbe laterale, odaie de locuit la stînga, și odaie frumoasă la dreapta (fig. 10 E). De data aceasta cele două odăi laterale sînt egale, și planul este perfect simetric. În fața casei se întinde o prispă bine constituită,

cu stâlpi pe marginea ei, uneori cu balustradă. Mobilarea odăilor laterale este asemănătoare, dar în odaia frumoasă se așază mobilele și țesăturile cele mai bune și lăzile cu haine ale casei.

Apoi, la planurile cu trei încăperi ca și la cele cu două, se petrece o creștere prin adjuncție. Ea este determinată de scoaterea celarului din casă, care duce la necesitatea de a construi o altă încăpere cu rost de cămară. În aceeași vreme, magaziile de scinduri subțiri sau de nuiele împletite, tencuite cu lut, lipite mai totdeauna în părțile laterale ale casei, de obicei către odaia de locuit, preiau în parte rosturile celarului și termină prin a fi încorporate planului casei, căpătînd și numirea de celar. Celarul stă sub o aripă laterală a acoperișului, prelungită în jos mai mult ca în celelalte părți. Încăperea nu are tavan ci este acoperită direct de acoperișul în pantă. Ca și dolia sau dosarul caselor moldovenești, celarul (numit și aplecător din cauza așezării sub un „aplecător“, aripă aplecată spre pământ a acoperișului) are podeaua mai joasă decît casa ridicată pe o temelie. Celarul nu are decît rareori comunicare interioară cu odaia vecină; legătura cu casa se face prin curte, sau cînd locuința are prispă bine dezvoltată, de-a lungul prispei (fig. 45). Așezat aproape totdeauna lateral (pe cît posibil lîngă odaia de locuit, și în același timp spre fundul curții, nu spre stradă, în cazurile în care casa este perpendiculară pe linia străzii), celarul îmbracă două forme. El poate avea aceeași adîncime cu restul încăperilor casei, sau poate fi ieșit în față, pînă la limita exterioară a prispei (fig. 12). Această așezare este posibilă numai la prispele bine constituite, la care există pe margini stâlpi ce susțin acoperișul de deasupra prispei. Ușa celarului este acum așezată nu la fațadă, ci lateral, spre prispă. Astfel, locatarii circulă ușor și la adăpost între celar și casă.

Fig. 12

Prin alipirea celarului la casa cu două încăperi, avem interiorul compus din celar, tindă centrală cu vatră, și odaie de locuit cu sobă oarbă (fig. 10 F și G). Odaia de locuit pierde funcția de adăpost pentru alimente și unelte pe care o avea înainte. Prin alipirea la planul cu trei încăperi, ia naștere un interior compus din celar, odaie de locuit cu sobă oarbă, tindă centrală cu horn, și odaie frumoasă cu sobă oarbă (fig. 10 H și I).

Aceste planuri s-au construit pînă la începutul secolului al XX-lea. Ele păstrau caracteristicile principale ale caselor vechi; tinda adăpostește vatra și hornul, și este folosită ca bucătărie. Materialele de construcție sînt cele vechi, lutul, nuielele împletite, stuful pe acoperiș. Stîlpii de lemn, așezați vertical, apar numai acolo unde este necesar să susțină casa, formîndu-i scheletul. Pereții sînt scunzi. Acoperișul, cu pantă lină, este și el scund. De aci încolo apar schimbări importante în planuri, tehnici de construcție și decor.

Celarul dispare; rostul lui este luat în parte de aplecătorul folosit acum ca bucătărie. Din planul cu trei încăperi (celar, tindă, odaie de locuit) ia naștere cel cu bucătărie construită sub aplecător, așezată mai totdeauna cu fațada pe aceeași linie cu a restului casei (fig. 10 J). Camera de sub aplecător nu mai ocupă prispa, fiind legată prin interior cu casa. În bucătărie există o plită pentru gătit, uneori și o sobă, ceea ce atrage aci mobilier (paturi, mese, scaune) devenind o încăpere locuită mai ales în timpul lunilor călduroase. Bucătăria este însă în continuare mai joasă ca restul casei, fiind deseori așezată chiar pe sol. Alături de ea stă tinda din care lipsește hornul, și rămîne simplă odaie de trecere, uneori cu cîteva mobile în interior (cuiere, scaune, țesături). În dreapta este odaia de locuit, în care există sobă și deseori plită.

Din casa cu trei încăperi (odaie de locuit, tindă, odaie frumoasă) ia naștere planul cu odaie de locuit cu sobă și plită, tindă fără horn și vatră (rămasă doar odaie de trecere), și în dreapta odaie frumoasă, cu sobă (fig. 10 K). Odaile laterale sînt mobilate asemănător ca pînă acum, cu deosebirea că în odaia de locuit apar ustensilele pentru gătit.

Din casa cu celar, odaie de locuit, tindă, odaie frumoasă, ca și din planul anterior, a luat naștere planul cu patru încăperi folosite ca bucătărie, odaie de locuit, tindă și odaie frumoasă (fig. 10 L). Bucătăria este și aci cu fațada pe aceeași linie ca a restului casei, dar cu podeaua așezată chiar pe sol, și comunicare prin interior cu restul casei.

Spre centrul Munteniei, începînd cu satele din jurul Urzicenilor și mergînd spre sudul Buzăului, aplecătorul se construiește în spatele casei. Această așezare este determinată în multe cazuri de poziția casei,

care stă cu fața spre drum, și apropiată de el. Oamenii au așezat atunci aplecătorul cît mai departe de stradă, și cît mai aproape de acareturi și curte, pentru ușurința lucrului și supravegherii. Aplecătorul lateral se întindea cît peretele lateral al casei; aplecătorul din spate, este mai lung întrucît se întinde cît peretele din spate al casei. El poate fi astfel împărțit în mai multe încăperi; de obicei este vorba de bucătărie și cămară (fig. 10 M). Caracteristic pentru acest aplecător, este că el se întinde deseori pe una din părțile casei mai mult decît casa, și ocupă și spațiul din dreptul prispei. Pe partea laterală opusă, prispa este deseori închisă cu scînduri, formînd o magazie de unelte.

Cele din urmă patru planuri s-au construit într-un mare număr de exemplare. Ele formează din punctul de vedere al tehnicii de construcție o treaptă de tranziție către locuințele cele mai noi. Astfel, pe acoperiș apare tabla, țigla; temelia poate fi uneori de beton; pereții rămîn însă în multe cazuri cei vechi, de lut fixat pe un schelet de lemn, sau din cărămizi de lut. Decorul cu reliefuri de lut, obișnuit și la construcțiile vechi, capătă un alt caracter și imită în bună măsură modele văzute în orașe. Pereții caselor sînt mai înalți, acoperișul se înalță și el, ferestrele devin mai mari. De aci înainte, fiind vorba de construcții apărute cu numai 20—25 de ani în urmă, schimbările sînt și mai importante; pereții sînt deseori făcuți din cărămidă arsă; acoperișul este învelit totdeauna cu țigla ori tablă; prispele au dimensiuni reduse, apar culori variate pe ziduri, coloane și arcade între ele pe prispe; decorul cu reliefuri de ipsos scade în importanță. Planurile noi sînt următoarele:

Din casa cu odaie de locuit, tindă și odaie frumoasă, cu prispa pe toată fața, uneori și lateral (mai ales pe latura dinspre stradă), rezultă un plan asemănător, cu odaie de locuit (avînd în interior plită și sobă), uindă cu rost de odaie de trecere, și odaie frumoasă încălzită de o sobă. În dreptul tindei, numai cît se întinde ea, se află o prispa ce adăpostește intrarea în casă (fig. 10 N și 44); dimensiunile acestei prispe sînt uneori mărite prin aceea că zidul din față al tindei este mai retras ca al celorlalte încăperi. Cîteodată, prispa este înlocuită de spațiul rezultat prin construirea retrasă a zidului din față al tindei. În fața prispei parțiale, există două-trei trepte, casa fiind mai totdeauna așezată pe o temelie înaltă; deasupra prispei apare uneori acoperișul țuguiat în patru ape.

Din planul cu patru încăperi (bucătărie, odaie de locuit, tindă, odaie frumoasă, cu prispa pe toată fațada) apare un plan nou, construit cu alte materiale, dar păstrînd în parte aspectul planului vechi; este

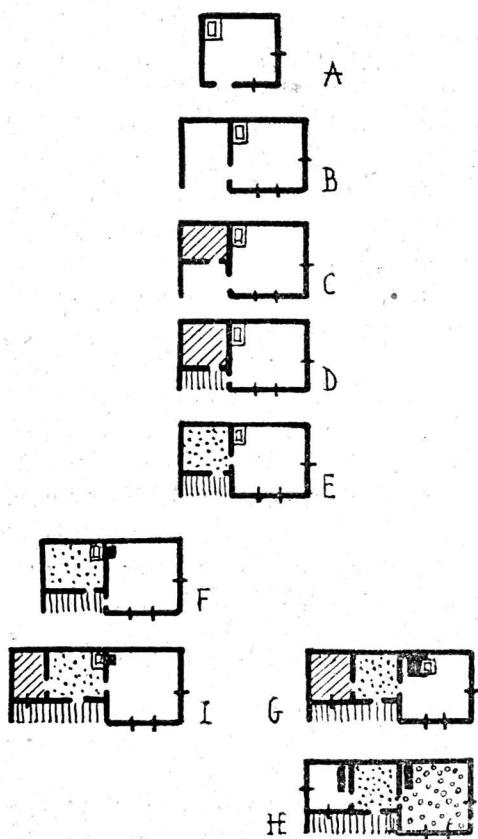

Fig. 13

din față mai retras ca la celelalte încăperi; în spațiul rămas astfel liber, apare o încăpere cu trei pereți, folosită asemănător ca prispa din fața primei tinde. A doua tindă are o ușă spre fațadă, și alta spre dreapta, care dă într-o încăpere ce poate fi folosită ca odaie curată (cu sobă), sau ca odaie de locuit (cu sobă și plită). La acest din urmă plan, folosirea interioară nu mai este identică de la o casă la alta, cum era la casele vechi. Este de altfel un plan încă rar, folosit numai la construcții foarte noi (fig. 10 P și 45).

În sfârșit trebuie descris un ultim tip de plan, care se depărtează de la linia locală de dezvoltare; el se apropie de forma pătrată și are o prispă, așezată numai pe o parte a fațadei (fig. 10 R). Din prispă se trece, către fund, de obicei în bucătărie, și spre dreapta către odaia frumoasă. Casa are trei sau patru încăperi, a căror folosință și așezare

însă de notat că și aci prispa se reduce ajungând a fi limitată în fața tindei (fig. 10 O). Funcțiile interiorului rămân aceleași.

Din acest plan rezultă un altul, care se distinge prin lungimea lui. La cele patru încăperi oamenii doreau să adauge încă una; dar intrarea unică a casei nu era suficientă. Pentru a avea două intrări și ambele să fie apărute la exterior printr-un spațiu asemănător cu prispa, a fost creată și o a șasea încăpere, ele fiind astfel orînduite: la stînga, spre fundul curții, bucătăria (construită tot sub aplecător și direct pe sol), cu intrare directă din curte și comunicare spre dreapta cu odaia de locuit care putea avea și ea plită și sobă; urmează tinda, care are o ușă spre odaia de locuit, o alta spre prispa parțială din față, și o a treia ușă spre dreapta, către odaia frumoasă mai la dreapta, se trece într-o a doua tindă a casei, cu peretele

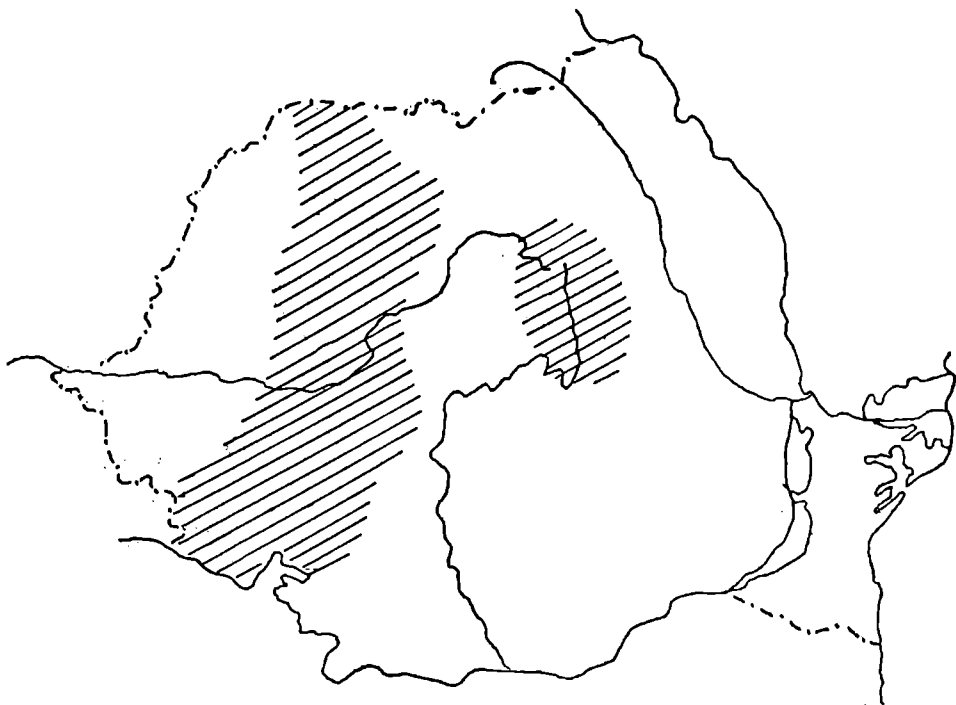

Fig. 14

este variată de la un caz la altul. Acest plan, apărut după 1940, a fost menționat pentru a arăta similitudinea care există între el și planuri apărute cam în aceeași vreme în alte părți ale țării. S-au construit însă și planuri la care nu se poate recunoaște o regulă anumită, fiecare constructor în parte dînd naștere unei alte formații, neasemănătoare cu celelalte construcții din regiune, decît prin tehnica de construcție și decor.

★

d) În Banat, Mehedinți, Hunedoara, Munții Apuseni, Țara Lăpușului, zona din nord-vestul țării noastre și partea de est a Transilvaniei, între Năsăud și Țara Birsei, se întinde una din cele mai interesante și vechi familii de case românești (fig. 14).

Evoluția planurilor are o dezvoltare deosebită în unele privințe, față de celelalte familii. Trecerea de la casa cu o singură încăpere la cea cu două încăperi, se face mai întii prin construirea unui adăpost în fața ușii. Spre a se apăra de vînt, praf, ploaie, oamenii au ridicat un perete care dă naștere unui spațiu închis numai pe trei părți.

Peretele opus ușii casei, trebuie în primul rînd să fie închis, și de aceea latura rămasă liberă este laterală față de ușă. În spațiul obținut astfel, oamenii puteau așeza o vatră primitivă, sau puteau adăposti unelte. Cu vremea a apărut un acoperiș, la început separat de acoperișul casei și șubred, mai târziu formînd corp comun cu acoperișul casei, construit în același timp și în aceeași tehnică. Acum se puteau ține la adăpost și alimente (fig. 13 B). Planul descris, este semnalat de Sabin Opreanu în ținuturile secuiești; l-am întilnit pe valea Someșului, în aval de Dej, și în Țara Lăpușului, în forma lui cea mai primitivă, cu acoperiș deosebit de al casei, sau fără acoperiș. Odaia de locuit a acestui plan, are în colțul cel mai apropiat de ușă vatra, așezată chiar pe sol, și deasupra un horn care duce fumul în pod. Mobilele și așezarea lor este cea obișnuită pentru casele romînești; patul în colțul din dos, opus vetrei, lavițe mari de-a lungul peretelui lateral și a celui din față, mici dulăpioare în apropierea ușii și a hornului, lăzi puse pe lavițe sau pe jos, și obiectele de cult, spre răsărit sau miazăzi.

Odată ce în spațiul din fața ușii au început să fie păstrate unelte și mai ales alimente, a apărut necesitatea asigurării împotriva distrugerilor și a furturilor; oamenii au închis astfel partea cea mai apărută, din fund, a acestui spațiu, formînd o încăpere ce ajungea în dreptul ușii odăii de locuit, și care are acum numele și funcția de cămară (fig. 13 C). Această formă, veche și ea, am întilnit-o în cîteva exemple în Ținutul Pădurenilor. Mai târziu, spațiul din fața cămării și a ușii, a devenit prispă, mărginită de o balustradă (fig. 13 D). Funcțiile încăperilor rămîn aceleași. Dar chiar cu această prispă parțială caracteristică, odaia de locuit nu era apărută bine de frig, vînt și murdărie, întrucît exista un contact direct cu exteriorul. Soluțiile adoptate au fost două. Prima constă din construirea unui perete subțire de scînduri, ce merge pînă la acoperiș. Fenomenul a devenit frecvent în special după ce spre fațadă, de-a lungul întregii case, a apărut o prispă îngustă de pămînt, care cu timpul a ajuns să fie mărginită de stîlpi și de o balustradă. Acest fel de prispă ca și închiderea spațiului prispei vechi parțiale, este un fenomen ce se întilnește în multe părți ale zonei ocupate de această familie de planuri, însă are cea mai mare dezvoltare în estul Transilvaniei. Închiderea cu scînduri subțiri, poate să existe și la planurile pe care le vom descrie mai jos, dar întrucît nu constituie un element esențial pentru definirea planului, nu insistăm asupra lui.

Tot pentru apărarea odăii de locuit de intemperii, constructorii au folosit și o altă soluție; au lăsat o singură intrare casei, în cămară,

din care apoi se trecea în odaia de locuit. Cămara devenea astfel și tindă (fig. 13 E). Fiind legată direct de odaia de locuit, locatarii puteau ajunge ușor la ea, și atunci s-a petrecut fenomenul arătat în multe alte ocazii; vatra și hornul au fost scoase din odaie pentru a evita fumul și murdăria, și au fost mutate în fosta cămară devenită tindă. Aceasta a făcut ca în odaia de locuit să se construiască o sobă oarbă cu gura în tindă (fig. 13 F).

În urma transformării cămării în tindă, lipsește din plan cămara. Pentru a înlătura acest neajuns, s-a despărțit un spațiu îngust în stînga tindei, spațiu ce primește funcția de cămară. Casa are acum o cămară îngustă, fără ferestre sau cu o ferestruică, tindă centrală în care spre stînga este ușa cămării, și spre dreapta ușa odăii de locuit. Prispa parțială din față se întinde acum în fața a două încăperi: cămara și tindă (fig. 13 G și I, și fig. 15).

Fig. 15

Cu vremea, cămara suferă transformările constatate și în alte părți ale țării. Dimensiunile ei cresc, apare în interior o vatră, o sobă, o plită pentru gătit, se construiesc ferestre mari, și devine odaie de locuit. Tinda păstrează poziția centrală, prin ea existînd singurul acces spre odăile laterale. La dreapta rămîne încăperea cea mai mare a casei, devenită odaie frumoasă, sau rămasă odaie de locuit (fig. 13 H).

În Transilvania, această familie a dat naștere și la biserici, pe care le-am semnalat în alt studiu. În zonele Banatului și Mehedințului, se constată un element deosebitor față de situația întîlnită în alte părți. Vatra și hornul au dimensiuni mai mari, iar hornul nu duce fumul în pod, ci dincolo de acoperiș. Este probabil un fenomen apărut sub înrîurirea bordeielor și a caselor peste sol cu horn în tindă centrală la care fumul este dus dincolo de acoperiș. Totuși problema nu este încă studiată temeinic.

★

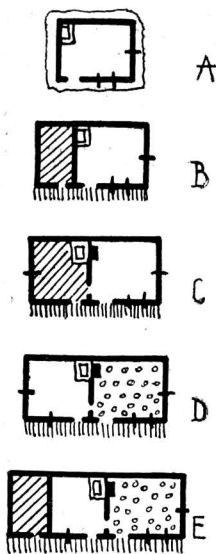

Fig. 16

e) Planurile românești cu creștere obișnuită prin adjuncție, ocupă o suprafață întinsă. Ele sînt dominante în Gorj, Hunedoara și zona din sudul munților Apuseni, dar pot fi întilnite și în jumătatea de nord a Olteniei și Munteniei, pînă în zona Buzăului (fig. 17).

Forma cea mai veche a fost și aci casa cu o încăpere. Ușa pare a fi fost la stînga, iar vatra în dreptul ușii, lipită de colțul din dos al casei (fig. 16 A). La această casă se adaugă o altă încăpere, folosită drept cămară (fig. 16 B). Ea apare probabil prin cuprinderea în plan, sub același acoperiș, a unui adăpost mai vechi situat lateral, spre stînga. Această așezare, similară cu situația întilnită în restul țării, este cea mai favorabilă, fiind aproape de ușa casei, și în același timp neacoperind nici o fereastră. Cele două încăperi au fiecare o ușă ce dă spre fațadă. Prin interior nu se poate comunica între ele. Cămara este mai

îngustă decît odaia de locuit. Prispa pare a fi apărut de timpuriu, și are ca element caracteristic în zona Gorjului, adîncimea mare, aproape egală cu a încăperilor. Odaia de locuit are două ferestre spre față și una laterală. Cămara nu are fereastră, sau are o mică deschidere pentru aerisire. Apariția timpurie a prispei la acest plan a fost determinată de faptul că încăperile nu aveau legătură interioară, și pentru a trece din odaie în cameră oamenii trebuiau să iasă afară, fiind astfel expuși ploilor și vînturilor. Aceasta a determinat construirea unei prispe mari; în Gorj este mărginită de bîrne masive, lungi, așezate orizontal.

Mai tîrziu, s-a petrecut un fenomen similar cu cel înregistrat la alte planuri; oamenii au scos vatra din odaia de locuit, sau, chiar cînd au lăsat-o, au mai construit una în cămara vecină. Cu vremea, vatra, de tipul cel mai vechi, așezată chiar pe sol și cu horn deasupra, a dispărut din odaia de locuit și a fost înlocuită printr-o sobă oarbă a cărei gură era așezată acum spre vatra din odaia vecină (fig. 16 C și 18). Aceste transformări au atras după sine alte transformări; cămara are o fereastră așezată în peretele lateral. În peretele dintre cele două odăi se construiește uneori o ușă. Prispa adîncă este menținută la fațadă, iar mobilierul odăii de locuit nu se schimbă; apare în plus un pat în colțul din față.

Atrase de vatră, în cămară sînt aduse o masă, scaune, dulapuri pentru vase și alimente, și chiar paturi. Aceasta determină mărirea

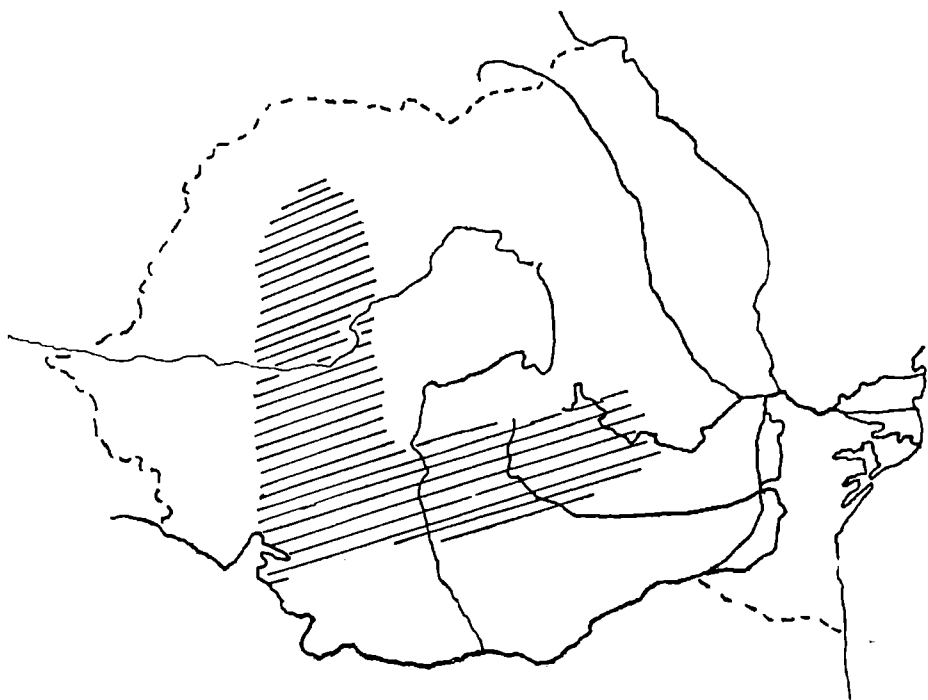

Fig. 17

dimensiunilor încăperii, care devine o adevărată odaie de locuit (fig. 16 D). Vechea odaie de locuit și noua odaie de locuit, au dimensiuni aproape egale. Fiecare are ușă proprie spre prispă; ușa între ele poate sau nu să existe. Ambele au geamuri la fațadă și lateral. Prisma rămâne adâncă în Gorj. Vechea odaie de locuit devine în cele din urmă odaie frumoasă.

Dar lipsa cămării din casă, îndeamnă pe oameni să mărească planul adăugându-i o încăpere, prin principiul obișnuit acestei familii, adjuncția. Se construiește astfel o cămară, de partea odăii de locuit, tot cu intrare spre fațadă, și fără comunicație interioară cu restul casei, singura legătură posibilă fiind prin prispă (fig. 16 E). Această formă, este ultima și cea mai dezvoltată formă veche a familiei de care vorbim. Aceste planuri s-au dezvoltat pînă spre sfîrșitul secolului trecut. De aci încolo aspectul caselor și evoluția planurilor ia o direcție total schimbată, și diferită în unele privințe în sudul față de nordul Carpaților.

Fig. 18

La casele descrise acum, putem spune că este vorba de: a) planuri fără tindă, b) planuri dezvoltate prin adjuncție, c) planuri cu prispă apărută timpuriu, avînd și funcție de odaie de trecere. Evoluția lor spre forme mai dezvoltate nu s-a mai putut face pe același principiu ca pînă acum, al adjuncției și dezvoltării în sens orizontal, întrucît dădea naștere la locuințe lungi și înguste, cu încăperi înșirate alături și nelegate între ele.

★

f) La descrierea diferitelor familii de planuri, am arătat rolul important al cămării și locurile în care ea se așază, mai totdeauna

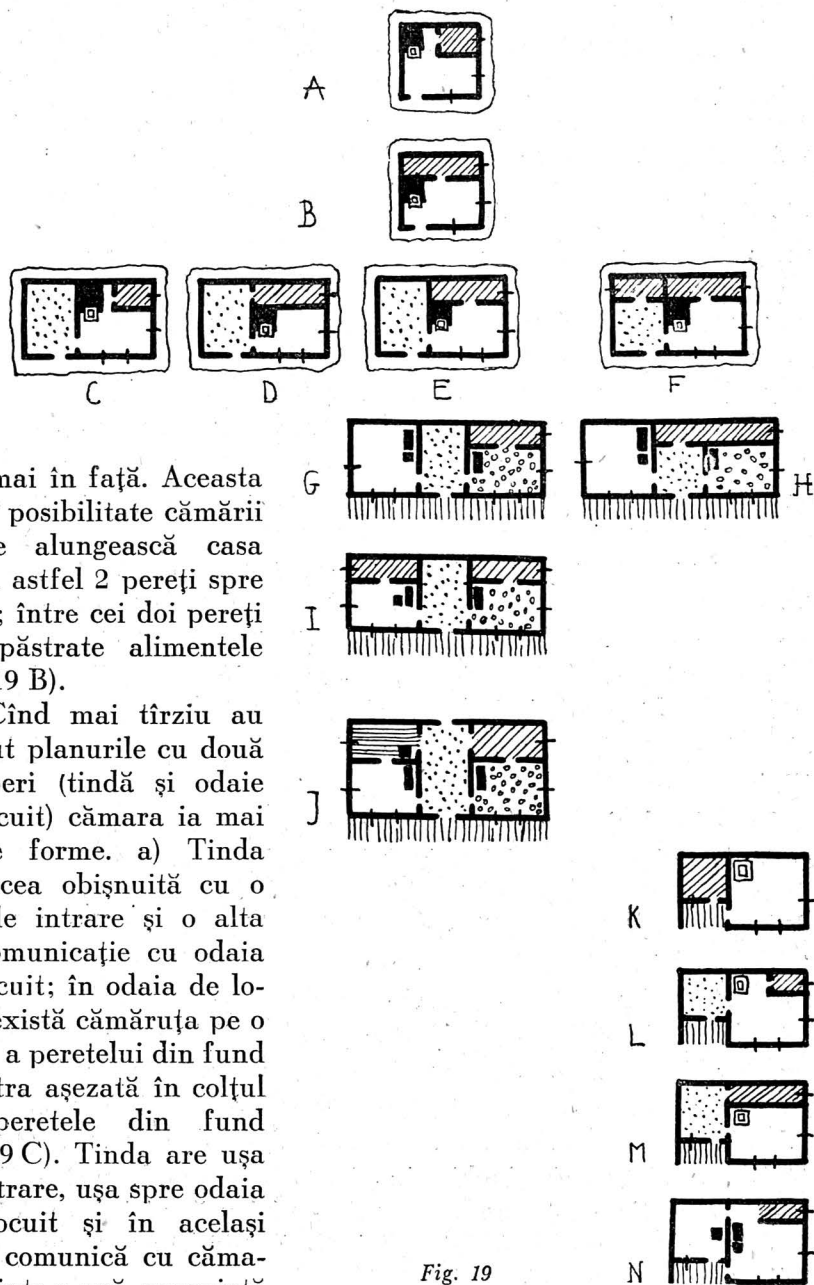
paralel cu odaia de locuit și avînd aceeași adîncime ca ea. Aceasta pentru casele vechi; la cele noi cămara apare prin adjuncție, în încăperi alipite perimetrului de bază (aplecătorul, dosarul, dolia). Cămarile descrise pînă acum se transformau în odăi de locuit sau bucătării. Am lăsat deoparte însă pe cele care nu dau naștere altor feluri de încăperi și în același timp sînt așezate paralel cu peretele din spate al casei, în chiar spațiul odăii de locuit. Ele, deși iau naștere la două familii de planuri, apar într-o zonă ce formează o singură unitate importantă, care merită să fie menționată. Este vorba de zona ce cuprinde Țara Oltului, Țara Bîrsei, ținuturile secuiești, Năsăudul, și, în cazuri mai rare, se întîlnește în Moldova, ocupînd o zonă mărginită de Siret spre răsărit, Trotuș spre sud, și frontiera cu URSS spre nord. K. Kos o semnalează și în zona dintre Năsăud și Cluj (fig. 20).

Indiferent de familia în care apare, cămara de care vorbim este așezată la același nivel cu odaia de locuit, și are comunicație numai cu casa, niciodată cu ograda. În același timp, ea nu apare la planurile în care există aplecătorul, dolia, sau cămarile paralele cu odăile de locuit. De asemenea fiind apărute prin evoluție internă, nu există nici în planurile cu două încăperi de adîncime egală și intrări separate; la această familie creșterea se face prin adjuncție, și cămara apare în cursul evoluției ei doar prin adjuncție.

Descriem pe rînd așezarea cămării la cele două familii în care o întîlnim.

I. În primul rînd vorbim de familia romînească cea mai răspîndită, cu planuri ce comunică prin interior și cu creștere prin evoluție interioară. Cămara poate exista chiar în casa cu o încăpere. Casa este astfel compusă; intrarea stă spre stînga, obișnuit; în dreptul ei, la peretele din dos, este vatra cu hornul. În celălalt colț din spate se află o mică încăpere cu o ușă și uneori o fereștrică laterală, care servește drept cămară (fig. 19 A). Izolarea cămării de odaia de locuit este explicabilă. Alimentele, care trebuiau păstrate în casă pentru a fi ușor păzite, pe de o parte degradau interiorul și stricau atmosfera, și pe de altă parte se alterau din cauza căldurii. De aceea oamenii au construit un mic spațiu închis, în singurul loc unde putea fi construit — colțul din spate, unde nu exista nici ușă, nici fereastră, nici vatră. Patul a fost astfel mutat mai în față, fiind paralel cu peretele cămării.

Dar circulația în jurul vetrei devine dificilă, mai ales cînd apar cuptoarele masive care ocupă un spațiu larg. De aceea cuptorul a fost

tras mai în față. Aceasta a dat posibilitate cămării să se alungească casa avînd astfel 2 pereți spre spate; între cei doi pereți sînt păstrate alimentele (fig. 19 B).

Cînd mai tîrziu au apărut planurile cu două încăperi (tindă și odaia de locuit) cămara ia mai multe forme. a) Tinda este cea obișnuită cu o ușă de intrare și o alta de comunicație cu odaia de locuit; în odaia de locuit există cămaruța pe o parte a peretelui din fund și vatra așezată în colțul cu peretele din fund (fig. 19 C). Tinda are ușă de intrare, ușă spre odaia de locuit și în același timp comunică cu cămara printr-o ușă apropiată de peretele din spate (fig. 19 D). Cămara nu mai are o altă ușă, spre

odaia de locuit. Acest fel de comunicare prezintă avantaje prin aceea

Fig. 19

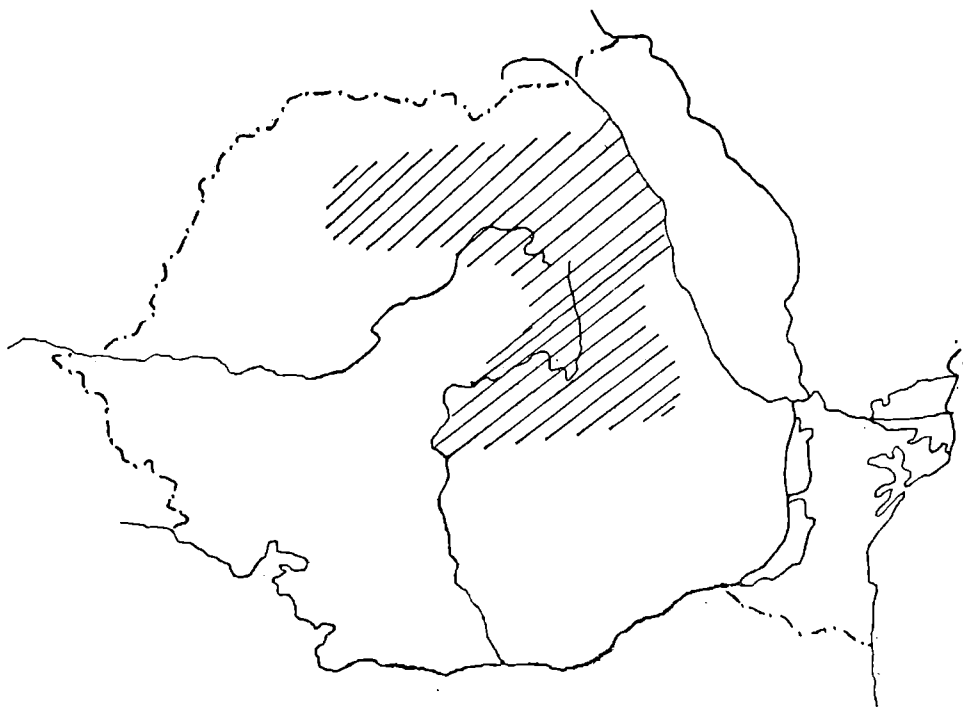

Fig. 20

că se poate circula din curte prin tindă, direct în cămară, fără a trece prin odaia de locuit; dar are și dezavantajii, cei care găteau și doreau să ia alimente din cămară trebuind să ocolească prin tindă. c) Cămara rămîne cu ușa chiar în odaia de locuit (fig. 19 E). d) Apar două cămări, de adîncime egală, spre peretele din fund al tindei, și al odăii de locuit. Cămarile sînt legate fiecare din ele cu încăperea în al cărei spațiu au fost construite (fig. 19 F).

Cînd apar casele cu trei încăperi (tindă, odaie de locuit, odaie frumoasă), planurile au din nou aspecte diferite din cauza cămărilor. Astfel, cămara poate rămîne numai într-o odaie (fig. 19 G). Mai totdeauna este vorba de odaia din dreapta, odaia frumoasă, fostă odaie de locuit, în care se construise inițial cămara, și unde prin tradiție se menține.

Alteori, cămara se întinde în spatele tindei centrale și al odăii frumoase. Intrarea este prin tindă, iar cămara este cel mai ades formată dintr-o singură încăpere (fig. 19 H).

La case ceva mai noi, apar două camere, așezate spre spatele celor două odăi laterale (fig. 19 I). Ele sînt legate prin uși, direct cu încăperea în al căror spațiu se află. În sfîrșit, la locuințe și mai noi, camerele capătă dimensiuni mai mari, devin odăi de locuit (fig. 19 J). Casa are acum o tindă centrală; de aci se trece în cele două odăi laterale din față, și în cele două odăi laterale din spate. Există o comunicație și între încăperile laterale de pe aceeași parte. Deseori apar uși în peretele din fundul tindei. Modul de folosință al încăperilor este acum variat; în general însă, cele două odăi din față sînt odăi frumoase, iar cele din spate, odăi de locuit.

2. La casa de locuit și cameră mai puțin adîncă, fiecare din ele cu intrare proprie ce dă pe o prispă parțială, nu putea apare cameră întrucît exista una (fig. 19 K). De abia cînd locuința rămîne cu o singură intrare și încăperea mai puțin adîncă devine tindă, apare necesitatea de a se crea o cameră. Aceasta a luat naștere în două feluri; primul, descris în altă parte, apare prin despărțirea unui spațiu din tindă printr-un perete paralel cu peretele ei lateral. Această formă și cele care au derivat din ea, se întîlnesc în regiunile de vest în care se întinde această familie de planuri. În est, în regiuni locuite de romîni și de secui, camera a luat naștere în odaia de locuit. Probabil la început a fost vorba tot de o cămăruță situată în colțul opus vetrei (fig. 19 L). Acest plan nu l-am întîlnit.

Planul următor, în care camera ocupă tot peretele din fund al odăii de locuit, este însă cunoscut (fig. 19 M). Intrarea acestuia putea fi sau în odaia de locuit, sau, mai frecvent, în tindă. Cu vremea, camera, ocupînd un spațiu de-a lungul întregului perete din spate al odăii de locuit, nu a mai fost închisă. La acest plan se putea circula fie numai prin odaia de locuit, fie numai prin tindă, fie prin ambele părți (fig. 19 N).

Și la aceste planuri, prin apariția peretelui interior în odaia de locuit, vatra cu hornul și mai tîrziu soba cu plită, au fost împinse în față. Patul s-a mutat și el mai în față, rămînînd lipit de peretele camării. Variațiile de intrări și de forme pe care le iau aceste planuri cu camere, sînt mari. Nu ne-am oprit însă decît la cele care am socotit că reprezintă momente esențiale, și care arată o comunitate de evoluție cu restul planurilor cu camere situate în partea din spate a încăperilor.

★

CAPITOLUL II

CASE CU DOUĂ CATURI

Planurile descrise pînă acum, sînt caracterizate printr-o evoluție în sens orizontal. Încăperile, pe măsură ce sporeau la număr, se alăturau celor existente deja, la același nivel. Creșterea în sens orizontal constituie forma dominantă, obișnuită pentru țările noastre, și prezintă cele mai vechi caractere. Cele cîteva familii de care vorbim mai jos, se caracterizează însă printr-o evoluție în sens vertical; casa crește în înălțime. Locuințele cu etaj sînt puțin studiate. Suprafața pe care se întind, nu este cunoscută. Cîteva din casele Gorjului, Vîlcii, sau ale Muscelului, au fost remarcate pentru frumusețea lor. De abia în vremea din urmă a fost remarcată și importanța lor pentru viața țărănească. Apoi, nu se știe cîte familii de locuințe înalte există în țara noastră. Această necunoaștere se leagă de lipsa de informații în privința originii lor, sau de explicarea greșită a acestei origini. Într-adevăr, explicația obișnuită este aceea că locuința cu etaj, întîlnindu-se în special în regiuni de deal și munte, este rezultatul înrîuririlor directe ale condițiilor naturale. Această explicație a fost susținută și de faptul că în unele cazuri casele fiind construite pe un teren în pantă, temelia trebuia să aibă o înălțime inegală, ceea ce a dat naștere în partea cea mai înaltă a temeliei unui adăpost folosit ca pivniță.

Dacă mediul geografic ar fi cauza apariției locuințelor cu etaj, ar trebui ca peste tot unde se află un relief accidentat în țara românească, să apară case cu etaj. Ori faptele nu sînt așa. Dacă exemplare cu etaj, rare, există mai peste tot, zonele în care ele constituie un fenomen de masă au o întindere precisă. În același timp, nu toate casele cu etaj pot fi grupate într-o aceeași familie; ori apariția lor explicată ca efect al unui mediu comun, trebuia să dea naștere aceluiași tip pretutindeni.

Dealuri și munți sînt în multe locuri din țara noastră, dar case cu etaj ca fenomen de masă, există în Hunedoara, jumătatea de nord a Olteniei, jumătatea de nord a Munteniei, și în cazuri mai rare în sud-vestul Olteniei, Moldova și Dobrogea. Cercetarea arată că în Hunedoara casele cu etaj sînt un fenomen recent care se manifestă de pe la începutul acestui secol și că au apărut tocmai în partea cea mai plană a Hunedoarei, în Țara Hațegului, și nu în regiunile cu

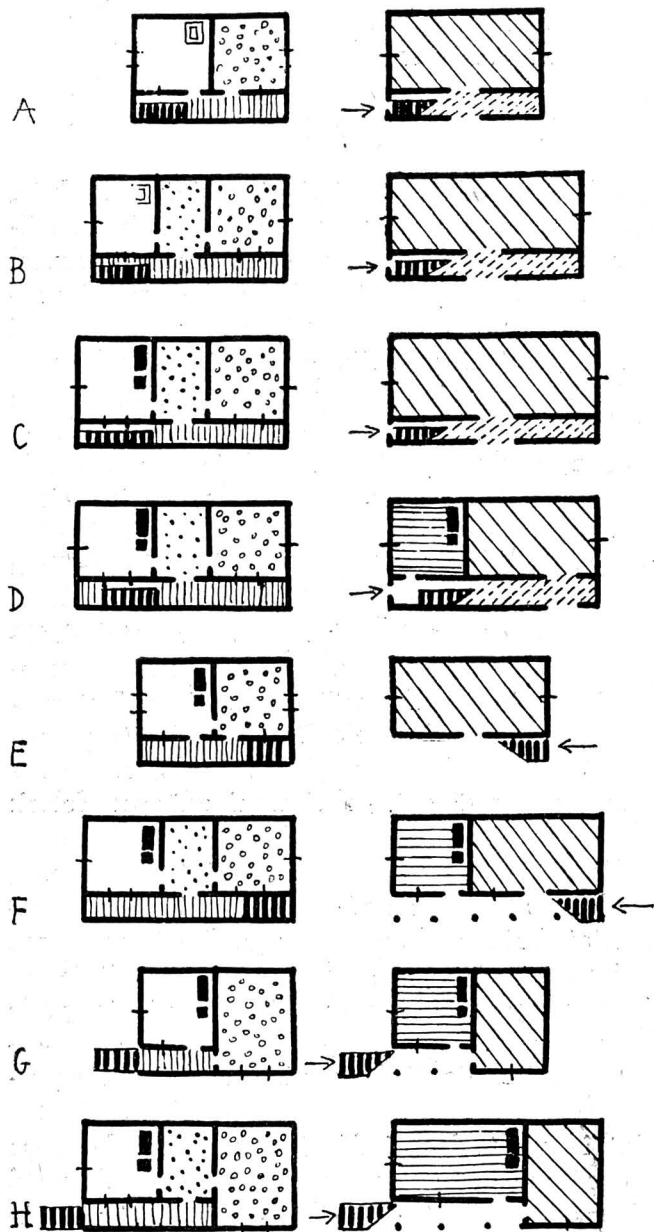

Fig. 21

Etajul cu o încăpere este excepțional de rar; etajul cu două încăperi de dimensiuni egale, cu intrări separate și fără comunicare între

relief accidentat. Cum s-a întâmplat că a provocat mediul geografic plat, și de abia așa târziu, apariția caselor cu etaj? În aceeași vreme, în anumite locuri, cum ar fi zona Buzăului, casele cu etaj se împuținează, ba chiar uneori dispar, deși mediul geografic nu s-a schimbat. Prin urmare explicația apariției caselor cu două caturi trebuie căutată în altă parte, și trebuie cercetată circumstanțiat, ținând seama de împrejurările particulare de dezvoltare ale fiecărei familii.

★

a) Prima familie de case cu etaj este caracterizată prin caracterul de fortificație pe care îl are. Ea se întinde în jumătatea de nord a Olteniei și a Munteniei (fig. 22). Planurile sînt astfel compuse:

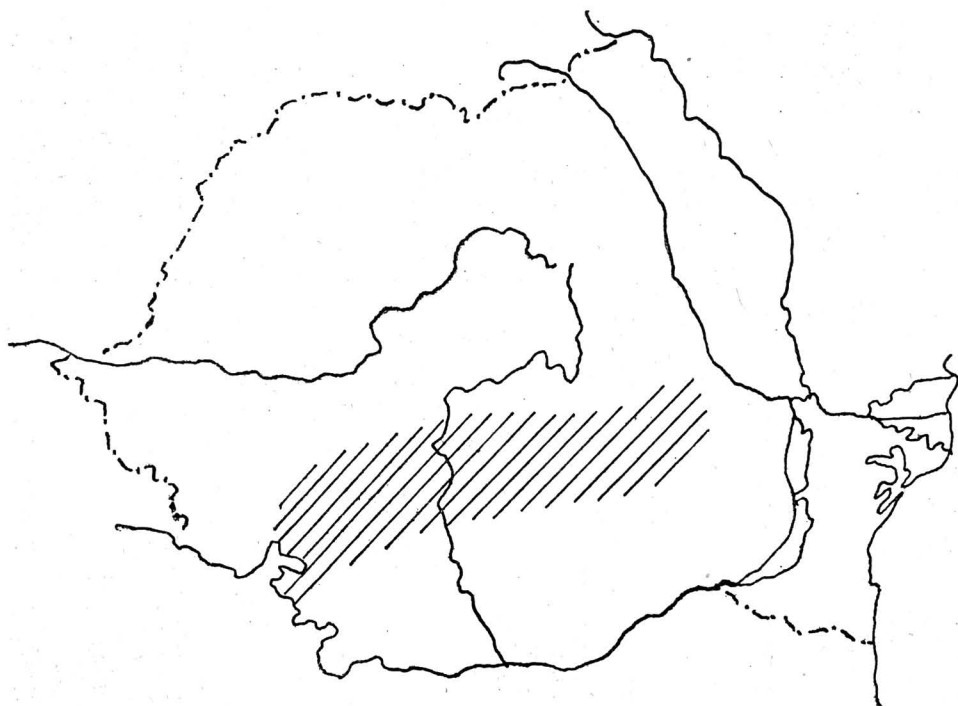

Fig. 22

ele prin interior, este însă caracteristic (fig. 21 A și 23). Cele două intrări dau pe prisă. Accesul la etaj se face printr-o scară aflată în spațiul prispei, și care la capătul de jos este închisă printr-o ușă puternică. Uneori apare o ușă ca un oblon ce închide capătul superior, la nivelul podelei prispei. Planul etajului este compus din odaie de locuit și odaie frumoasă; este vorba deci de planul uneia din familiile arhaice românești, obișnuit la casele joase, plan a cărui evoluție am văzut-o mai de vreme. Parterul cuprinde o pivniță încăpătoare. Intrarea se face printr-o ușă de lemn încrucișate, care lasă să treacă printre ele aerul și lumina, ușă aflată în zidul din față, construit sub nivelul balustradei prispei etajului. Pe aci se pătrunde într-un spațiu aflat sub prispa etajului, numit gîrlici, în care sînt ținute unelte. Printr-o a doua ușă, masivă, așezată în zidul ce susține zidul din față al încăperilor etajului, se trece în pivnița pentru adăpostit alimentele, mai ales preparate din fructe. Materialul de construcție al parterului este piatra și cărămida, uneori așezate în rînduri alternante. Etajul este cel mai adesea din bîrne, tencuite la exterior și în interior; uneori tencuiala se așterne și pe tavanul prispei.

Etajul poate fi compus și din tindă cu odaie de locuit, dar aceste planuri sînt rare. Mai des întîlnite sînt etajele compuse din odaie de locuit, tindă centrală și odaie frumoasă. La cele mai vechi exemplare odaia frumoasă este mai lată ca cea de locuit, fapt care am dovedit că se explică prin felul evoluției familiei de planuri din care face parte (fig. 21 B). Intrarea la etaj este cuprinsă tot în spațiul prispiei și apărută de zidul gros al fațadei, de la parter. Pivnița se întinde sub toată casa, și are ușile descrise mai sus; ea poate fi uneori împărțită în 2—3 compartimente.

Mai tîrziu a fost utilizat și planul cu tindă centrală și două odăi laterale de dimensiuni egale. Parterul poate fi folosit ca pînă acum numai drept pivniță (fig. 21 C). La locuințele cu dimensiuni mai mari, apar în pivniță stîlpi masivi de stejar, sau bolți, care susțin etajul. Uneori, parterul este împărțit (fig. 21 D și 24). O parte, cea mai mare, rămîne pivniță; o altă parte devine bucătărie, are mobile (mese, scaune, paturi) și poate fi locuită. Ea este așezată în apropierea ușii prin care se face accesul la scara etajului. Ușa bucătăriei dă spre această scară, astfel încît și ea este apărută de zidul gros al parterului. Comunicația dintre bucătărie și etaj se face prin scara apărută a casei. Rareori, apar planuri compuse din 5 încăperi; ele sînt însă des folosite în casele boierești.

Cele cîteva planuri descrise sînt planurile obișnuite țărănești. Caracteristicile lor ne arată clar că este vorba de o casă cu caracter de fortificație; străinii nu puteau pătrunde la etaj ușor, oamenii fiind apărați de zidul puternic și ușile masive. În același timp, pivnița, cu ziduri groase, bine închisă, și potrivită pentru adăpostirea bucatelor pe care le apărau ușor de frig, era adăpostul cel mai potrivit pentru oameni. Aceștia aveau astfel averea așezată chiar sub casă și o puteau supraveghia ușor. O serie de elemente ne arată legătura cu construcțiile boierești numite cule. Este vorba de caracterul de fortificație, de zidul parterului ce închide ușa de acces la etaj, de existența pivniței bine închise de la parter, de ferestrele subțiri, înguste spre interior și lășindu-se spre exterior, de construcția cu cărămizi și pietre în rînduri alternante. Acestea sînt elemente obișnuite construcțiilor boierești și domnești din trecut, și neobișnuite pentru casele țărănești, construite din lemn, joase. Legătura dintre construcțiile întărite țărănești și cele boierești este cu atît mai evidentă cu cît ele coexistă pe o aceeași suprafață. Culele sînt o expresie a vremurilor tulburi și nesigure de odinioară, și există în lumea balcanică, unde se cunosc exemplare mai vechi ca cele românești. Este probabil ca țărani să fi adaptat cula la nece-

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

sitățile lor, reducându-i dimensiunile, dînd etajului planurile obișnuite pentru locuințele joase, dar menținîndu-i elementele de apărare. A fost vorba deci de o adaptare, datorită însușirilor acestor construcții. Ele rezolvau o parte din problemele vieții nesigure ale trecutului, și constituiau un adăpost ideal pentru produsele locuitorilor din zonele de munte și deal. O legătură cu mediul natural există deci, dar prin intermediul ocupațiilor economice. Casa cu etaj țărăneasă fortificată, este deci rezultatul adaptării formei de construcție boierești, la nevoile vieții țărănești.

Începînd cu sfîrșitul secolului trecut și accentuîndu-se în acest secol, caracterul de întărire al construcțiilor începe să dispară (fig. 46). Casele cu etaj se mențin însă datorită avantajului pe care îl prezintă pivnița aflată la parter. Printre construcțiile noi întîlnim etaje compuse variat; sătenii au folosit planurile obișnuite pentru construcțiile noi, tradiționale, fără etaj. Cu puține excepții, etajul rămîne compus din două-trei încăperi, deoarece întinderea în lățime era dificilă, fiindcă prezenta dificultăți de construcție. Apoi, nici nu era necesară, necesitatea unor încăperi noi fiind rezolvată prin reîmpărțirea parterului.

Etajul cu două încăperi cu intrări separate, rămîne frecvent; prispa trebuie să existe totdeauna pentru a face posibilă comunicația între încăperi și accesul la etaj (fig. 21 E). Parterul adăpostește tot pivnița, dar fațada nu mai are decît un singur zid. Cel aflat sub balustrada prispei etajului, care apăra ușa scării de acces și adăpostea gîrliciul, dispăre. La casele mai dezvoltate, cu etaj compus din trei încăperi, parterul poate cuprinde în afara pivniței, încăperi de locuit (fig. 21 F). Ele au intrarea de obicei spre fațadă, de altfel ca și pivnița. Lateral și în față apar ferestre pentru luminat. Prisma etajului este construită acum în console, sau este susținută de stîlpi ce merg pînă jos.

Cînd etajul are două sau trei încăperi și una din încăperile laterale ocupă spațiul de prispă din fața ei (întocmai ca la casele fără etaj) parterul are și el o încăpere ieșită în afară, situată sub cea de la etaj (fig. 21 G și H). Cînd etajul are trei încăperi, parterul cuprinde pe lîngă pivniță o încăpere folosită ca bucătărie, sau chiar ca odaie de locuit. Prisma etajului poate fi închisă cu geamuri. Scara de acces la etaj, înainte vreme cuprinsă totdeauna în spațiul de sub prispă, acum poate fi și în afara perimetrului casei.

În nordul Olteniei, dar mai ales în Gorj, această familie a avut și are încă anumite particularități. Aci locuința cu etaj a întîlnit pe de o parte o tradiție extrem de puternică de construcții în lemn, și

pe de altă parte planuri aparținînd aproape în exclusivitate familiei cu creștere prin adjuncție, cu intrări separate și nelegate între ele în interior. Astfel a luat naștere o formă diferită (fig. 25). Etajul avea două încăperi, odaie de locuit și odaie frumoasă, cu intrări ce dau pe prispă. Casa întregă este din birne de stejar, ce dau construcției un aspect masiv. Din această pricină o scară aflată chiar sub prispă era mai greu de construit, și ea a fost lipită de peretele lateral al casei, cu intrare din spre spate, astfel încît urcai venind din spatele spre fața casei. Balustrada prispei este din birne lungi, așezate orizontal. Parterul cuprinde pivnița, și are o ușă dublă, așezată spre mijlocul fațadei. Între cele două părți ale ușii, se află o birnă ce poate fi dată la o parte cînd este nevoie să se introducă butoaie în pivniță. Peretele parterului de sub balustrada prispei etajului, care la casele vechi de cărămidă ale acestei familii exista totdeauna, cel mai des lipsește. Prisma se sprijină pe stîlpi sau este construită în console. La construcțiile noi din Gorj, apare o a treia încăpere la etaj (la fel ca în planurile locale joase) cu intrare proprie spre prispă, și fără comunicare interioară cu celelalte încăperi. Planul are astfel cămară, odaie de locuit și odaie frumoasă; altele are bucătărie, odaie de locuit și odaie frumoasă. Deși ele păstrează intrările proprii spre prispă, există și legături interioare. Parterul cuprinde în continuare, cel mai des, pivnița. Încăperile locuite la parter (bucătărie, odăi de locuit) sînt mult mai rare ca în alte părți. În Gorj, locuințele din această familie, au devenit de curînd un fenomen de masă; ele erau încă rare pînă la sfîrșitul secolului trecut.

★

b) Casa cu etaj și foișor se întinde în Oltenia (cu excepția părții de sud-est), în jumătatea de nord a Munteniei, și în cea mai mare parte a Moldovei (fig. 27); în această din urmă zonă apar însă mai rar. În ultimii zeci de ani, a fost construită de meșterii gorjeni și în valea Jiului românesc, în Transilvania. Principalele forme vechi sînt următoarele:

Etajul are două încăperi, de obicei tindă și odaie de locuit (fig. 26 A). Apare și planul cu două intrări cu odăi separate, dar el este rar, fiind caracteristic pentru familia descrisă anterior. În fața întregii case se întinde o prispă. În fața tindei prispa înaintează spre curte, formînd foișorul. Alături de foișor se află scara la etaj. În partea din față a foișorului, la parter, se află o ușă de lemne încrucișate în unghi drept, printre care trece lumina și aerul. Dincolo de această ușă, sub foișor, uneori și sub prispa etajului, se află gîrliciul

pentru adăpostit uneltele. În dreptul primei uși, și în zidul ce susține peretele din față al încăperilor etajului, se află ușa pivniții, masivă, închisă cu lacăte. Pivnița se întinde sub întreaga construcție. Parterul este și aci construit din cărămidă și piatră, iar etajul din lemn.

Alteori planul etajului cuprinde trei încăperi, odaie de locuit, tindă și odaie frumoasă. Odaia de locuit poate fi mai îngustă sau egală cu cea frumoasă, după vechimea construcției (fig. 26 B și 28). Cămarile pentru alimente nu apar la etaj decît extrem de rar, alimentele putînd fi bine adăpostite la parter. La construcțiile mari, cu trei încăperi, intrarea etajului se află uneori în spațiul de sub prispă, și este apărată de zidul exterior al parterului, avînd astfel un caracter de întărire (fig. 26 C). Pivnița, la aceleași construcții are în interior stîlpi groși sau bolți de susținere a etajului; ea poate fi împărțită în compartimente.

Uneori casele cu trei încăperi, nu au prispă. Foișorul stă lipit direct de fațadă, în dreptul tindei (fig. 26 D). Intrarea este în acest caz cel mai des cuprinsă chiar în spațiul foișorului, fiind astfel apărată de zidul parterului și ușa exterioară.

La construcțiile noi cu foișor, planul ia formele obișnuite noi ale caselor joase. Casa cu odaie de locuit, tindă și odaie frumoasă se menține (fig. 26 E). Apar însă cazurile în care una din încăperile laterale ocupă spațiul de prispă din dreptul ei. Aceasta determină o formă similară și pentru planul parterului (fig. 26 F și G). Prin dispariția zidului dublu al fațadei, încăperile de la parter capătă întrebuițări variate (fig. 26 E). Astfel, apar pe lîngă pivnițe, bucătării sau odăi de locuit. Prisma etajului și foișorul sînt construite acum în consolă, sau sprijinite pe stîlpi. Ele pot fi închise cu geamuri (fig. 47). Deseori, foișorul devine un simplu adăpost al scării de acces la etaj, intrarea pivniții fiind așezată alături de el (fig. 26 G).

Formele descrise nu sînt aceleași peste tot. În partea de sud a Olteniei sau în Moldova, întreaga construcție este mai joasă, cu pivnița îngropată în pămînt. Construirea pivniții adînc în pămînt, schimbă aspectul fațadei. Pentru a putea adăposti gîrliciul și intrarea gîrliciului, foișorul trebuie să aibă o anumită înălțime, prin care să poată trece un om. Dar cum locuința este în general joasă, prisma locuinței va fi joasă, la nivelul podelelor odăilor, și astfel rezultă o diferență de nivel între prispă și foișor.

Și la această familie de planuri cu etaj, se constată o serie de asemănări cu construcții boierești, mănăstirești, domnești sau de țirgoveți. De altfel ele se află răspîndite într-o aceeași zonă. Elementele

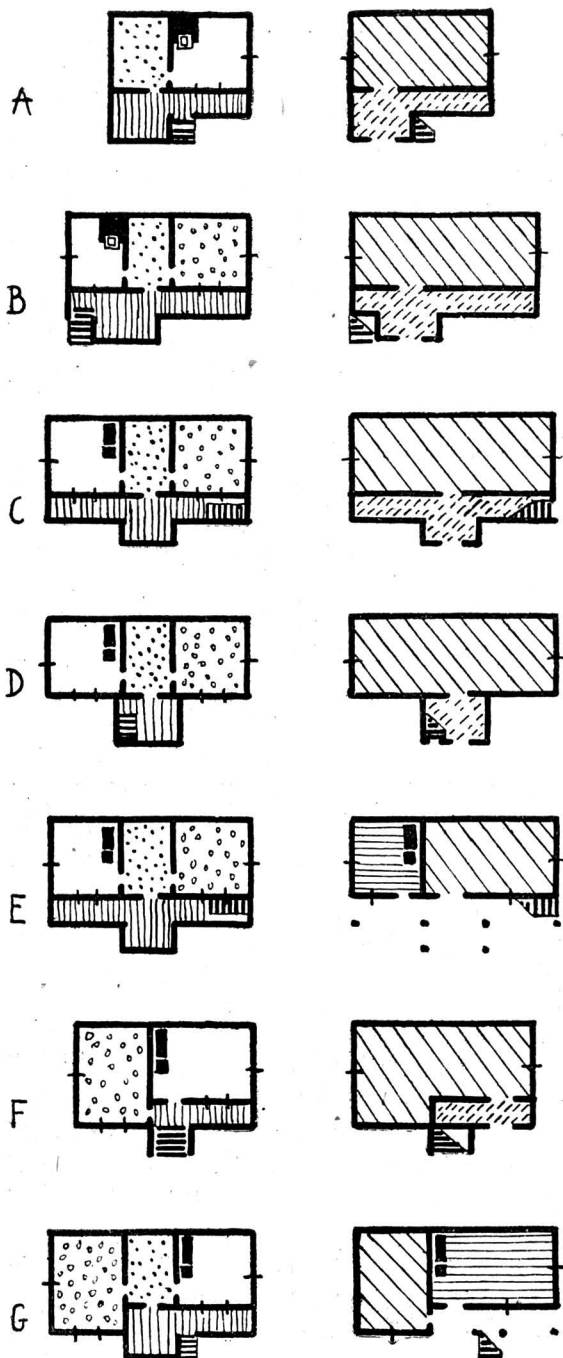

Fig. 26

comune se referă la înfățișarea exterioară (acoperiș, proporții, decor), tehnică de construcție și planuri. Este vorba deci de construcții înrudite. Construcții cu foișor se întâlnesc și în sud, în Balcani, în exemplare vechi și frumoase. Cum va fi apărut casa cu foișor la noi? Probabil a fost preluată în trecut de boieri, călugări, domni, și adusă în țară. Meșterii țărani au adaptat-o, dându-i un aspect caracteristic. Ea a fost folosită datorită avantajilor pe care le prezintă: foișorul, ca și prispă, este un spațiu util, iar pivnița este un depozit din cele mai potrivite pentru preparatele locuitorilor din zonele de munte și deal (fructe și produse din fructe). A fost vorba deci de o îmbinare de elemente preluate de la alte clase sociale, dar cu menținerea vechilor planuri țărănești, preluare explicată prin foloasele pe care le aduce. Și aici, legătura cu mediul natural există, dar prin intermediul ocupațiilor economice. De altfel, casa cu foișor s-a menținut importantă tocmai acolo unde pomicultura și viticultura au rămas încă importante.

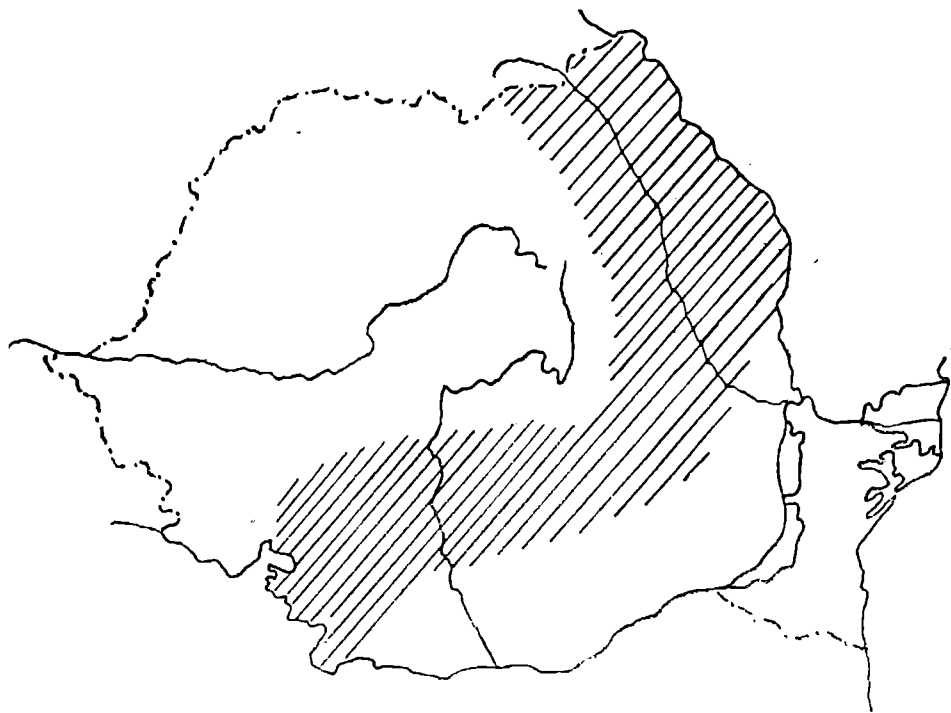

Fig. 27

Problema caselor cu foișor din țara noastră nu poate fi considerată rezolvată. Două categorii trebuie încă studiate. Este mai întâi vorba de casele aflate în Munții Apuseni, la care apare foișorul. În aceeași zonă se întâlnesc și construcții religioase cu foișor. Care este vechimea lor? Care este aria de răspândire? Informațiile de care dispunem sînt încă puține și nu putem răspunde.

A doua problemă este cea a caselor românești din Mărginime. Acestea au planurile etajului obișnuite celei mai răspândite familii românești. Parterul lor este folosit ca pivniță; la construcții mai noi, adăpostește și pivnița și bucătăria. La aceleași construcții, apare un foișor cu gîrlici dedesubt. Am întîlnit acest fel de casă pînă spre centrul Transilvaniei, pe valea Mureșului. Foișorul și casa sînt însă deosebite de cele mai multe case românești cu foișor. Astfel, foișorul este îngust și se întinde numai în fața tindei; intrarea este cel mai ades laterală, lipită de peretele din față al casei. Sub foișor se află gîrliciul și apoi ușa pivniții. În fața gîrliciului există uneori ușa obișnuită din gratii de lemn încrucișate în unghi drept. Acoperișul foișorului este consti-

tuit dintr-o singură apă ce pornește tocmai de pe culmea casei, și are o altă pantă decât restul acoperișului. Acest fel de foișor, numit prispă sau tîrnaț, prin dimensiunile, așezarea și acoperișul lui, amintește prispele caselor germane din satele apropiate. Un studiu amănunțit va lămuri această problemă.

★

c) În Țara Hațegului s-a dezvoltat de la începutul acestui secol o arhitectură total deosebită ca aspect de cea veche locală. În locul caselor joase, se construiesc case înalte, cu etaj; în locul pereților din bîrne, se ridică pereții de cărămidă; în locul acoperișului de paie, se așează un acoperiș de țiglă. Schimbarea materialului de construcție este ușor de înțeles, și concordă cu schimbarea petrecută în întreaga țară. Înălțarea casei trebuie însă explicată.

Casa veche de lemn, are planul cel mai adesea compus din două încăperi (odaie de locuit și cămară) cu adîncime egală. Cămara este mai îngustă. Fiecare odaie are ușă proprie spre prispă. Cu vremea, cămara s-a transformat în odaie de locuit și odaia de locuit în odaie frumoasă. Apoi, fie sub impulsul necesității de a mări planul, fie prin imitarea unor forme cu etaj, romînești sau germane, sub casă a apărut o pivniță, mai întii săpată adînc în pămînt (fig. 30 A). Cu cît construcția s-a înălțat, podeaua pivniței s-a apropiat de nivelul solului. În acest moment, la parter, pe lîngă pivniță, s-a putut construi o încăpere cu rost de bucătărie, numită comnie (fig. 30 B), în care s-a adus și plita pentru gătit, sub imperiul aceleiași necesități de a scoate focul, ce produce murdărie și fum, din odăile curate ale casei. În comnie s-a așezat și cuptorul, adesea aflat în pivnița vecină și avînd gura în comnie. Apoi în comnie au apărut mobile (mese, scaune, și paturi) și odaia a început să fie locuită. Cele mai noi construcții cu etaj au două caturi bine constituite.

Etajul are cel mai adesea două încăperi cu intrări separate ce dau pe prispă. Apar însă și planurile cu trei încăperi, fiecare avînd intrare proprie de pe prispă. Aceasta nu poate lipsi niciodată, ea constituind calea de legătură între încăperi. La casele mai noi (cu două sau trei încăperi) una din ele ocupă spațiul de prispă din dreptul ei (fig. 30 C și D). Încăperile rămîn însă și aci, fiecare cu ușă proprie spre prispă. Planul cu trei încăperi se compune de obicei din odaie de locuit, odaie frumoasă, și cămară. Între odaia frumoasă și odaia de locuit există uneori și comunicare inferioară; dar între cămară și celelalte încăperi, comunicarea este posibilă numai prin prispă.

Fig. 28

Fig. 29

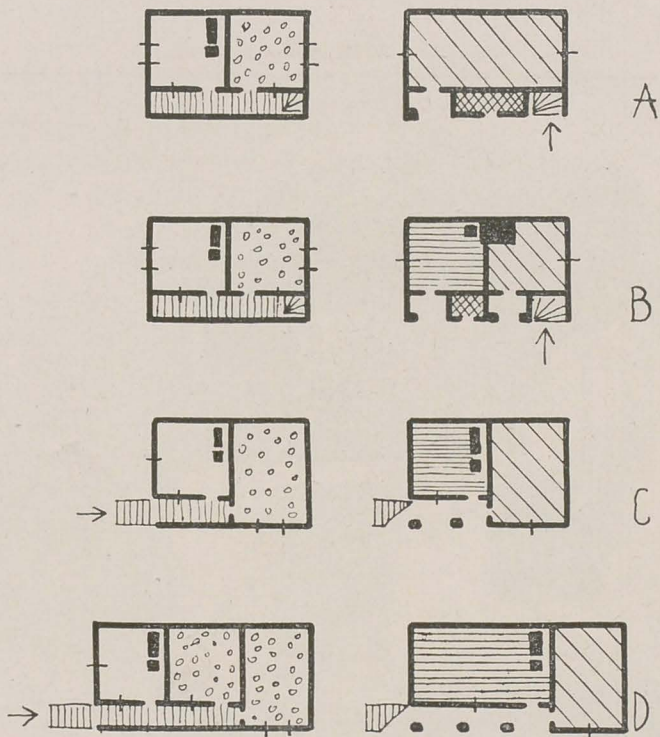

Fig. 30

Fig. 31

Scara de acces la etaj poate apare în afara perimetrului format de plan, dar la exemplarele cele mai bine întocmite, se află cuprinsă în spațiul de sub prispă. Scara nu este niciodată închisă; jos se află doar uși scunde, de stinghii. Sub prispă se află un spațiu liber pe unde se trece spre bucătărie și pivniță a căror ușă este în peretele de sub zidul din față al încăperilor etajului. Spațiul de sub scară este deseori plin. Tot sub prispă, se construiesc mici adăposturi pentru păsări.

Aspectul general al casei este interesant; casa, construită din cărămidă și piatră, este masivă, înaltă. Stâlpi groși susțin etajul, iar la etaj, alți stâlpi susțin acoperișul. Între stâlpi apar deseori arcade, care dau fațadelor frumusețe.

Din Țara Hațegului, aceste planuri cu etaj s-au răspândit în jur, pînă spre Petroșani, și pînă spre Mureș. În părțile apropiate de munte, lemnul are încă importanță, deseori etajul fiind de lemn. Este interesant de notat, că și în sud de Carpați, în nordul Olteniei mai ales, s-a petrecut o transformare similară, cum în aceeași perioadă. Aci, casele se construiesc în întregime din cărămidă și piatră, cu stâlpi masivi la parter și la etaj, cu arcade în două șiruri duble, la ambele caturi. Asemănarea este izbitoare. Ea dovedește o continuare în folosirea unor forme comune de arhitectură, ce merg la identitate. între Gorj și partea de sud a Hunedoarei. Mai devreme, am arătat că și formele vechi dominante de arhitectură, erau puternic asemănătoare între Hunedoara și nordul Olteniei, mai ales zona Gorjului. Migrațiile dintr-o parte într-alta, calea de comunicație aflată pe valea Jiului care ușurează schimburile, și probabil un fond străvechi comun, explică formele de arhitectură comune.

CAPITOLUL III

CASE CU PLANURI RARE

Un număr de planuri întîlnite la noi în țară, nu au fost cuprinse în familiile de care ne-am ocupat. Acestea, fie sînt rare, fie au dispărut, fie nu se integrează în nici una din familiile importante. Întrucît semnalaarea lor prezintă interes, chiar dacă nu au fost încă cercetate și lămurite, le descriem mai jos.

★

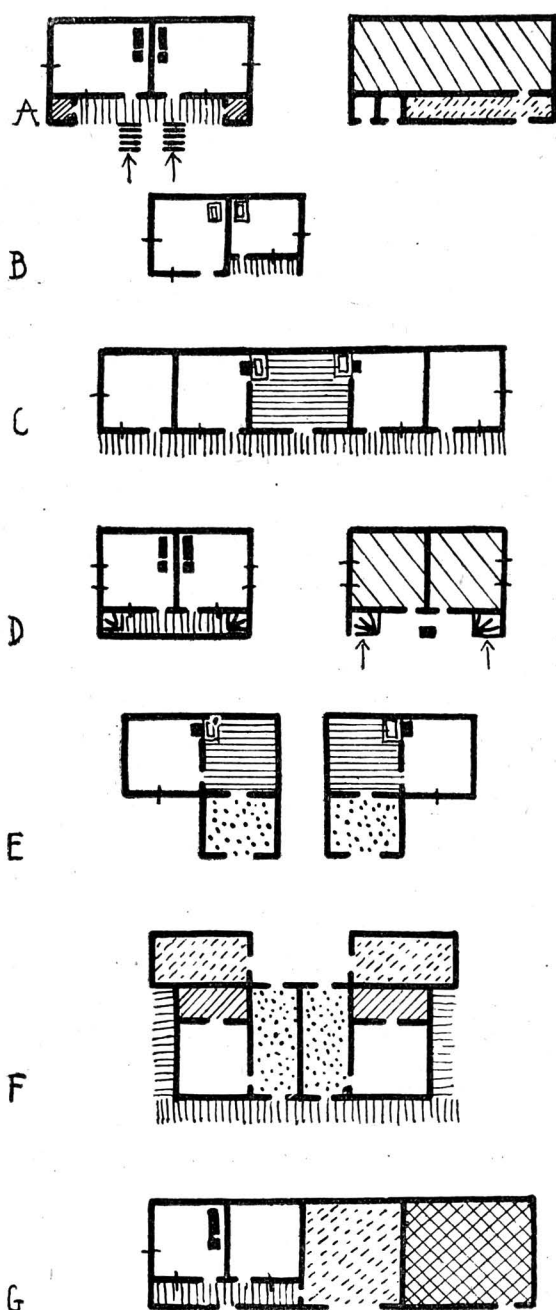

Fig. 32

În afara bordeiilor, planurile românești au totdeauna perimetrul în patru laturi ce formează un dreptunghi. Această formă a fost determinată de materialul de construcție, lemnul, și de așezarea orizontală a birnelor, care dă în mod obligator pereți drepecți. Forma rotundă a perimetrului, dominantă în alte regiuni ale lumii, lipsește din țara noastră. Oare în trecut a existat? Credem că da, deși fără a fi fost formă dominantă, și probabil în multe cazuri, folosite de popoare străine așezate în regiunile românești, care au putut trece aceste planuri pentru o vreme și românilor. Forma rotundă cea mai primitivă la noi în țară va fi fost cortul. Dintre neamurile mai noi cu care am venit în contact, știm că tătarii foloseau corcurile. Așezări de tătarii sînt semnalate în Moldova, printre sate românești, după ce imperiul lor fusese distrus. Cum au dispărut aceste așezări nu se știe. Ceea ce trebuie însă semnalat, este că tocmai în jumătatea de nord a Moldovei, (de altfel ca și în partea de nord a RSS Moldovenești), există cele mai frecvente forme de construcții cu perimetru rotund

folosite pînă astăzi. Personal le-am înregistrat la nord de Roman, (fig. 49) și în jurul Sucevei. Le-am întîlnit și în alte părți ale țării (în Vîlcea, în Țara Zarandului). Este vorba de construcții cu pereți de nuiele împletite, lipite sau nu cu lut pe deasupra, și cu acoperiș de paie. Sînt folosite fie ca adăposturi pentru animale, fie ca adăposturi temporare pentru oameni (colibe de păstori în regiuni de șes, colibe pentru paznici de vie, colibe în care

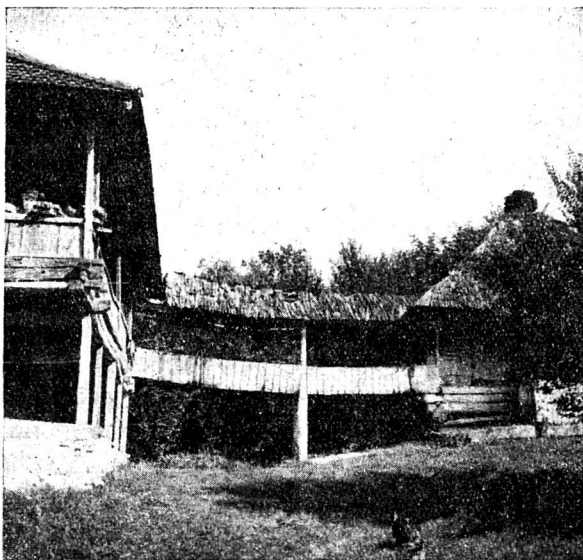

Fig. 33

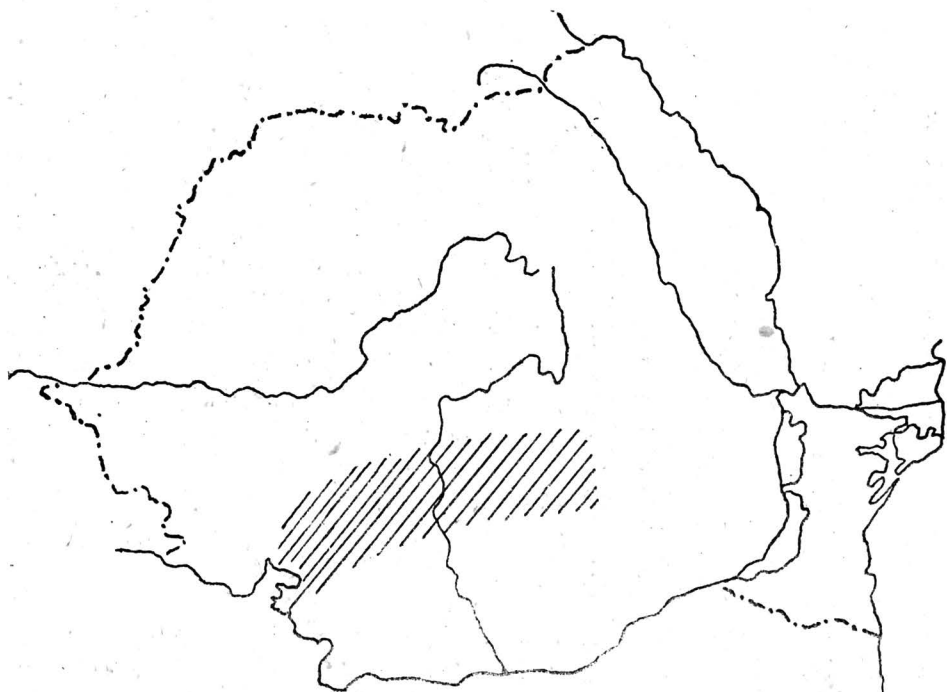

Fig. 34

stă cel ce păzește poarta satului). Corturile de pînză sînt folosite numai de grupurile de țigani migratori; aceștia cunosc o formă mică de cort; cu un punct central înalt, și baza rotundă, în care se adăpostesc oamenii, dar au și forme mai dezvoltate de cort cu culmea întinsă, sub care este adăpostită și averea (cărúța, bagajele, alimentele) (fig. 48). Corturile țigănești sînt făcute din păr de capră, rezistent și impermeabil. În ce privește construcțiile rotunde cu pereți de nuiele împletite, nu este exclus ca ele să fie însă o supraviețuire încă mai veche, legată chiar de la origină de tehnica pereților de nuiele împletite. În orice caz, forma rotundă a casei dovedește și necesită o vatră centrală, potrivită popoarelor migratoare, sau taberelor în care oamenii se așază de jur împrejurul focului. Vatra romînească obișnuită din sate este așezată lîngă perete, fiind o vatră de familie și de populație sedentară.

★

Altă problemă importantă se leagă de formele organizării vieții de familie în trecut. Toate planurile descrise de noi, sînt planuri pentru un menaj. Dar familia cu un menaj nu este singura formă de familie cunoscută; se întîlnesc frecvente cazuri în care mai multe menaje, făcînd parte din aceeași familie, duc viața laolaltă. La slavii din sudul țării noastre era o formă obișnuită de trai. Cercetări recente au descris formele pe care le ia arhitectura familiilor cu mai multe menaje la naționalitățile minoritare din Dobrogea (turci, tătari, bulgari). Oare românii au cunoscut forme de viață familială cu mai multe menaje, obișnuite nu numai pentru popoarele slave și nu numai pentru popoarele europene, ci fiind o formă întîlnită pretutindeni? Și dacă au cunoscut-o, cum s-a reflectat ea în arhitectură?

Cercetările de pînă acum, de altfel ca și în problema menționată mai sus, nu sînt suficiente pentru a da un răspuns complet. Credem însă că și românii cunoșteau forma de viață cu mai multe menaje la un loc. Iată cele cîteva construcții pe care le-am înregistrat fie personal, fie le-am întîlnit semnalate de alți autori, în care își duc viața două sau mai multe menaje.

În Hunedoara am găsit cele mai numeroase forme de case pentru mai multe menaje: este vorba totdeauna de două menaje, folosite de doi frați. În Meria apar astfel, case cu două încăperi de locuit, fiecare cu vatră proprie, cu intrare proprie, nelegate între ele prin interior, cu intrare separată la prispă, cu cîte o cămară așezată lateral pe prispă, și cu cîte o scară de acces separată (fig. 32 A). În Lunca Cernei am întîlnit același caz, cu diferența că una din încăperi avea zidul

din față mai retras rămânându-i astfel în față un spațiu liber (fig. 32 B). Prin convorbiri am putut însă stabili existența în trecut (la Meria și în satele din jur) a unei forme mai dezvoltate, pentru trei, patru sau cinci menaje (fig. 32 C). Ultima construcție de acest fel a fost dărîmată cu zeci de ani în urmă, în jurul anului 1920. Casa cuprindea o încăpere centrală, în care se aflau două vetre cu căloniu (horn); aci se pregătea masa, pe care oamenii o luau în comun, așezați pe lavițe, în jurul unor mese lungi. Vecine cu această încăpere, se aflau două încăperi încălzite prin sobe oarbe de piatră. Tot în părțile laterale, puteau fi așezate încă alte încăperi. Fiecare odaie servea pentru adăpostirea unui menaj. Casa avea în față o prispă lungă. Aceste case erau locuite fie de părinți și copii, fie de mai mulți frați, care aveau o avere comună și lucrau în comun. Cei care doreau își puteau lua partea care le revenea și pleca. Este interesant că fiecare menaj avea în afară de încăperea așezată sub acoperișul comun, o cămară de haine izolată de casă, așa cum există încă și astăzi frecvente în Hunedoara și Munții Apuseni. La Jina, în Mărginimea Sibiului, Traian Herseni a studiat locuințe pastorale, în care într-o aceeași încăpere se aflau 2—3 vetre, folosite de menaje diferite.

În Țara Hațegului am întîlnit și construcții noi pentru doi frați, cu planul cuprinzînd două încăperi la etaj, cu uși separate, nelegate între ele. Etajul avea două scări de acces așezate în părțile laterale. La parter există două încăperi folosite drept pivniță, din nou cu intrări separate (fig. 32 D). Locuințe pentru doi frați, cu planuri similare alipite, sînt semnalate în sud-estul Olteniei de (Gh. Focșa) (fig. 32 E). În zona Năsăudului ele apar iarăși destul de des; au fost publicate de I. Petrescu Burloi. (fig. 32 F).

★

Din problemele ridicate de planurile rare, trebuiesc semnalate încă altele. Mai întii este vorba de casele cu ascunzători; caracteristice vremurilor turburi și nesigure ale trecutului, ele cuprind ascunzători mascate de uși, de mobile, sau cu intrare prin pod. Ele se întîlnesc numai la locuințe vechi, însă știm că în trecut tainițele erau frecvente la toate construcțiile, fie ele țărănești, boierești sau mănăstirești. În al doilea rînd trebuie pomenită așa numita casă cu legătură; este vorba de două locuințe legate între ele printr-un gang, ca o prispă, acoperit și susținut pe stîlpi; el constituie ca o prelungire a prispei celor două case legate (fig. 33). Acest gang ușurează comunicația între locuințe. Cînd casele legate între ele au etaj, construcția este deosebit

de frumoasă. Cîteodată cele două corpuri de case sînt lipite în colț între ele, fără gangul intermediar. Aria de răspîndire pare a fi (din înregistrările pe care le-am făcut pînă astăzi) nordul Olteniei și al Munteniei, pînă în apropierea apei Ialomiței (fig. 34). În al treilea rînd, menționăm încăperile care au numai trei pereți; pe acestea le-am înregistrat în zona Tîrgu-Neamului cu formele cele mai caracteristice. Este vorba de odăi așezate fie lateral, fie la mijlocul unei case cu trei încăperi, în spațiul ocupat obișnuit de tindă. Peretele din față lipsește. Încăperile sînt folosite pentru locuit în timpul lunilor călduroase. Aci există paturi, o masă, scaune, o construcție pentru gătit, chiar și lăicere pe pereți.

În sfîrșit, încă o construcție puțin cunoscută, este aceea care grupează laolaltă sub același acoperiș, așezîndu-le alături, casa, șura și grajdul (fig. 32 G). Casa are planurile obișnuite ale diferitelor familii importante care se întîlnesc în regiunea respectivă. Construcțiile semnalate există în Țara Hațegului (publicate de R. Vuia), în Țara Oltului și în Năsăud (publicate de I. Petrescu Burloi). În exemplare rare pot fi întîlnite și în alte părți, dar aria lor de răspîndire nu se cunoaște încă. Alteori, casa și grajdul se află la parter, iar etajul adăpostește fînul și cîteodată alimentele. Această formă este nouă și se întîlnește în toată țara. Ea apare mai ales cînd oamenii nu au loc suficient în gospodărie pentru a construi casa și acareturile separate.

CAPITOLUL IV

GOSPODĂRIA CU OCOL ÎNTĂRIT

Singura gospodărie studiată în această lucrare, este gospodăria romînească cu ocol întărit, deoarece este vorba de fapt despre o construcție în care este cuprinsă și casa. Într-adevăr ea grupează la un loc casa și acareturile și le unește între ele printr-un gard puternic de birne, în așa fel încît la mijloc se formează un ocol închis din toate părțile. Este vorba de o gospodărie care seamănă cu o mică cetate, și are un evident caracter de întăritură determinat de necesitatea de a apăra pe oameni și animale împotriva unor dușmani din afară. Este vorba în același timp de cea mai interesantă și mai bine încheată construcție pastorală romînească, legată de forme locale de organizare a stînelor, tîrlelor și satelor.

Ea este mai cunoscută sub numele de gospodărie cu ocol pătrat; dar acest nume, pe de o parte se referă numai la forma pătrată, și pe de alta nu relevă caracterul esențial al gospodăriei, aceea de cetate. Gospodării de acest fel se întîlnesc și la alte popoare. spre pildă în Cehoslovacia. Germania. Danemarca, Franța. Italia, și în forme schimbate, cu curtea deseori acoperită, în URSS. Răspîndirea ei mare se explică prin modul eficace în care oamenii au putut să-și apere avutul și viața în vremurile turburi din trecut. Ele sînt caracteristice pentru o vreme în care orașele. castelele. satele. mănăstirile, în general toate așezările omenești căpătau un caracter de fortificație. La romîni am constatat prezența ei în diferite puncte apropiate de zonele muntoase ale țării. Marea lor întindere trebuie legată de funcția lor; ele constituie un adăpost bun pentru oameni și avutul lor. Faptul că le întîlnim numai în regiuni de munte, cunoscute pentru dezvoltarea puternică a păstoritului și în același timp caracterizate prin așezarea risipită a satelor, ne face să credem că în trecut erau mai răspîndite ca astăzi, ele putînd exista peste tot unde păstoritul era important și unde satele erau risipite. Astăzi, gospodăriile cu ocol întărit sînt încă folosite pe Valea Jiului Romînesc, în Transilvania; în satele de margineni ale Sibiului; în zona Branului la marginea Țării Bîrsei, mergînd pînă spre Țara Oltului și în sud pînă dincolo de munți în Muntenia; în partea de nord a Moldovei, în jurul satului Fundul Moldovei. R. Vuia le semnalează și în estul Banatului (fig. 36). Urmele ei, ca și ocoale întărite numai pentru vite, le-am întîlnit și în sudul Munților Apuseni și în Vrancea. Dat fiind cele spuse mai sus, cît și faptului că ele sînt un răspuns natural la condiții de mediu geografic și social, este probabil să fie vorba de construcții cu mare vechime, de care păstorii din țara noastră au avut totdeauna nevoie. Mai jos descriem planurile prin care credem că a trecut acest fel de gospodărie. Tipul de casă nu este descris întrucît nu este vorba de un plan special al gospodăriilor cu ocol întărit, ci este vorba de planurile obișnuite pe care le-am descris în altă parte.

În zona stînelor situate pe înălțimi ca și în zona țîrelor așezate mai jos, se întîlnesc frecvent construcții cu ocoale pentru adăpostirea animalelor, mergînd de la forma cea mai simplă a unui gard simplu de șipci, care împiedică oile să se risipească, trecînd la garduri înalte, pline, și ajungînd la ocolurile perfect închise, cu gard de bîrne, care în același timp împiedică animalele să se risipească și le apără. În zona țîrelor; se întîlnesc și case, uneori în apropierea ocolurilor întă-

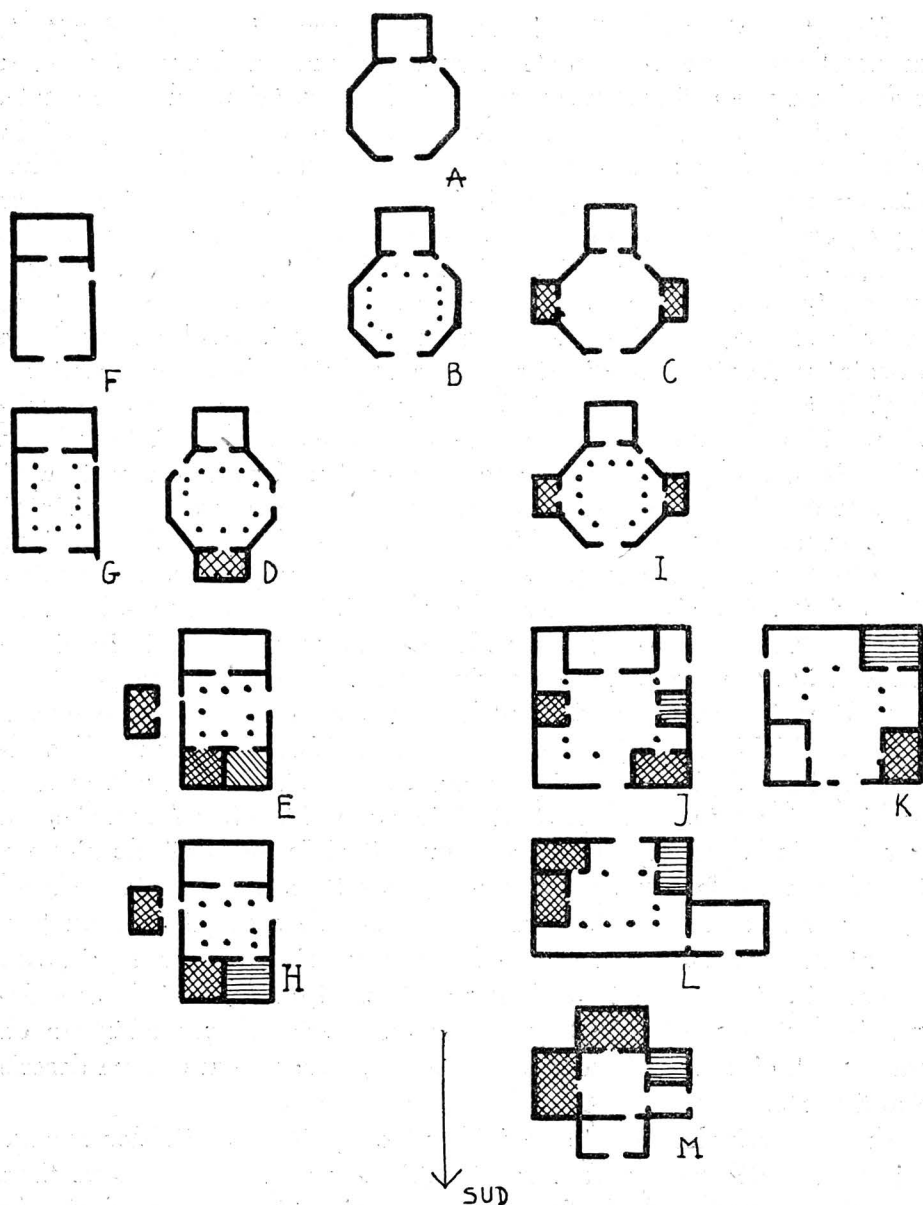

Fig. 35

rite, altelei lipite de ocol dar situate cu fața spre exterior. Forma care ne interesează și există în sate, are casa cu fața spre interiorul ocolului, astfel încât pentru a intra în casă trebuie să pătrunzi întâi în ocol.

Fig. 36

caracter important care se va păstra pînă tîrziu (fig. 35 A). Aceasta este forma cea mai simplă de gospodărie cu ocol întărit; casa are în față un spațiu, înconjurat de un gard de bîrne, formînd un perimetru cu mai mult de 4 laturi, ce se apropie de forma rotundă. Ocolul are de obicei două intrări, o poartă opusă casei, și o porțiță apropiată de casă. Animalele sînt ținute în ocol. Cu vremea, pentru a le apăra de ploaie, ninsoare, și în parte de vînt, pe marginea ocolului s-a construit un acoperiș în două ape, susținut într-o parte de gard și într-alta de stîlpi aflați spre interior, luînd naștere astfel o construcție asemănătoare cu un portic (fig. 35 B). Așezarea casei și a intrărilor rămîne aceeași. Gardul cu acoperiș devine formă dominantă.

Prima formă, cu gard puternic dar fără acoperiș în două ape, s-a menținut puternică mai ales în nordul Moldovei. Aci curtea are cel mai adesea multe laturi, și se apropie de un cerc. Locuința și diferitele acareturi sînt așezate pe margini, cu fața spre ocol (fig. 35 C). Poarta rămîne de obicei opusă casei. La Fundu Moldovei, gardul, numit „zaplaz“, are un acoperiș îngust, într-o singură apă, alcătuit din unul sau două rînduri de șindrile.

De la planul ce cuprinde casa și ocolul cu gard acoperit în două ape, se trece la forme diferite după regiuni. În zona Branului este probabil ca să fi apărut un acaret cu patru pereți, așezat opus casei; intrările au trebuit în acest caz să fie laterale (fig. 35 D). De la această formă s-a trecut (din cauza acareturilor cu patru pereți ce impun o formă dreaptă) la planul în care casa de o parte și acareturile de alta, sînt legate între ele prin garduri așezate în linie dreaptă (fig. 35 E). Intrările rămîn laterale. Aceasta este forma dominantă în zona Branului, și ea a dat naștere unor construcții echilibrate, curate, plăcute la vedere (fig. 37). La construcțiile vechi, acoperișul casei este cel mai înalt. Acoperișul acareturilor și gardurilor au aceeași înălțime, mai mică decît a casei. Toate acoperișurile sînt unite între ele, iar podul aflat sub acest acoperiș este peste tot la același nivel, așa încît se poate circula de jur împrejurul ocolului printr-un pod, în care se ține finul. Pe una din laturile ce unește casa cu acareturile, este poarta, pe cealaltă, porțița. Acareturile cuprind exclusiv adăposturi pentru animale. Bucătăria și cămara sînt cuprinse în planul casei. Pe marginea ocolului, spre interior, se află un podeț de scînduri, apărut de ploaie de către acoperișul ce înconjoară ocolul. Pe acest podeț oamenii circulă între diferitele părți ale curții fără a se murdări și fără a fi udați de ploaie. Ocolul este pavat cu pietre plate, ceea ce evită noroiul și dă un aspect curat curții. Deseori, lipit de spatele locuinței, se află un adăpost pentru oi, cu ieșire laterală. Cînd vitele nu încap toate în ocol și grajdurile din ocol, există construcții pentru animale și în afară de ocol, în apropierea ușii din spate.

Pentru a ajunge la acest plan, ar mai fi fost posibilă și o altă cale de evoluție. La aceasta, casa avea inițial un ocol în patru laturi înconjurat de gard puternic (fig. 35 F). Cu vremea gardul a căpătat acoperișul mare, în două ape, spre interior (fig. 35 G) (plan pe care l-am întîlnit în zona Branului) și apoi pe latura opusă casei s-au construit acareturile. O formă întărită putea să se nască și astfel: casa și acareturile erau așezate față în față, pentru a ușura circulația între ele și a fi supravegiate ușor. Apoi, au fost unite printr-un gard.

Planurile cele mai noi din zona Branului se deosebesc față de cele descrise mai sus (fig. 35 H). Casa dovedește înrîuririle arhitecturii sașilor din Țara Birsei. Ea are acoperiș de țiglă în două ape cu extremitățile coamei teșite, și pereți din cărămidă. Acoperișul casei și al acareturilor (care acum cuprind în afară de grajd, cămări și bucătării)

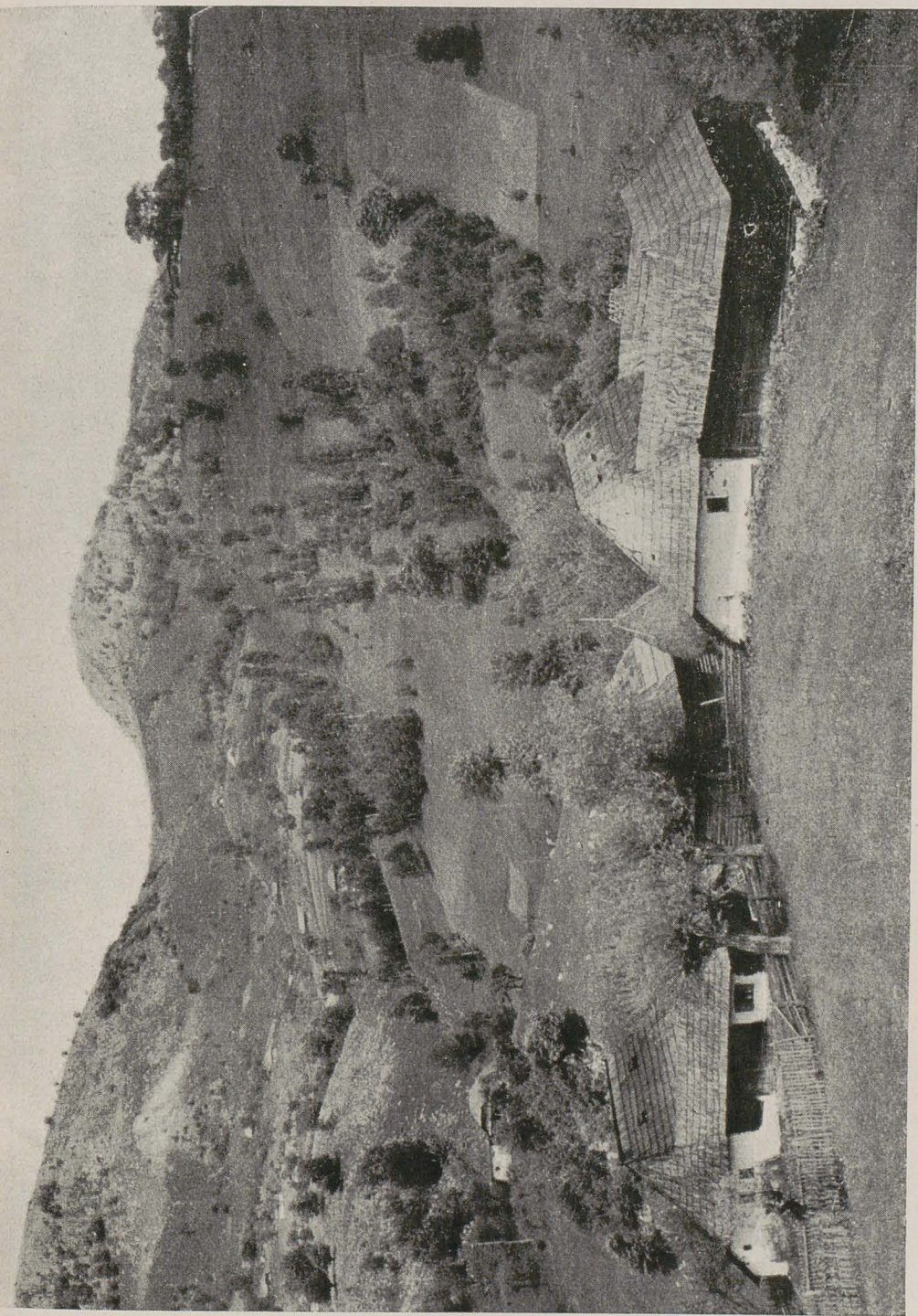

Fig. 37

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 40

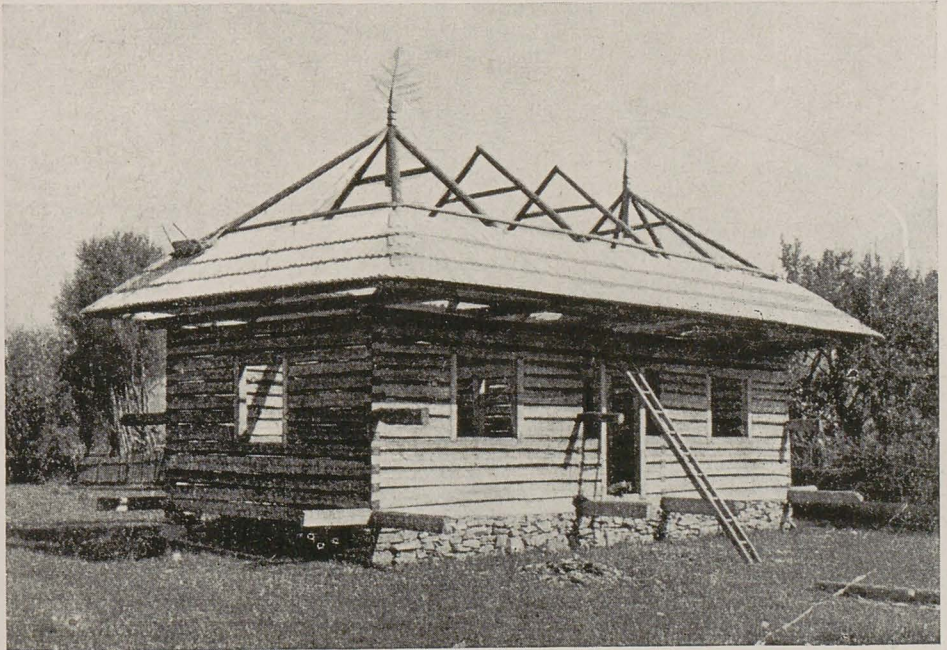

Fig. 41

Fig. 42

Fig. 43

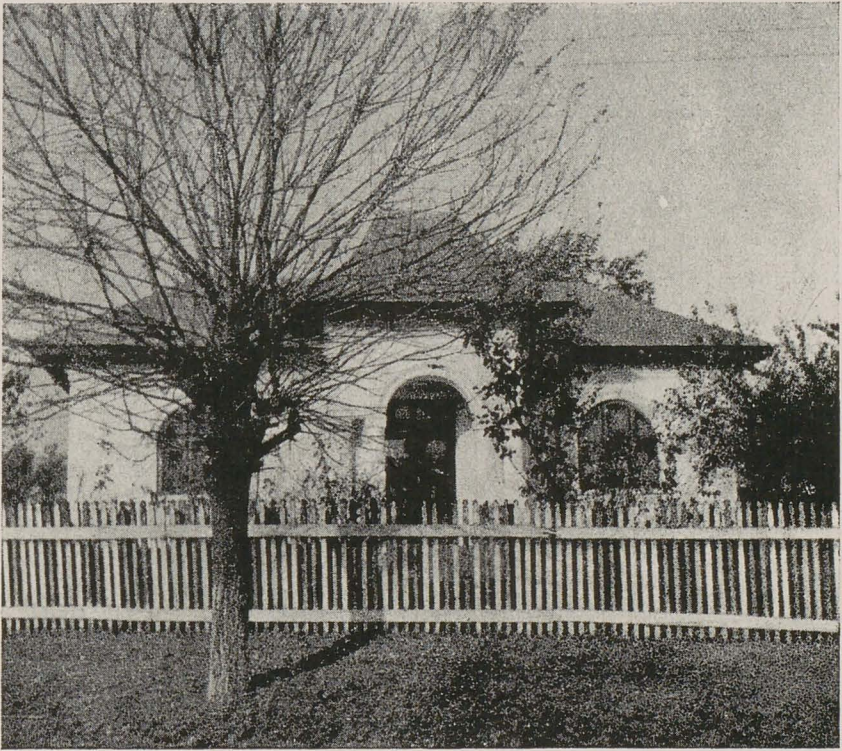

Fig. 44

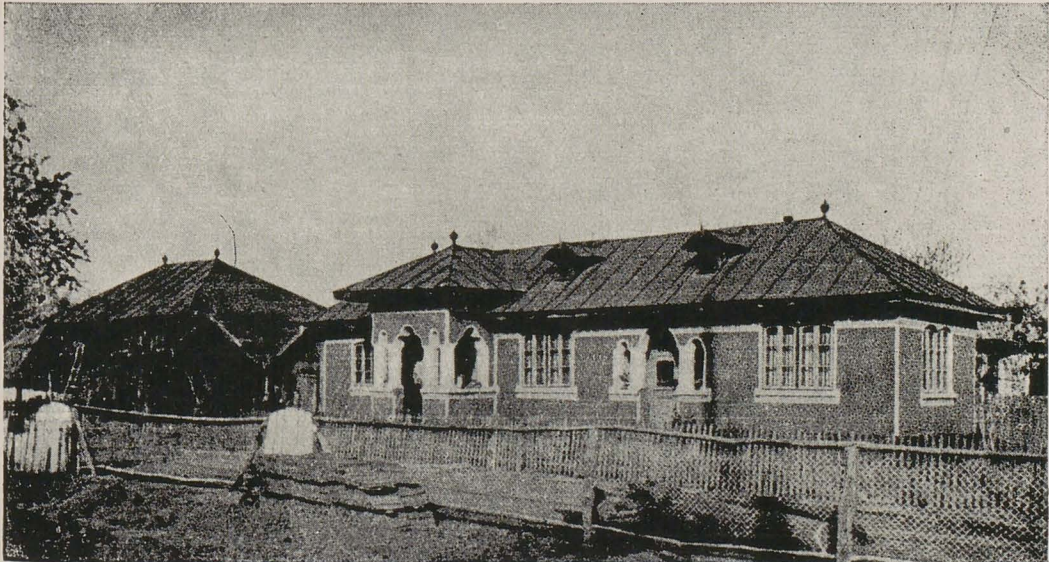

Fig. 45

Fig. 46

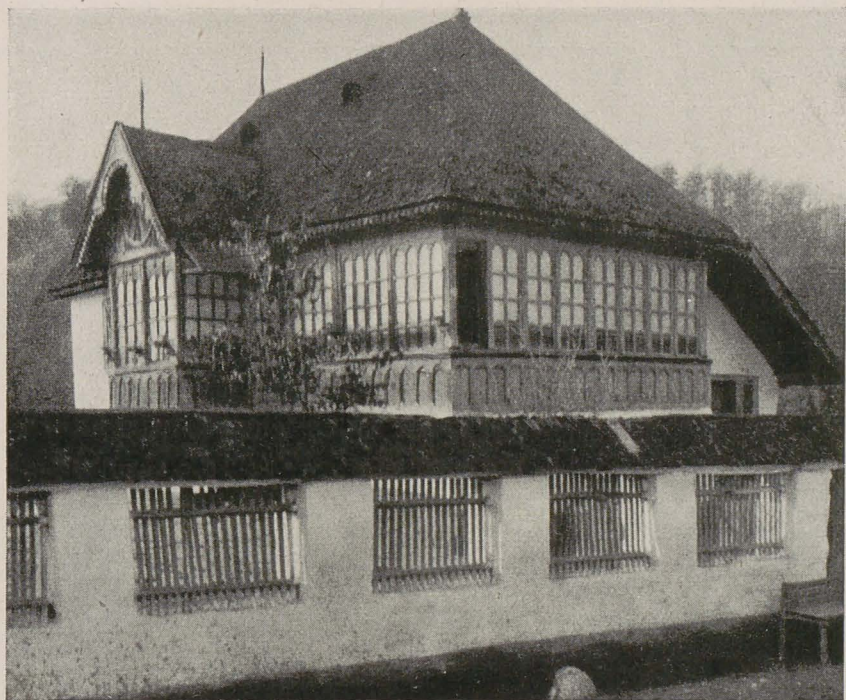

Fig. 47

Fig. 48

Fig. 49

este egal ca înălțime. Coșurile bucătăriei și casei trec de acoperiș. Vitele, în afara unui număr mic, sînt ținute mai ales în construcții din afara ocolului, care astfel poate fi păstrat curat.

Din gospodăria cu casă, ocol rotund și gard cu acoperiș în două ape, se dezvoltă o altă serie de planuri prin așezarea acareturilor în părțile laterale ale ocolului (fig. 35 I). Poarta de intrare rămîne opusă casei, iar porțița se menține în apropierea casei. Această formă este caracteristică pentru zona Jiului romînesc (fig. 38). În cazuri rare, se întilnește și în nordul Moldovei. Este probabil ca în trecut să fi existat și în zona Mărginimii Sibiului.

Din planul de mai sus, ia naștere un altul cu patru laturi, în urma așezării acareturilor cu patru pereți pe marginile ocolului. Aceste acareturi aveau pereții drepecți și în același timp trebuiau să stea cu laturile lor paralele sau perpendicular cu laturile casei, așa cum stau construcțiile gospodăriilor din mai toată țara. Poarta rămîne opusă casei (fig. 35 J). Acest plan este întilnit pe valea Jiului și în nordul Moldovei. Curtea interioară era și aci pavată cu pietre, uneori bolovani mari, grei, îngropați în pămînt.

În satele din mărghinimea Sibiului (la Poiana Sibiului) ocolul de formă pătrată are anumite particularități. Forma lui dreaptă a fost determinată desigur de faptul că este vorba de construcții așezate într-un sat adunat, în care atît strada dreaptă cît și vecinii, impun ocolului forma dreaptă. Casa stă în colțul ocolului, spre stradă, iar poarta și porțița, alături de casă, tot spre stradă (fig. 35 K și 39). O a doua porțița care dă în grădina gospodăriei se află în spre fundul curții. Acareturile pot sta pe oricare din laturile gospodăriei, deseori pe toate patru. Casele cu etaj au parterul de piatră tencuită la suprafață; poarta și porțița, joase, late, situate la fațadă, sînt și ele din zid, gros și tencuit.

Construcțiile cele mai noi își modifică în parte compunerea. Trebuie să remarcăm că tipul de gospodărie cu ocol întărit se menține puternic numai pe valea Jiului romînesc. Aci casa iese în afara ocolului și se îndreaptă cu fața spre stradă (fig. 35 L). Condițiile sociale care obligau și pe oameni să se apere așezînd casa cu fața spre interior, s-au schimbat. De aceea, pentru a evita contactul direct cu animalele din ocol și pentru a sta cu fața spre stradă, casă iese cu fața în afară. Poarta poate sta pe oricare din laturi, de obicei însă stă în locul cel mai apropiat de drum. Deseori, de pe prispa casei, acum cu etaj, o scară duce direct în interiorul ocolului. Casa și acareturile sînt deseori construite din zid, și acoperită cu țiglă.

În sfârșit, cea mai nouă formă este în cruce. Casa formează o aripă, și acareturile celelalte trei aripi. Gardul care le unea dispare, construcțiile fiind lipite în colț între ele (fig. 35 M).

Prin dispariția formelor de sate risipite, a condițiilor nesigure de viață din trecut, și a păstoritului în formele vechi (în care o singură familie avea un mare număr de animale ce puteau crește chiar în apropierea casei, pe pășunile întinse), gospodăria cu ocol întărit nu se mai potrivește cu necesitățile noi de trai ale oamenilor. Aceasta duce la disoluția și dispariția ei.

Înainte de a încheia, amintim încă o ipoteză privitoare la această gospodărie, menționată de R. Vuia (în „Le village roumain de Transylvanie et du Banat“) după Phleps, care este de părere că origina ei este romană. Gospodăria grecească antică și cea romană, de formă pătrată, avea încăperile cu fața spre interior, și în fața lor un portic. În centru se afla curtea, și în mijloc un bazin cu apă și fântâna. Viața orășenească din Dacia romană a avut o dezvoltare însemnată. Orașele aveau numeroase construcții similare cu cele din Grecia și Italia (circuri, băi publice, temple etc.). Este probabil să fi existat și case particulare după modele din țările de origine ale orășenilor. Vor fi contribuit acestea la formarea unei gospodării cu ocol întărit? Va fi fost aceasta o formă folosită și de populația românească rămasă în crașe și în sate în cursul perioadei feudale? Este greu de spus. În orice caz, legătura pe care am descris-o dintre construcțiile pastorale simple și gospodăriile cu ocol întărit din sate, este certă și formele intermediare care le leagă nu se pot contesta.

ÎNCHEIERE

Cele mai importante concluzii ale expunerii noastre, se leagă de fapte discutate în introducere. Astfel, am putut stabili că

- a) planurile caselor se înrudesesc între ele, derivînd unele dintr-altele, formînd familii; că
- b) evoluția lor nu se petrece la întîmplare, ci are o desfășurare logică, determinată de condițiile mediului natural și social, a dorinței de a trăi mai bine a oamenilor, și a vieții formelor însăși; că
- c) într-o aceeași regiune pot coexista mai multe familii; cercetarea monografică a unei zone trebuie deci, pe cît posibil, să stabilească frecvența cu care apar diferitele familii de case.

Această ultimă constatare obligă pe oricine cercetează planurile caselor țărănești să înregistreze toate formele locale. Simpla descriere a unor tipuri izolate, fără explicarea lor, fără legarea de celelalte planuri locale și de împrejurările în care au luat naștere, duce la înțelegerea incompletă a fenomenului.

Determinarea strictă căreia îi este supus orice plan, explică greutatea cu care pot pătrunde elementele străine. Am văzut că planul este expresia cea mai directă a funcțiilor casei, atât de strâns legate de viața oamenilor. Așadar, un plan străin, care este expresia altor condiții de viață și al altor tradiții, nu se poate adapta pur și simplu. Este necesar ca el să fie adaptat condițiilor locale, adaptare ce am văzut că s-a petrecut ori de câte ori a fost vorba de preluarea unor elemente de la alte popoare sau de la alte categorii sociale. Înriuririle străine se pot manifesta cu mult mai ușor în alte privințe, cum ar fi decorul spre pildă.

Cele mai importante planuri (prin răspîndirea, frecvența, persistența lor în timp, și modul eficace în care servesc pe oameni), fac parte din familii străvechi locale românești. Asemănările lor cu casele altor popoare (spre exemplu cu planuri din sudul Dunării), se datoresc fie unui fond străvechi comun, fie schimburilor importante de populații, fie unei evoluții petrecute în condiții asemănătoare. Totuși, aproape niciodată nu se poate vorbi de identitate cu planurile altor popoare; cînd acest fenomen apare, rămîne izolat, și cu vremea dispare.

O altă concluzie importantă este cea care arată folosirea de către romîni a unor aceleași planuri, în cadrul unor zone ce nu țin seama de vechile unități politice. Astfel, familia de planuri cea mai răspîndită, acoperă întreaga țară. Ea are mici variații locale, dar elementele esențiale se păstrează aceleași peste tot; ea este rezultatul unei evoluții petrecute în țara noastră, și determinată de factori proprii regiunilor și populațiilor românești. De altfel, toate familiile de case fără etaj și cu caracter arhaic, ocupă suprafețe întinse care trec munții într-un sens sau într-altul. Această unitate romînească, scoasă în evidență de planurile caselor țărănești, este completată de o unitate a tehnicii și decorului. Ea corespunde de altfel și cu aspecte din alte domenii, cum ar fi spre exemplu unitatea limbajului. Este interesant de constatat că planurile arhaice din regiunile secuiești sînt cele obișnuite romînești. Aceasta concordă cu constatări făcute și în alte domenii de viață materială (port, textile de casă, ceramică), în care formele cele mai vechi din regiunile locuite de secui, sînt forme obiș-

nuite românești. Cele de mai sus întăresc opinia că secuii formează o populație mixtă română și ungurească, la care elementele vieții sufletești și materiale reflectă origina lor dublă.

Cele mai multe din planuri au un perimetru dreptunghiular. Tinda lor stă spre stînga, odaia de locuit spre dreapta la casele vechi, și spre stînga la casele noi cu trei încăperi. Odaia frumoasă, nou apărută, stă spre dreapta, în locul fostei odăi de locuit. Proporțiile caseilor ca și așezarea intrărilor (asimetrică la casele noi, simetrică la cele noi), urmează aceleași reguli la diferitele familii, și sînt determinate de logica transformărilor în timp ale planurilor. Aceste reguli relative la așezarea încăperilor și simetria casei, au fost semnalate de noi pentru prima oară pentru casele de pe Valea Bistriței.

În general se observă o creștere a numărului încăperilor, creștere paralelă cu specializarea funcțiilor fiecărei încăperi. Schimbările cele mai puternice și iuți, sînt cele începute spre sfîrșitul secolului trecut. Ele coincid cu schimbări importante în viața socială a țării. Pînă în secolul trecut schimbările au fost lente, forme arhaice menținîndu-se importante, planurile cu o încăpere și cele cu două încăperi (odaie de locuit, cu tindă sau cămară), fiind astfel cele mai răspîndite.

BIBLIOGRAFIE

- Cazacu (Dr.)** — Locuințele sătenilor; în *Viața Românească*; Iași, 1906.
- Gonea (Ion)** — Clopotiva un sat din Hațeg; București, 1940, 2 vol.
- Gonea (Ion)** — Țara Loviștei; București.
- Constante (C.) și Anton Golopenția** — Rominii din Timoc; București, 1943—1944, 3 vol.
- Crainiceanu (Dr. Gh.)** — Igiena țaranului român; București, 1895.
- Dima (Al.)** — Împodobirea porților, interioarele caselor, opinii despre frumos, în Drăguș; București, 1945.
- Dunăre (Nicolae)** — Specificul etnografic al cîmpiei Ardealului; Sibiu, 1956.
- Focsa (Gheorghe)** — Elemente decorative în arhitectura populară din zona etnografică a Jiului de Sus; în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, nr. 3—4, 1954, București.
- Focsa (Gheorghe)** — Elemente decorative în arhitectura populară din sudul regiunii Craiova; în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, numerele 3—4, 1955 și 1—2, 1956, București.
- Gheorghiu (Adrian) și Paul Petrescu** — Arhitectura populară în bazinul superior al Argeșului; în *Arhitectura R.P.R.*, nr. 8, 1954, București.
- Gheorghiu (Adrian), Paul Petrescu și Paul Stahl** — Ornamentația în arhitectura populară din bazinul superior al Argeșului; în *Arhitectura R.P.R.*, nr. 1, 1955, București.
- Gusti (Dimitrie)** — La science de la réalité sociale; Paris, 1941.
- Gusti (Dimitrie)** — Elemente de sociologie cu aplicări la cunoașterea țării și a neamului nostru; București, 1944.
- Herseni (Traian)** — L'organisation pastorale en Roumanie; București, 1936.
- Herseni (Traian)** — Sociologie rurală; București, 1941.
- Hielscher (Kurt)** — România. Natură. Clădiri. Viață populară; Leipzig, 1933.
- Ionescu (Grigore)** — Istoria arhitecturii românești; București, 1937.
- Ionescu (Grigore)** — Documente de arhitectură românească; caietul 6; București, 1954.
- Ionescu (Grigore)** — Relatare asupra istoriei arhitecturii românești din cele mai vechi timpuri pînă în ziua de astăzi; București, 1954.
- Ionescu (Grigore)** — Arhitectura populară românească; București, 1957.
- Iorga (Nicolae)** — L'art populaire en Roumanie; Paris, 1923.
- Jänecke (Wilhelm)** — Das rumänische Bauern- und Bojarenhaus; Bukarest, 1918.
- Kos (Karoly)** — Elemente de arhitectură și decorative de pe valea Cașinului; în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, nr. 3—4, 1954.
- Kos (Karoly)** — Centrul de dulgheri Bedeciu; în *Activitatea Muzeelor*, Cluj, 1956.
- Laugier (Dr. Charles H.)** — Sănătatea în Dolj; Craiova, 1910.

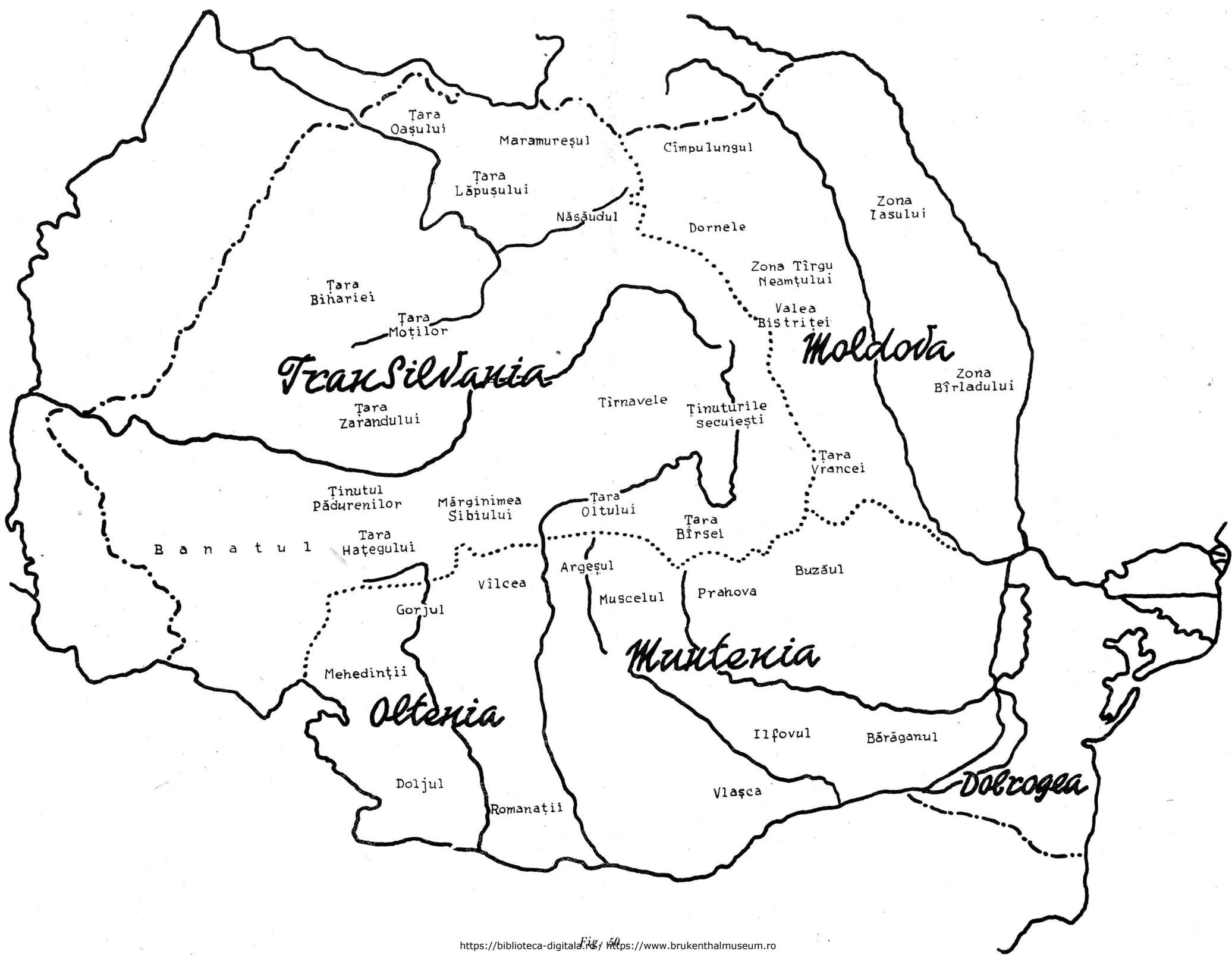
- Makunenکو (P. I.) și S. A. Petrova** — Narodnaia arhitektura Zakarpattia: Kiev, 1956.
- Manolescu (Dr. N.)** — Igiene țăranului. Locuințele, iluminatul și încălzitul ei, îmbrăcămintea, încălțăminte, alimentația țăranului în deosebitele epoce ale anului și în deosebitele regiuni ale țării; București, 1895.
- Martonne (Emmanuel de)** — La Valachie; Paris, 1902.
- Mihăilescu (Vintilă)** — Vlășia și Mostiștea; în B.S.R.R.G., anul XLIII, 1924; București, 1925.
- Opreanu (Sabin)** — Ținutul Săcuilor; Cluj, 1928.
- Opreșcu (G.)** — L'Art du paysan roumain; București, 1937.
- Păcală (V.)** — Monografia satului Rășinariu; Sibiu, 1937.
- Papahagi (Tache)** — Images d'ethnographie roumaine; București, 1928—1930, 3 volume.
- Pătru (C.)** — Locuințele în satul de moșneni Dioști — Romanai; în Sociologie Românească, anul III, nr. 4—6, Aprilie—Iunie, 1938, București.
- Petrașcu (Arh. Gh.)** — Pe urmele unei arhitecturi populare valoroase; în Arhitectura R.P.R., nr. 9, 1956, București.
- Petrescu-Burloiu (I.)** — Tipurile de casă din comuna Șanț — Năsăud; în Sociologie Românească; București, 1938.
- Petrescu (Paul) și Paul Stahl** — Arhitectura populară din regiunea Suceava; în Arhitectura R.P.R., nr. 8, 1956, București.
- Petrescu (Paul) și Paul Stahl** — Înfrirurile vieții sociale asupra arhitecturii țăranesti dobrogene; în Studii și Cercetări de Istoria Artei, nr. 1—2, 1957, București.
- Petrescu (Paul), Paul Stahl și Anton Dimboianu** — Arhitectura din Muzeul Satului; București, 1955.
- Plopșor (N.)** — Bordeicul în Oltenia; în B.S.R.R.G., nr. XLI, 1923, București.
- Popp (N. A.)** — Valea Prahovei între Predeal și Florești; în B.S.R.R.G., nr. XLVIII, 1929, București.
- Romstorfer (Carl A.)** — Das Bauernhaus in der Bukowina; Wien, 1890.
- Rosetti (Dinu V.)** — Cîteva așezări și locuințe preistorice din preajma Bucureștilor; București, 1932.
- Simionescu (Ion)** — Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă; București, 1937.
- Stahl (Henri H.)** — Sociologia satului devălmaș românesc; București, 1946.
- Stahl (Henri H.)** — Nerej, un village d'une région archaïque; 3 vol., București, 1939.
- Stahl (Paul) și Paul Petrescu** — Elemente de înfrumusețare a locuințelor țăranesti de pe Valea Bistriței; în Studii și Cercetări de Istoria Artei, nr. 1—2, 1955, București.
- Stahl (Paul) și Paul Petrescu** — O biserică locuință românească; în Studii și Cercetări de Istoria Artei, nr. 1—2, 1957, București.
- Stahl (Paul) și Paul Petrescu** — Arhitectura în lemn a Maramureșului; în Arhitectura R.P.R., nr. 1, 1958, București.
- Stahl (Paul)** — Locuințe țăranesti românești cu etaj; în Studii și Cercetări de Istoria Artei, nr. 3—4, 1957, București (în curs de publicare).
- Stahl (Paul) și Paul Petrescu** — Gospodăriile cu ocol întărit din țara noastră; (în curs de publicare).
- Stănculescu (Florea)** — Case și gospodării la țară; București, 1927.
- Stănculescu (Florea)** — Gospodăria românească; 1927.

- Stănculescu (Florea), Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu și Paul Stahl** — Arhitectura populară românească. Regiunea Hunedoara; București, 1956.
- Stănculescu (Florea), Adrian Gheorghiu, Paul Stahl și Paul Petrescu** — Arhitectura populară românească. Dobrogea; București, 1957.
- Stănculescu (Florea), Adrian Gheorghiu, Paul Stahl și Paul Petrescu** — Arhitectura populară românească. Regiunea Ploești; București, 1957.
- Stănculescu (Florea), Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu și Paul Stahl** — Arhitectura populară românească. Regiunea Pitești; (în curs de publicare).
- Tzigara Samurçaș (Al.)** — *L'Art paysan en Roumanie*; București, 1931.
- Vasilescu (Arh. Laurențiu)** — Scurtă călătorie în nordul Dobrogei; în *Arhitectura R.P.R.*, nr. 6, iunie 1956.
- Voinescu (I.)** — Monumente de artă țărănească din România; București, 1921.
- Vuia (Romul)** — *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*; București, 1937.
- Vuia (Romul)** — Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor; în *Lucrările Inst. de Geogr. al Univ. din Cluj*, vol. II, Cluj, 1926.
- Vuia (Romul)** — Cîteva observații și constatări asupra păstoritului și asupra tipurilor de case la Romîni; în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, vol. I, 1922; București-Cluj, 1924.
- Zagoritz (Arh. Al. M.)** — Pentru Muzeul Prahovei. O casă veche românească; București, 1915, în *Convorbiri Literare*.
- Zjerciuc (Boris)** — Aspecte de arhitectură populară din comuna Ieud, raionul Vișeu, regiunea Baia Mare; în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, nr. 1—2, 1955, București.

LEGENDELE ILUSTRAȚIILOR

- Fig. 0: 1 — odaie de locuit; 2 — tindă; 3 — cămară (celar); 4 — odaie frumoasă; 5 — bucătărie; 6 — prispă joasă de pământ; 7 — prispă bine formată; 8 — magazie (gîrlici); 9 — pivniță; 10 — adăpost pentru animale; 11 — cuptor; 12 — horn; 13 — sobă; 14 — plită.
- Fig. 1: Familia de planuri descrisă în capitolul I, la pct. a.
- Fig. 2: Răspîndirea familiei de planuri de la fig. 1 (punctat — apare rar; hașurat — apare des).
- Fig. 3: Casă veche de pe valea Bistriței (Audia) cu tindă și odaie de locuit. Prisma de pământ este susținută pe margini cu scinduri.
- Fig. 4: Casă din Maramureș (Crăcești), cu tindă și odaie de locuit. Prisma, bine constituită, este mărginită de stîlpi.
- Fig. 5: Casă din Băltățești (în zona Tîrgu Neamțului) cu bucătărie așezată spre stînga, sub o aripă mai joasă a acoperișului. Se observă și diferența de nivel dintre bucătărie și restul casei.
- Fig. 6: Casă cu dosar din Vulpășești, în apropiere de Roman. Se observă aripa prelungită a acoperișului de peste dosar.
- Fig. 7: Planurile bordeielor (descrise în cap. I, pct. b).
- Fig. 8: Răspîndirea bordeielor (reprezentate la fig. 7).
- Fig. 9: Bordei în Muzeul Satului.
- Fig. 10: Planurile caracteristice pentru sudul țării (descrise în capitolul I, pct. c).
- Fig. 11: Răspîndirea planurilor de la fig. 10.
- Fig. 12: Casă cu aplecător din Greci, pe valea Ialomitei (în apropiere de Urziceni). Se remarcă „aplecătorul”, aripă lăsată în jos a acoperișului.
- Fig. 13: Planurile descrise în cap. I, pct. d.
- Fig. 14: Răspîndirea planurilor de la fig. 13.
- Fig. 15: Casă din Rominești (Țara Lăpușului) cu cămara la stînga, tindă centrală și odaie de locuit la dreapta. În față, prispă parțială.
- Fig. 16: Familia de planuri descrisă în cap. I, pct. e.
- Fig. 17: Răspîndirea planurilor de la fig. 16.
- Fig. 18: Casă din Bumbăști în Gorj, cu odaie de locuit și cămară. Se remarcă prispa lată, mărginită de birne așezate orizontal. În față și în spate, tălpi groase de stejar, ridicate pe bolovani.
- Fig. 19: Planuri cu cămări paralele cu peretele din spate al casei (descrise în cap. I, pct. f).
- Fig. 20: Răspîndirea planurilor de la fig. 19.
- Fig. 21: Planuri de case țărănești înrudite cu cula (descrise în cap. II, pct. a).
- Fig. 22: Răspîndirea planurilor de la fig. 21.
- Fig. 23: Casă țărănească din Jupînești (pe valea Doamnei); jos, pivnița, cu intrare situată spre dreapta. Sus, două încăperi cu intrări separate (odaie de locuit și odaie frumoasă). Ușa din stînga duce la scara de acces a etajului.

- Fig. 24: Casă țărănească cu două caturi, de pe valea Doamnei, la Dărmănești. Jos este pivnița (intrarea la dreapta) și o bucătărie (intrarea la stînga). Prin intrarea din stînga se poate urca și la etajul compus din odaie de locuit, tindă, odaie frumoasă.
- Fig. 25: Casă din Curtișoara, în Gorj. La parter se află pivnița; la etaj două odăi de locuit. Se observă prispa lată, și scara de acces la etaj ce urcă din spate înspre față.
- Fig. 26: Planuri de case țărănești cu foișor (descrise în capitolul II. pct. b).
- Fig. 27: Răspîndirea caselor cu foișor de la fig. 26.
- Fig. 28: Casă din Chiojd, în nordul Buzăului. Etajul are trei încăperi: odaie de locuit la stînga, tindă centrală, și odaie frumoasă la dreapta.
- Fig. 29: Casă nouă cu foișor din Brănești, la nord de Tîrgoviște, pe valea Ialomiței. Intrarea pivniței este la stînga foișorului (acoperit în două ape). Etajul are odaie de locuit, tindă și odaie frumoasă.
- Fig. 30: Planurile cu etaj din Țara Hațegului (descrise în cap. II, pct. c).
- Fig. 31: Casă cu etaj din Hațeg. Jos, pivniță; sus, odaia de locuit și odaia frumoasă, fiecare cu intrare separată.
- Fig. 32: Planurile descrise în cap. III.
- Fig. 33: Casă cu legătură din Vierșani, în Gorj.
- Fig. 34: Răspîndirea casei cu legătură.
- Fig. 35: Planurile gospodăriilor cu ocol întărit (descrise în cap. IV).
- Fig. 36: Răspîndirea gospodăriilor cu ocol întărit (hașurat — există în prezent; punctat — exista în trecut).
- Fig. 37: Gospodăria cu ocol întărit din Măgura (la marginea de vest a Țării Bîrsei).
- Fig. 38: Gospodăria cu ocol întărit din Cîmpul lui Neag, pe valea Jiului românesc.
- Fig. 39: Gospodăria cu ocol întărit din Poiana Sibiului.
- Fig. 40: Casă din Călugăra (în apropiere de Roman) cu dosar în spate și o altă încăpere alipită lateral). Acoperișul de paie, rotunjit, scund, deosebit de cele transilvănene, este caracteristic.
- Fig. 41: Casă nouă din Schit (Valea Bistriței) cu plan perfect simetric: tindă centrală, odaie de locuit și odaie frumoasă. Se observă temelia de piatră și birnele ce vor susține prispa. Se observă și scheletul acoperișului. Pe cele două țepi stau brazii.
- Fig. 42: Casă din Văcărești, în sud de Tîrgoviște, cu plan asimetric: la stînga odaie de locuit, îngustă, la mijloc tinda cu vatra, și la dreapta odaia curată.
- Fig. 43: Casă cu aplecător din Periș (în Ilfov). Se observă intrarea aplecătorului situată spre prispa.
- Fig. 44: Casă nouă din Periș (în Ilfov), cu prispa parțială așezată în fața intrării. Planul este perfect simetric.
- Fig. 45: Casă nouă cu plan lung din Bălteni (în Ilfov). Se observă prispa parțială din stînga și cea cuprinsă chiar în plan, din dreapta.
- Fig. 46: Casă cu etaj din nordul Buzăului (Valea Cățiașului). Una din încăperi la etaj și alta la parter, ocupă spațiul de prispa din dreptul ei; scara de acces la etaj este exterioară.
- Fig. 47: Casă nouă cu foișor din Drajna, în nordul Munteniei. Foișorul și prispa sînt închise cu geamuri.
- Fig. 48: Corturi țigănești înregistrate în 1940 la Bujoreni, în Vilcea. Sînt acoperite cu pînză din pîr de capră. În interior se află și căruțele.
- Fig. 49: Poarta satului și coliba paznicului la Vulpășești (în apropiere de Roman). Coliba paznicului, cu perimetru rotund, este construită din nuiele împletite și acoperită cu paie.
- Fig. 50: Harta R.P.R. cu principalele zone etnografice amintite în lucrare.

DIE GRUNDRISSE DER RUMÄNISCHEN BAUERNHÄUSER

von *Paul Stahl*

(Zusammenfassung)

Das aufschlußreichste Element zur Kenntnis der Wohnung ist der Grundriß. Er erläutert die Funktionen des Hauses, gewährt Einblick in das Leben, das sich in seinem Inneren abspielt. Rumänische Veröffentlichungen über das Bauernhaus machen wohl interessante Mitteilungen, wählen jedoch unter den für eine Region typischen Grundrissen einen oder zwei aus, die dann als Einzelercheinungen beschrieben sind. Wird aber der wirkliche Bestand aufmerksam untersucht, so finden wir in jedem Gebiet gleichzeitig und nebeneinander vorkommende verschiedene Hauspläne, die sich dauernd verändern und entwicklungsmäßig miteinander verbunden sind. Bei der Erforschung dieses Problems müssen unserer Ansicht nach alle Hauspläne erfaßt und in der Reihenfolge ihres Entstehens geordnet werden, es sollen die Ursachen aufgezeigt werden, die ihre Entwicklung bedingen und die Möglichkeit, die Grundrisse in bestimmte Gruppen zusammenzufassen. Unserer Forschung ist es gelungen, eine solche Einteilung nach Gruppen festzustellen und die wichtigsten Entwicklungsmomente der Grundrisse rumänischer Bauernhäuser zu zeigen. Sind einmal die frühesten Grundrisse klargelegt, sehen wir, daß in weiterer Folge die ganze Entwicklung an archaische Formen gemahnt und bestimmten Gesetzen folgt, die die Eigentümlichkeiten jeder Gruppe von Grundrissen bedingen. Wenngleich die Einflüsse der äußeren Umgebung auf das Haus oder die der sozialen Entwicklung schon mehrfach bekannt sind, ist die *Eigengesetzmäßigkeit im Wandel des Hauses* bisher viel zu wenig erforscht. Diese konnte auch gar nicht gefunden werden, ehe die einzelnen Gruppen der Grundrisse des rumänischen Bauernhauses festgestellt wurden. Unsere Abhandlung, Zusammenfassung einer grö-

Beren Arbeit, ist demnach ein erster Versuch zur Festlegung der wichtigsten Gruppen von Grundrissen und gleichzeitig eine methodologische Fragestellung, in dem gezeigt wird, wie die Grundrisse entstehen, wie sie miteinander verwandt sind und welche Ursachen ihre Entwicklung bedingt haben.

1. KAPITEL

a) Die wichtigste Gruppe von Grundrissen rumänischer Bauernhäuser ist über das ganze Land verbreitet und stellt in vielen Gebieten den vorherrschenden Typ dar. Sie umfaßt Häuser mit vier Seiten, aus waagrecht aufeinandergelegten Balken gebaut, die an den Enden rechtwinklig ineinandergefügt sind, woraus die rechteckige Form des Grundrisses folgt.

Bei den ältesten Grundrissen mit einem einzigen Raum befindet sich der Herd gegenüber der Türe. In der anderen Ecke an der Rückwand steht das Bett. Vorderfront und Seitenwand haben je ein Fenster. Entlang dieser Wände sind zwei massive Truhenbänke aufgestellt. Dieser Raum genügt allen Erfordernissen des Hauses (Schlafen, Essenbereitung, Aufbewahren der Kleider und Lebensmittel usw.). Durch eine Öffnung der Zimmerdecke gelangt man auf den Dachboden. Durch einen großen Rauchfang von quadratischem oder rechtwinkligem Querschnitt steigt der Herdrauch in den Dachboden, wo er sich frei verteilt und durch das Schindel- oder Strohdach abzieht. So oft in diesem Hause die Tür geöffnet wird, leiden die Insassen durch das unmittelbare Eindringen von Kälte, Wind und Regen. Deshalb wurde vor den Eingang ein gesonderter Raum gebaut, „tindă“ genannt (wahrscheinlich erfüllte dessen Bestimmung anfangs nur ein Webstück) (Abb. 1—6). Dieser Vorraum — tindă — befindet sich auf der linken Hausseite und schützt den Eingang des Hauses. Der Backofen des Herdes, ursprünglich mit der Öffnung der Türe zu gekehrt, wird nun mit der Öffnung gegen die Zimmermitte gebaut, der Rauchfang befindet sich demnach auch fast in der Mitte des Zimmers. Die Insassen können nun auf dem Ofen oder daneben schlafen. Da der Vorraum einen Teil des Grundrisses einnimmt, wird der Wohnraum verkleinert. Darum wachsen die Ausmaße des Hauses, da eine Erweiterung im Inneren stattfindet. Die Lage des Backofens hindert den Verkehr im Inneren des Hauses, deshalb wird er ganz in die Mitte

gerückt. In dem freibleibenden Raum entsteht ein neues Zimmer mit der besonderen Bestimmung eines Küchenraumes (Abb. 1 D). Die Entstehung eines dritten Raumes bedingt eine neue Erweiterung des Grundrisses. Später wird die Wand zwischen Zimmer und Vorraum eingerissen (Abb. 1 E) und es entsteht das Haus mit Vorraum und einer Wohnstube (Abb. 4). Im linken Teil dieses großen Vorraumes werden Fässer, Lebensmittel und kleinere Geräte untergebracht. Mit der Zeit wurde der linke Teil durch eine Wand vom Vorraum abgesondert, so entsteht ein neuer Grundriß (Abb. 1 F). Es ist möglich, daß diese Stube ihre Entstehung auch der Einbeziehung der seitlich, außerhalb des Hauses gelegenen Vorratskammer verdankt, ein Aufbewahrungsort aus Bretterwänden, dessen Funktion nun ein Raum im Innern des Hauses übernimmt. Die erste Vermutung ist jedoch wahrscheinlicher. Der so entstandene Raum wird möbliert und mit Heiz- und Kochgelegenheit versehen; ist jedoch kleiner als die frühere Wohnstube (Abb. 1 H). Manchmal wird der Backofen in den Vorraum gebaut (Abb. 1 I).

Die bisher beschriebenen Grundrisse gehören zu alten Hausmodellen; im 20. Jahrhundert wurde nicht mehr in dieser Weise gebaut. Die alten Häuser bestanden aus dicken Balken, an den Enden ohne Nägel ineinandergefügt, sie hatten ein hohes Dach mit Stroh oder Schindeln gedeckt, die Erdbank rings um das Haus bestand aus einer einfachen Lehmschicht, die die Grundmauer schützend umgab (Abb. 3).

Mit der Zeit ändern sich diese Bauteile: die im 20. Jahrhundert gebauten Häuser haben hohe Wände, ein flaches Dach, hohe Türen und Fenster. Der Hausflur ist solid gebaut, hat einen Bretterboden und ist von Balustraden und Holzsäulen umgeben. Der Herd mit seinem großen Rauchfang verschwindet und wird meist durch eiserne oder gemauerte Kochöfen ersetzt.

So gelangen wir zu den am weitesten verbreiteten, symmetrisch zusammengesetzten Grundrissen. Ein mittlerer Vorraum — *tindă* — und seitlich zwei Zimmer von gleichen Ausmaßen, eines als Wohnraum, das andere als „Paradezimmer“ — gute Stube — verwendet (Abb. 1 K, 41). Obgleich die gute Stube nicht bewohnt wird, sind hier die besten Möbelstücke und Kleider der Bewohner aufbewahrt. In Häusern, wo der Herd in den Vorraum versetzt wurde, ist dieser zum Wohnraum geworden und die ursprüngliche Wohnstube wird als gute Stube benützt (Abb. 1 L). Oft werden die Öfen in die Trennungswand zweier Räume eingebaut, so daß beide geheizt werden.

Eine neue Etappe im Wachsen der Häuser ergibt sich nicht durch Erweiterung des Innern, sondern durch Anbauten. In den Grundriß werden die ursprünglich außen angefügten leichten Bretterschopfen und Vorratsräume aufgenommen. Der der Rückwand des Hauses zu gebaute Teil wird „dosar“, und der Seitenanbau Küche genannt. Dieser seitliche Raum dient tatsächlich als Küche, die aber auch Schlafstelle und Eßtisch beherbergt. Dieser Raum wird hauptsächlich in den warmen Sommermonaten bewohnt. Der der Rückwand angefügte Raum kann in mehrere Zimmer abgeteilt werden. Auch hier dient meist eines derselben als Küche. Bei weiter entwickelten Grundrissen werden dem Haus an beiden Seiten neue Räume angebaut. Dergestalt erweiterte Häuser mit neuen Räumen im Grundriß (Abb. 5, 1 L, 1 P, 6, 1 W, 1 R, 1 N, 1 S) sind leicht von außen an verschiedenen Merkmalen zu erkennen: Erstens ist der Fußboden der angefügten Räume tiefer gelegen als der der anderen Zimmer, ferner deckt sie ein Ausläufer des Hausdaches, der sich stark abwärts senkt.

Die jüngst ausgeführten Pläne, mit den bisher beschriebenen verwandt, haben einen Hausflur von beschränkten Ausmaßen.

Die zu dieser Gruppe gehörenden Häuser zeigen bei alten Bauten ein Wachsen aus dem Innern und die neuen Häuser eine Erweiterung durch Anbau von Räumen. Die Entwicklungsphasen sind in den einzelnen Gebieten jedoch nicht gleichzeitig verlaufen, ebenso folgen nicht allorts die gleichen Phasen aufeinander. Diese örtlichen Unterschiede beschäftigen uns hier weiter nicht, sie sind Studienobjekt für Monographien einzelner Gebiete.

★

b) Die Erdhütte, eine unter dem Niveau des Bodens gelegene Wohnung, konnte in der Vergangenheit unseres Landes fast überall angetroffen werden. Als vorherrschenden Typ menschlicher Behausung fanden wir Erdhütten in einem begrenzten Gebiet im südlichen Teil des Landes. Ein Typ vorgeschichtlicher Wohnstätten, sind sie infolge der früher sehr schweren Lebensbedingungen bis in die Gegenwart erhalten geblieben. Die Erdhütten bieten guten Schutz gegen Kälte und Hitze. Auch waren ganze Dörfer, die ausschließlich aus Erdhütten bestanden, für fremde Eindringlinge schwer zu entdecken. Nur das Dach überstieg die Bodenfläche, gleich großen Maulwurfshügeln, mit Gras bewachsen. Allein der aus den Rauchfängen aufsteigende Rauch verriet die Gegenwart des Menschen.

Anfänglich war es ein einfacher in die Erde gegrabener Unterstand, der im Laufe der Zeit zum in die Erde versenkten Holzhaus wurde. Die Wände waren mit dicken Eichenbrettern ausgelegt. Das Dach — gleichzeitig auch Zimmerdecke — war gleichfalls aus flachen, dicken Eichenbrettern gezimmert, den First bildete ein runder Balken, dessen beide Enden eine oben gabelförmige Stange stützt. Ursprünglich hatte der Raum unmittelbare Verbindung nach außen; um hineinzugelangen, sprang man von oben hinunter. Da die Erdhütte keinen Dachboden besitzt, mußte der Herdrauch über das Dach hinausgeleitet werden; aus dieser Notwendigkeit entstehen die hohen Rauchfänge, die das Dach überhöhen. Um den Einstieg in die Wohnung zu erleichtern, grub man eine Treppe in die Erde, aber auf diesem Wege drang auch das Wasser ein. Darum wurde die Treppe überdacht. So entstand der charakteristische Vorraum der Erdhütte, mit schrägem Boden, vor dem Herdraum gelegen (Abb. 7 B). Mit der Zeit ist der Grundriß gewachsen, indem auf der einen oder der anderen Seite bis zu 5 oder 6 Räume angebaut wurden. Bemerkenswert ist, daß der Herd stets in dem dem Vorraum benachbarten Zimmer bleibt. Zur Heizung der anderen Räume wurden blinde Öfen gebaut, deren Feuerstellen unter dem Herdrauchfang gelegen sind. Charakteristisch für die Entwicklung der Erdhüttengrundrisse ist das Wachsen aus dem Innern, im Korridorsystem. Die Form des Planes ist nicht mehr ein Rechteck, sondern ein Korridor mit Verzweigungen.

★

c) Eine andere Häusergruppe im gleichen Gebiet wie die Erdhütte verbreitet, hat eine Anzahl gemeinsamer Merkmale mit dieser hinsichtlich der Raumeinteilung. So befindet sich der Herd ebenfalls im mittleren Raum und nicht im Wohnzimmer. Diese Häuser haben geräumige Ausmaße wie die Erdhütten, der Rauchfang überhöht gleichfalls das Dach. Die seitlich gelegenen Räume werden durch blinde Öfen geheizt. Die Vorratskammer trägt wie bei der Erdhütte die alte lateinische Bezeichnung „celar“. Aus dem Einraumhaus (Abb. 10 A) entwickeln sich zwei Räume (Abb. 10 B) und schließlich drei (Abb. 10 C). Bei dem Haus mit drei Räumen liegt der Vorraum in der Mitte mit dem darin befindlichen Herd, rechts davon liegt ein Wohnraum und links eine enge Vorratskammer. Die Verhältnisse dieses Grundrisses, wie auch die Art der Verwendung der Räume (mit Ausnahme der Lage des Herdes), sind die gleichen wie bei der ersten Gruppe von Grundrissen rumänischer Haustypen (Abb. 1 F). Hier jedoch ist die

Vorratskammer nicht durch Abtrennung vom Vorraum entstanden, sondern durch Beibehaltung der der Erdhütte eigentümlichen Kammer.

Die Erweiterung dieser alten charakteristischen Grundrisse geschieht demnach von innen heraus. Mit der Zeit aber kann bei neuen Häusern, vom Ende des 19. oder Anfang des 20. Jahrhunderts, ebenfalls eine Erweiterung durch Anfügung festgestellt werden. Der außen an die Hauswand angeschlossene Vorratsraum wird dem Grundriß eingefügt. Dieser Vorratsraum hat eine niedrigere Decke als die anderen Zimmer und wird von einer abwärts geneigten Verlängerung des Daches überdeckt, „aplecător“ genannt, welche Bezeichnung später auch dem Raum übertragen wird (Abb. 43).

Anfangs war das Zimmer eine Kammer; mit der Zeit wird es in der heißen Jahreszeit als Küche benützt, die auch als Wohnraum dient (Abb. 10 F, 10 G, 10 H und 10 L).

Bei den neuesten Grundrissen treten bedeutende Veränderungen auf. Das ursprüngliche Baumaterial (Holz und Lehm für die Wände, Schilf für das Dach) wird durch Ziegel für die Wände und Blechplatten oder Dachziegel zum Decken des Hauses ersetzt. Die Wände werden höher. Der Hausumgang, anfänglich, als Erdbank, bloß eine Schicht von Lehm und Steinen, wird später fester gebaut, mit Bretterfußböden und von Balustraden und Holzsäulen umgeben. Dieser Hausflur verschwindet später und wird nur noch vor dem Eingang beibehalten (Abb. 44). Die Grundrisse werden durch Anbauen neuer Räume fast immer seitlich erweitert. Dies bedingt die Notwendigkeit, zwei Vorräume zu bauen (Abb. 10 P, 45). Im Innern Munteniens finden wir jedoch auch Räume, die der Rückwand des Hauses angefügt wurden (Abb. 10 M).

★

d) Eine eigentümliche Art der Entwicklung finden wir bei einer der interessantesten Häusergruppen, die über ein weites Gebiet verbreitet ist. Der Übergang vom Einraumhaus zu dem mit zwei Räumen geschieht in folgenden Etappen: Vor dem Eingang wird eine Schutzwand gegen Wind, Staub und Regen errichtet, die einen Raum von drei Seiten einschließt. Dieser wird später überdacht, so daß Lebensmittel und andere Gegenstände hier aufbewahrt werden können (Abb. 13 B). Mit der Zeit wird ein Teil dieses Raumes von vier Seiten eingeschlossen und als Vorratskammer benützt (Abb. 13 C). Später wird der Raum vor den beiden Türen, der Vorratskammer und des Wohnzimmers, zum gewöhnlichen Hausflur, der mit einer Balu-

strade abgeschlossen ist (Abb. 13 D). Trotz dem Vorhandensein dieses charakteristischen Hausflures ist das Wohnzimmer immer noch nicht genügend gegen Wind und Kälte geschützt, da immer noch unmittelbare Verbindung nach außen besteht. Zur Behebung dieses Übelstandes wurden zwei Lösungen gefunden.. Die eine besteht in der Errichtung einer dünnen Bretterwand, die manchmal mit ausgesägten Verzierungen versehen ist und vom Rande der Vorderfront des Hausflures bis zum Dach aufsteigt. Diese Form, die den Grundriß in keiner Weise verändert, ist in Siebenbürgen und den von Szeklern bewohnten Gebieten gebräuchlich. Die zweite Lösung verlegte den bisher direkten Eingang in das Wohnzimmer in die Vorratskammer, die somit Vorraum wird, durch den man in das Wohnzimmer gelangt (Abb. 13 E). Mit der Zeit wird hier der mit Schornstein versehene Backofen aufgestellt, während das Wohnzimmer durch einen blinden Ofen geheizt wird (Abb. 13 F). Später entsteht ein neuer Raum durch Zweiteilung des Vorräumes (Abb. 13 G, 13 L und 15). Damit wird die Vorratskammer zum Wohnzimmer, der frühere Wohnraum dagegen zur guten Stube (Abb. 13 H).

★

e) Die Grundrisse des rumänischen Hauses, deren Erweiterung durch Anbau geschieht, erstrecken sich ebenfalls über ein weites Gebiet (Abb. 17). Dem Einraumhaus wird ein Schopfen aus leichten Bretterwänden angefügt. Er hat ein eigenes Dach und wird mit der Zeit zur Vorratskammer, die in gleicher Weise wie das Wohnzimmer gebaut wird und sich mit diesem unter einem Dach befindet. Jeder Raum hat einen eigenen Eingang (Abb. 16 B). Die Trennungswand beider Räume besitzt keine Türe, so daß sehr bald ein festgebauter Verbindungsgang vor die beiden Räume gelegt wird. Später wird der Herd aus dem Wohnzimmer in die Kammer versetzt, die als Küche benützt wird. Das Wohnzimmer wird durch einen blinden Ofen geheizt (Abb. 16 C und 18). Manchmal zeigt diese Art von Grundrissen eine direkte Verbindungstür zwischen beiden Zimmern. Im Laufe der Zeit vergrößert sich die Küche und dient als Wohnzimmer, der frühere Wohnraum wird als gute Stube benützt. Da das Haus eine Vorratskammer braucht, wird eine solche neben dem Wohnraum dem Plan eingefügt, dem gewohnten Prinzip der Erweiterung durch Anbau folgend. Nun hat das Haus drei Räume, jeder besitzt einen gesonderten Eingang in der Vorderfront des Hauses. Zwischen beiden Zimmern besteht manchmal eine Verbindungstüre im Innern, nicht jedoch zur Vorratskammer.

Die bisher beschriebenen Grundrisse haben sich bis gegen Ende des vorigen Jahrhunderts entwickelt, dann nehmen sie völlig andere Gestalt an, was wir andernorts behandeln werden.

★

f) In der Beschreibung der verschiedenen Gruppen von Grundrissen wurde die bedeutende Rolle der Kammer aufgezeigt, die durch innere Erweiterung des Hausplanes entstand und ihre Lage angegeben — fast immer parallel zum Wohnzimmer — mit welchem sie die gleiche Tiefe besitzt. Dies galt für die alten Häuser; bei den neuen entsteht die Kammer in Räumen, die der Gesamtlänge des Hauses angefügt werden. Die bisher beschriebenen Kammern wurden zu Wohnräumen und Küchen umgewandelt.

Beiseite gelassen wurden solche Kammern, aus denen keine neuen Räume entstanden und die parallel zur Rückwand des Hauses gelegen sind. Obwohl diese bei zwei Gruppen von Grundrissen auftreten, entstehen sie in einem Gebiet, das eine geographische Einheit bildet, und verdient erwähnt zu werden (Abb. 20). Die Kammer liegt auf gleicher Höhe wie das Haus, hat Verbindung mit diesem, mit dem Hof dagegen niemals.

Unter Abb. 19 (A, B, C, D, E, F, G, H, I, J) haben wir Grundrisse gezeigt, wo die Kammer in der ersten und am weitesten verbreiteten Gruppe von Grundrissen erscheint. Unter Abb. 19 (K, L, M, N) bringen wir Grundrisse von Häusern mit Kammern, im Rahmen der Gruppe von Häusern mit nur teilweisem Hausflur. Diese Formen sind hauptsächlich für die von Szeklern bewohnten Gebiete kennzeichnend.

II. KAPITEL

Die bisher beschriebenen Grundrisse sind durch rein horizontale Entwicklung des Hauses gekennzeichnet. Die neu entstehenden Räume wurden den schon vorhandenen in gleicher Höhenlage angegliedert. Die Erweiterung des Hauses in horizontalem Sinne ist die vorherrschende Form in den rumänischen Gebieten. Es treten aber auch Gruppen von Grundrissen mit einer Erweiterung im vertikalen Sinne auf, die hier behandelt werden sollen. Die Erklärung ist falsch, daß sie ihre Entstehung nur natürlichen Bedingungen verdanken: nämlich Unebenheiten, gebirgigen oder hügeligen Terrains. Diese Erklärung ist ungenügend. Das aufmerksame Studium jeder einzelnen Gruppe von stockhohen Häusern zeigt jeweils die Lösung des Problems.

a) Die erste Gruppe umfaßt Häuser mit ausgesprochenem Befestigungscharakter, zum Schutze der Bewohner und ihres Eigentumes. Der Grundriß des Obergeschosses ist der gleiche wie bei Häusern ohne Stockwerk. Ins Obergeschoß gelangt man über eine Treppe, die nach außen durch eine dicke Mauer und eine starke Türe gesichert ist. Darunter befindet sich der Keller, ebenfalls mit zwei starken Türen versehen, und durch die dicke Mauer des Erdgeschosses geschützt. Das so gebaute Haus bot den Bewohnern und ihren Erzeugnissen (Früchte und daraus bereitete Produkte) guten Schutz (Abb. 21 A, 23, 21 B, 21 C, 21 D und 24). Eine Anzahl typischer Erscheinungen stellt eine Verbindung zu den Wohnbauten der Bojaren her, die „cule“ genannt werden. Erstens der festungsartige Charakter des Hauses, der dicken Mauer des Erdgeschosses, die die Türe zum Obergeschoß einschließt, dann das Vorhandensein des Kellers, der gut geschützt im Erdgeschoß liegt, der Fenster, die innen eng sich nach außen zu verbreitern, der Mauern aus Steinen und Ziegeln in abwechselnden Reihen. Dies sind typische Kennzeichen der alten Wehrbauten von Bojaren und Fürsten und jedenfalls ungewöhnlich für niedere Bauernhäuser mit Holzkonstruktion. Die zwischen beiden bestehende Verwandtschaft ist um so augenscheinlicher, als die alten Wehrbauten der Adligen und die festungsartigen Bauernhäuser in dem gleichen Gebiete nebeneinander zu finden sind. Den Ausdruck „cule“, dem der Inbegriff bewegter Zeiten zu Grunde liegt, finden wir im balkanischen Raum, wo solche Wehrbauten bestehen, älter noch als die rumänischen. Wahrscheinlich haben die Bauern die „cula“ ihren Bedürfnissen angepaßt, ihre Ausmaße verringert, dem Obergeschoß den Grundriß der ebenerdigen Wohnung gegeben, aber die der Befestigung dienenden Bauteile beibehalten. Der Einfluß der natürlichen Umwelt auf das Haus besteht jedoch vorwiegend durch wirtschaftliche Gegebenheiten. Der Keller ist ein idealer Aufbewahrungsraum für die landwirtschaftlichen Erzeugnisse der Gebirgsbewohner.

Im Laufe der Zeit verschwindet der Festungscharakter des Hauses: wir denken besonders an die Häuser des zwanzigsten Jahrhunderts (Abb. 46). Das Haus behält das Obergeschoß als Wohnung, das Erdgeschoß als Kellerraum (Abb. 21 E, 21 F, 21 G, 21 H). Im Norden Olteniens, wo der Typ des befestigten Hauses einer schon vorhandenen soliden Holzkonstruktion begegnete, entstanden stockhohe Häuser ganz aus Holz gebaut (Abb. 25).

★

b) Eine andere Gruppe von Grundrissen hat als charakteristische Erscheinung den „foișor“, einen verandaartigen Vorbau des Hausflures. Das Haus hat für das Obergeschoß denselben Grundriß wie die ebenerdige Wohnung. Vor den Räumen befindet sich der gebräuchliche Hausflur, aus welchem ein Teil vorgeschoben wird, bei den alten Häusern seitlich, bei den neuen in der Mitte. Dieser Vorbau nennt sich „foișor“. Er ist mit einem nach drei Seiten abfallenden Dach gedeckt und von einer Balustrade mit Holzsäulen umgeben — wie der Hausgang.

Unter dem Fußboden des „foișor“ liegt der Eingang ins Untergeschoß, das den Keller einschließt. Wieder begegnen wir einer Reihe von gemeinsamen Merkmalen mit den Bauten der Bojaren, Fürsten, Klöster und denen der Bewohner der Marktflecken. Die Bauernhäuser mit „foișor“ und die Bauten der eben erwähnten sozialen Stände kommen in den gleichen Gebieten vor. Die gemeinsamen Merkmale betreffen ebenso den „foișor“, wie die Art der Verwendung und die Konstruktion des Hauses. Tatsächlich hat der „foișor“ bei beiden das gleiche Aussehen. Das Obergeschoß wird in ähnlicher Weise als Wohnung verwendet, das Erdgeschoß als Keller.

Die Mauerkonstruktion des Erdgeschosses ist die gleiche, aus abwechselnden Reihen aus Steinen und Ziegeln. Das Haus mit „foișor“ hat sehr verschiedene Formen hervorgebracht, sie haben sich in bedeutender Anzahl bis heute erhalten.

Schöne, alte Bauten mit dem balkonartigen „foișor“ findet man auch südwärts im Balkangebiet. Wie mag diese Form bei uns entstanden sein? Wahrscheinlich wurde sie seinerzeit von Bojaren, Mönchen und Fürsten dem fremden Stil entlehnt und im Lande eingebürgert. Die bäuerlichen Meister haben sie übernommen und ihr durch neue Größenverhältnisse ein charakteristisches Aussehen gegeben, ebenso durch den freien luftigen „foișor“, der im Balkanraum oft von Mauern eingeschlossen ist. Dieses Haus wurde seiner Vorteile wegen übernommen. Der „foișor“ sowie der Hausflur bieten wertvollen Raum zur Unterbringung der Erzeugnisse der Gebirgsbewohner (wie Früchte und daraus bereitete Produkte).

Wir finden hier demnach eine Verschmelzung der von anderen Ständen übernommenen Hausteile unter Beibehalten der alten bäuerlichen Pläne. Neuerungen wurden ihrer Vorteile wegen übernommen. Auch hier sind die äußeren, naturgegebenen Einflüsse auf das Haus rein wirtschaftlichen Charakters.

So hat sich das Haus mit „foișor“ hauptsächlich da behauptet und erhalten, wo auch heute noch Obstbau und Viehzucht Hauptbeschäftigungen sind, jedoch kann die Fragestellung des rumänischen Hauses mit „foișor“ noch nicht als gelöst gelten. Der Ursprung dieser Häuser im Erzgebirge und in der „mărginimea Sibiului“ ist noch unklar. Die Hauptschwierigkeit besteht in dem Fehlen alter Bauernhäuser mit „foișor“ südlich wie nördlich der Karpathen.

c) Im Hatzeger Land hat sich seit Beginn dieses Jahrhunderts eine von der alten völlig verschiedene Architektur entwickelt. An Stelle der ebenerdigen Häuser werden stockhohe gebaut. Die Balkenwände sind durch Ziegelmauern ersetzt, das Strohdach ist dem Ziegeldach gewichen. Der Grundriß des Obergeschosses folgt dem Vorbild der alten stockhohen Häuser, manchmal erweitert er sich bis zu drei Räumen. Das Erdgeschoß beherbergt zunächst nur den Keller, dann eine Küche — auch als Wohnzimmer benützt — und schließlich, bei den am meisten entwickelten Grundrissen, drei Räume: Küche, Kammer und Keller. Nach außen hin sind die durch Bogen verbundenen Ziegelpfeiler des Erd- und Obergeschosses für das Haus kennzeichnend. Die Treppe ist, in dem gedeckten Flurgang gelegen, in den Umfang des Hauses einbezogen.

Etwa gleichzeitig sind im Süden der Karpaten und im nördlichen Oltenien dieselben Bauformen entstanden, dergleichen im nordwestlichen Teil Munteniens.

Obwohl das natürliche Wachsen der Häuser im vertikalen Sinne besonders in Hatzeg augenfällig ist, muß doch ein Einfluß älterer stockhoher Häuser (das Haus mit „foișor“ und das befestigte Haus) in Betracht gezogen werden. Die Beziehungen zwischen dem Süden und Norden der Karpaten über die Gebirge Olteniens und Munteniens waren häufig und sind bekannt — so ist die gleiche Struktur der Grundrisse bei alten und neuen Häusern, die wir in unserer Abhandlung vermerken, leicht zu verstehen.

III. KAPITEL

Außer den beschriebenen Grundrissen, die häufig vorkommend über ein weites Gebiet verbreitet sind, gibt es eine Reihe solcher, die seltener auftreten. Als solche müssen Konstruktionen mit kreisförmigem Grundriß erwähnt werden, sie umfassen die Zigeunerzelte, die zeitweilig benützten Unterstände auf den Feldern, oder in den Gebirgen

(mit geflochtenen Rutenwänden und Strohdach) (Abb. 49) und die sehr seltenen Holzbauten aus senkrecht aufgestellten Balken, deren obere Enden vereinigt sind. Letztere wurden von Paul Petrescu im Bistritztal angetroffen. Die erwähnten Unterstände aus geflochtenen Rutenwänden mit nur zeitweiliger Benützung finden wir in Dörfern, meistens als Unterstände für das Vieh dienend. Das Problem all dieser Konstruktionen ist noch nicht gelöst.

Eine andere Kategorie seltener Grundrisse ist an das Auftreten der archaischen Form der Großfamilie gebunden, die auf einem Hofe mehrere Wirtschaften vereinigte. Unter Abb. 32 (A, B, C, D, E, F) zeigen wir einige solcher Grundrisse aus verschiedenen Gegenden des Landes.

Ebenso erwähnen wir Häuser mit einem „Versteck“, die in kriegerisch unsicheren Zeiten entstanden, und miteinander verbundene Häuser, deren Fronten sich gegenüberliegen oder im rechten Winkel zueinander stehen. Die beiden Gebäude sind durch einen Flurgang verbunden und da es sich meist um stockhohe Häuser handelt, befindet dieser Flurgang sich im Obergeschoß, was interessante Formen zeitigt. Die Verbindung zweier Häuser geschieht aus der Notwendigkeit, den Verkehr zwischen ihnen zu erleichtern (Abb. 33 u. 34).

Eine andere Bauweise vereinigt unter einem Dache Haus, Scheune und Stall, alle drei nebeneinander liegend und nach der gleichen Richtung blickend. Oder Haus und Stall nehmen das Erdgeschoß ein, während das Obergeschoß als Heuboden und zum Aufbewahren von Lebensmitteln dient. Die letztere Bauweise ist neueren Datums und im ganzen Lande anzutreffen.

IV. KAPITEL

Die einzige in dieser Arbeit behandelte Form von Gehöften ist der rumänische Hof mit verstärkter Umzäunung, weil nämlich hier das Haus der Gesamtkonstruktion einverleibt ist. Tatsächlich sind Wohnhaus und Nebengebäude um einen Innenhof gruppiert und miteinander durch einen starken Plankenzaun verbunden. So sind die Inwohner, ihr Eigentum und vor allem ihr Vieh nach allen Seiten hin geschützt.

Obwohl dieser Hofotyp auch in anderen Teilen der Erde vorkommt, glauben wir doch, daß der rumänische Typ sich örtlichen Bedingungen zufolge entwickelt hat. Von anderen, für Viehzüchtereien gebräuch-

lichen Formen mit befestigter Umzäunung im Rechteckbau, mit vier, fünf und mehr Seiten, mit quadratischem oder rundem Grundriß ausgehend, hat die Entwicklung verschiedene Zwischenformen durchlaufen, die schließlich zu der in Dörfern angewandten Formen führen. Die Zwischenformen wurden in verschiedenen Gegenden vorgefunden und in einer anderen Arbeit veröffentlicht.

In ferner Vergangenheit scheint die gebräuchliche Form eine runde gewesen zu sein. Dies besaß bloß ein Haus und einen Pferch von einem einfachen Zaun umgeben, später einen gedeckten Zaun, dessen Dach im Innenhof von Pfählen gestützt war. Im Laufe der Zeit wurden noch andere Räume mit viereckigem Umfang an die Umzäunung des Pferches gebaut (Stall, Küche, Kammer), was den Übergang zur Viereckform zur Folge hatte. Unsere Annahme, daß sich die neuen rumänischen Gehöfte mit befestigter Umzäunung aus alten örtlichen Formen dem Hirtenwesen angepaßter Bauten entwickelt haben, bestärken und bestätigen, folgende Tatsachen: Gehöfte mit befestigter Umzäunung finden wir in den für die Viehzucht wichtigsten Gebieten des Landes, außerdem in Streusiedlungen, wo die Abgeschlossenheit die Bewohner zwingt, zur Sicherung von Hab und Gut Schutzvorkehrungen zu treffen.

Auch die Möglichkeit der Fortdauer eines alten römischen Hauses mit Innenhof soll erwähnt werden, doch diese Hypothese ist noch unerwiesen.

ABSCHLUSS

Die wichtigsten Folgerungen unserer Darlegung knüpfen sich an eingangs Gesagtes: so können wir feststellen, daß a) die Grundrisse der Häuser miteinander verwandt, einer aus dem anderen folgend und Gruppen bilden. b) Daß ihre Entwicklung keine zufällige ist, sondern einen logischen Ablauf hat, bedingt durch natürliche und soziale Gegebenheiten, durch den Wunsch der Menschen, besser und bequemer zu leben und durch das Leben der Formen selbst. c) In ein und derselben Region bestehen gleichzeitig viele Familien von Grundrissen.

Die wichtigste Gruppe von Grundrissen (nach Verbreitung, Häufigkeit, ihrem Beharren durch die Zeiten und ihrer Zweckdienlichkeit) gehören zu den ältesten bodenständigen rumänischen Gruppen von Grundrissen, deren Entwicklungsphasen von uns verzeichnet werden konnten. Interessant ist die Feststellung, daß die Grundrisse

archaischer Zeit aus dem Szeklergebiet dieselben sind, wie die rumänischen. Das stimmt mit anderen Feststellungen, etwa auf dem Gebiet der Tracht, Weberei und Keramik überein, wo die ältesten Formen der von Szeklern bewohnten Gegenden die gleichen sind, wie die gebräuchlichen rumänischen Formen. Das eben Gesagte bestärkt die Annahme, daß die Szekler eine rumänisch-ungarische Mischbevölkerung sind, deren geistige und materielle Schöpfungen ihren zweifachen Ursprung verraten.

Eine andere wichtige Feststellung ist die Verwendung der gleichen Pläne bei den Rumänen, im Rahmen von Gebieten, die nicht der alten politischen Einteilung (Siebenbürgen, Walachei und Moldau) unterstehen. So umfaßt die am weitesten verbreitete Gruppe von Grundrissen das ganze Land. Sie weist kleine örtliche Unterschiede auf, aber die wichtigsten Elemente bleiben überall unverändert gleich. Sie ist das Ergebnis einer Entwicklung, die sich in unserem Land vollzogen hat und von den jeweils spezifischen Umständen von Rumänen bewohnter Gebiete bestimmt wurde. Alle Gruppen von Grundrissen ohne Stockwerk zeigen archaischen Charakter und umfassen weite Gebiete zu beiden Seiten der Karpatenkette.

Diese Einheit der rumänischen Grundrisse wird ergänzt durch eine ebensolche Einheit in Bautechnik und Hausverzierung. Sie entspricht andererseits der gleichen Erscheinung auf anderen Gebieten, so z. B. der Einheit der Sprache.

ZU DEN ABBILDUNGEN

- Abb. 0: 1 — Wohnraum; 2 — Vorraum; 3 — Vorratskammer; 4 — gute Stube; 5 — Küche; 6 — niedere Erdbank rings um das Haus; 7 — gedeckter Hausflur; 8 — Schöpfen; 9 — Keller; 10 — Unterstand für das Vieh; 11 — Backofen; 12 — Rauchfang; 13 — Ofen; 14 — Kochherd.
- Abb. 1: Die im ersten Kapitel unter Punkt a) beschriebene Gruppe von Grundrissen.
- Abb. 2: Räumliche Verbreitung der unter Abb. 1 gezeigten Gruppe von Grundrissen (punktiert — seltenes Vorkommen; liniert — häufiges Vorkommen).
- Abb. 3: Altes Haus aus dem Bistritzatal (Audia) mit Vorraum und Wohnstube. Die Erdbank wird am Ende von einer Bretterwand abgeschlossen.
- Abb. 4: Haus aus der Maramuresch (Crăcești) mit Vorraum und Wohnstube. Der gedeckte Hausflur ist von Pfählen umgeben.
- Abb. 5: Haus aus Băltățești (im Gebiet von Tg. Neamțului). Die zur Linken gelegene Küche wird von einem auffallenden Fortsatz des Daches überdeckt.
- Abb. 6: Haus aus Vulpărești bei Roman mit rückwärtigem Anbau unter dem vorgehobenen Dach.
- Abb. 7: Grundrisse der im Kapitel I unter Punkt 6 beschriebenen Erdhütten.
- Abb. 8: Räumliche Verbreitung der Erdhütten (unter Abb. 7 dargestellt).
- Abb. 9: Erdhütte aus dem „Dorfmuseum“ Bukarest.
- Abb. 10: Für den südlichen Teil des Landes charakteristische Grundrisse (in Kap. I unter Punkt c) beschrieben).
- Abb. 11: Räumliche Verbreitung der Grundrisse von Abb. 1.
- Abb. 12: Haus aus Greci (bei Urziceni) im Jalomitzatal, mit „aplecător“ (unter das vorgeschobene Dach verlegter Anbau)
- Abb. 13: Die in Kap. I unter Punkt d) beschriebenen Grundrisse.
- Abb. 14: Räumliche Verbreitung der Grundrisse von Abb. 13.
- Abb. 15: Haus aus Românești (Țara Lăpușului) mit linksgelegener Kammer, mittlerem Vorraum und rechts Wohnzimmer.
- Abb. 16: Die in Kap. I unter Punkt e) beschriebene Gruppe von Grundrissen.
- Abb. 17: Räumliche Verbreitung der Grundrisse von Abb. 16.
- Abb. 18: Haus aus Bumbesti in Gorj mit Wohnraum und Vorratskammer, breitem Hausflur von waagrecht gelegten Balken umgeben. An der Vorder- und Rückfront tragen das Haus dicke Schwelbalken aus Eichenholz, die auf Steinen ruhen.
- Abb. 19: Grundrisse mit Vorratskammer parallel zur Hausrückwand gelegen (in Kap. I unter Punkt f) beschrieben).
- Abb. 20: Räumliche Verbreitung der Grundrisse von Abb. 19.

- Abb. 21: Grundrisse von Bauernhäusern, die den alten Wehrbauten der Bojaren „cule“ verwandt sind (in Kap. II unter Punkt a) beschrieben).
- Abb. 22: Räumliche Verbreitung der Grundrisse von Abb. 21.
- Abb. 23: Bauernhaus aus Jupănești in „Valea Doamnei“ (ebenerdiger Keller mit rechtsgelegenen Keller. Gegen Süden zwei Räume mit gesondertem Eingang, Wohnzimmer und gute Stube). Durch den Eingang links gelangt man zur Verbindungstreppe des Obergeschosses.
- Abb. 24: Stockhohes Bauernhaus aus „Valea Doamnei“ bei Dărmănești. Im Untergeschoß liegt der Keller (Eingang rechts) und eine Küche (Eingang links). Durch den Eingang links gelangt man in das Obergeschoß aus Wohnzimmer, Vorraum und guter Stube bestehend.
- Abb. 25: Haus aus Curtisoara (Gorj). Der Keller liegt ebenerdig. Das Obergeschoß hat zwei Wohnräume. Kennzeichnend ist der breite Hausflur und die von rückwärts nach vorne führende Treppe zum Obergeschoß.
- Abb. 26: Grundrisse von Bauernhäusern mit „foișor“ (in Kap. II unter Punkt b) beschrieben).
- Abb. 27: Die Verbreitung der Häuser mit „foișor“ von Abb. 26.
- Abb. 28: Haus aus Chiojd, nördlich von Buzău. Das Obergeschoß hat drei Räume: links Wohnzimmer, in der Mitte Vorraum, rechts gute Stube.
- Abb. 29: Neues Haus mit „foișor“ aus Brănești nördlich von Țirgovîște im Jalomitza-tal. Der Kellereingang liegt rechts vom „foișor“ mit einem nach zwei Seiten abfallenden Dach gedeckt. Das Obergeschoß Wohnzimmer, Vorraum und gute Stube.
- Abb. 30: Pläne mit Stockwerken aus Țara Hațegului (in Kap. II unter Punkt c) beschrieben).
- Abb. 31: Stockhohes Haus aus Hațeg. Unten: Keller, oben: Wohnzimmer und gute Stube mit gesondertem Eingang.
- Abb. 32: In Kap. III beschriebene Grundrisse.
- Abb. 33: Miteinander verbundene Häuser aus Vierșani in Gorj.
- Abb. 34: Räumliche Verbreitung miteinander verbundener Häuser.
- Abb. 35: Grundrisse von Gehöften mit verstärkter Umzäunung.
- Abb. 36: Räumliche Verbreitung von Gehöften mit verstärkter Umzäunung (liniiert — heute noch bestehend, punktiert — verschwunden).
- Abb. 37: Gehöfte mit verstärkter Umzäunung (aus dem westlichen Randgebiet des Burzenlandes).
- Abb. 38: Gehöft mit verstärkter Umzäunung aus Cîmpul lui Neag (Jiltal).
- Abb. 39: Gehöft mit starker Umwandung aus Poiana-Sibiului.
- Abb. 40: Haus aus Călugăra bei Roman mit rückwärtigem Anbau und seitlich angefügtem Zimmer. Kennzeichnend ist das abgerundete, niedere Strohdach, von den siebenbürgischen verschieden.
- Abb. 41: Neues Haus aus Schit (Valea Bistriței) mit genau symmetrischem Grundriß: in der Mitte der Vorraum, seitlich Wohnzimmer und gute Stube. Zu beachten ist die steinerne Grundmauer und die hervorstehenden Balken, die den Flurgang tragen sollen, ebenso die Konstruktion des Dachstuhles (auf die beiden Firstornamente sind Tannen gesteckt).
- Abb. 43: Haus mit „aplecător“ aus Periș (Ilfov). Zu beachten ist der Eingang in den Anbau, dem Hausflur zugekehrt.
- Abb. 44: Neues Haus aus Periș (Ilfov) mit nur vor dem Eingang beibehaltenem Flurgang. Der Grundriß ist genau symmetrisch.

- Abb. 45: Neues Haus mit längs entwickeltem Grundriß aus Bălteni (Ilfov). Zu beachten ist der kleine Vorbau links und der in den Grundriß einbezogene Flurgang rechts.
- Abb. 46: Stockhohes Haus im Norden von Buzău (Valea Cătiaşului). Einer der Räume des Obergeschosses und einer zu ebener Erde nehmen den Raum des davorgelegenen Flurganges ein. Die Treppe zum Obergeschoß liegt außerhalb des Hauses.
- Abb. 47: Neues Haus mit „foișor“ aus Drajna im nördlichen Muntenien. „Foișor“ und Flurgang sind von Glasfenstern umschlossen.
- Abb. 48: Zigeunerzelte bei Bujoreni in Vilcea, 1940 vorgefunden, sind mit Ziegenhaargewebe bedeckt, im Innern befindet sich auch der Wagen.
- Abb. 49: Gattertor des Dorfeinganges und Wächterhaus in Vulpărești bei Roman. Das runde Wächterhaus mit geflochtenen Rutenwänden ist mit Stroh bedeckt.
- Abb. 50: Karte der R.V.R. mit den bedeutendsten ethnographischen Zonen, die in vorliegender Arbeit erwähnt wurden.

Foto: Paul Stahl

Tehnoredactor: Josef Huber
Corector: Viola Huber

*Dat la cules 15.03.1958. Bun de tipar 21.04.1958. Tiraaj 1700.
Hirtie semiveitnă de 65 g/m², 70×100/16. Coii editoriale 6,950.
Coii de tipar 2,750. Planșe tipo J. E. 6153. A. 04848. Indicele
de clasificare pentru bibliotecile mari 72 (R). Indicele pentru
bibliotecile mici 72.*

Tiparul executat sub comanda nr. 287 de
Intreprinderea Poligrafică Sibiu, str. I. V. Stalin nr. 15 — R. P. R.

